

СТЕПАН ВОЛЯНИК

22. I. 1918.

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ
ДОГОВІР
9. II. 1918.

TREATY OF BREST-LITOVSK

By
Stephen Wolanyk

(In Ukrainian)

All Rights Reserved by Author

Cleveland

1989

Степан Воляник

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ДОГОВІР

9-ІІ-1918

diasporiana.org.ua

Накладом автора

Степан Воляник
БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ДОГОВІР
9-ІІ-1918

TREATY OF BREST-LITOVSK
By Stephen Wolanyk

Обгортка роботи Олеся Тимошенка
Cover designed by Oles Tymoshenko

Library of Congress Catalog Card Number: 89-90391
ISBN: 0-914834-78-9

Printed by UKRAPRINT, Inc., 10902 Summit Ave., Woodstock, Md. 21163

Printed and bound in The United States of America

ПОДЯКА

Цим бажаю скласти велику подяку Лейді Вгілер-Беннетт, шарлоттесвил, Вірджінія (Lady Wheeler-Bennett, Charlottesville, VA) за даний мені дозвіл на виписки й цитати з твору Брест-Літовск — Тзе Форготтен Піс, Марч, 1918, авторства Джон Вгіллер-Беннетт (Brest-Litovsk — The Forgotten Peace, March, 1918, by John W. Wheeler-Bennett).

Видавництву Стенфорд Юнівирсіті Пресс, Стенфорд, Кал. за даний мені дозвіл на виписки й цитати з твору Тзе Болшевик Революшин 1917-1918, авторства Джеймс Буниан і Г. Г. Фішер (The Bolshevik Revolution 1917-1918, by James Bunyan and H. H. Fisher).

Куртис Бравн ЛТД., Лондон за даний мені дозвіл на виписки й цитати з твору Тзе Болшевик Революшин 1917-1923, 3 томи, авторства Едвард Карр (The Bolshevik Revolution 1917-1923 V. 3, by Edward Hallet Carr).

Дякую моїй дружині Емілії за читання рукопису та виготовлення іменного покажчика, як теж Джанові Віганд за допомогу в друкуванні рукопису.

ПЕРЕДМОВА

Серед багатьох, під сучасну пору, історичних розвідок, немає ні одної про дуже важливий історичний момент в нашій новітній визвольній боротьбі й будіванні своєї держави — заключення 9-го лютого 1918-го р. в Бересті Литовському Берестейського Договору між Україною та Центральними Державами, а саме Німеччиною, Австор-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією.

Одинокую працю в українській історичній літературі на тему Договору в Бересті — це праця Івана Кедрина, видана ще у Львові 1928 р.

На сьогодні на тему Берестейського Договору появилось багато праць різних авторів: німецьких, англійських, російських, польських, американських, французьких, тощо.

У найновішому часі, після приходу до влади в СССР Міхаїла Горбачова, появились в російській пресі, як Известія, Правда, статті про Берестейський Договір, а навіть на цю ж тему написана окрема п'еса.

У цих статтях, як і в самій п'есі, наводиться Берестейський Договір на те, щоб переконати противників політики Горбачова, що його «перестройка» є конечна для рятування імперії перед упадком, як у 1918 р. вдалось Ленінові врятувати більшовицьку революцію та її закріпити саме заключенням Берестейського Договору. Паралелія найочевидніша.

У своїй праці, автор хоче відсвіжити нашу історичну пам'ять про часи й події, в яких український нарід виступив на історичну арену як підмет історії у змаганні й будові своєї державности. Історичний факт заіснування української держави, визнаної де факто й де юре багатьма державами, записаний назавжди в анналах всесвітньої історії.

ВСТУП

ВИНИКНЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЇЇ ПРИЧИНИ

Головною посередньою, крім інших, менше важливих, причиною Першої світової війни було економічне й політичне суперництво за гегемонію в Європі, а то й в світі між двома наймогутнішими в той час державами, що ними були Великобританія і Німеччина.

Великобританія, після ряду вдалих перемог над іншими морськими потугами, стала майже безконкурентною володаркою над усіма океанами. Вслід за тим вона почала здобувати нові ринки збуту для своїх промислових продуктів.

Німеччина, вигравши блискуче війну з Францією у 1870 році, та, здобувши високе воєнне відшкодування у висоті шести мільярдів золотих французьких франків, розвинула до небувалих меж свою промисловість. Наситивши своїм промислом свій власний ринок, вона почала розглядатися за новими ринками збуту для своїх промислових товарів. Тут стрінулася вона віч-на-віч з потужною суперницею, Великобританією, що вже ці ринки мала майже опанованими. Конфлікт між обома конкурентами зростав. Напруга могла розладуватися кожної хвилини при найменшій запальній іскрі.

Франція, бажаючи відплатитися Німеччині за програму війну з 1870 року, без труднощів була схильна стати союзником Англії.

Росія, маючи свої далекойдучі приховані пляни на підбій Західньої Європи, використовувала конфлікт західноєвропейських держав, також схилялася в бік Великобританії.

Так створився потрійний союз трьох великодержав, до

якого опісля приступила Італія, що мала на меті стримати експансію Німеччини, яка традиційно, мовно, культурно й політично була пов'язана з Австро-Угорською монархією.

До Німеччини тяготіла Туреччина та Болгарія, бо в тому часі їхні державні інтереси збігалися з німецькими. З цих держав і виник опісля Почвірний союз центральних держав.

Запальною іскрою, що розпалала воєнну пожежу, тобто безпосередньою причиною Першої світової війни, було вбивство архикнязя Франца Фердинанда, австрійського престолонаслідника та його дружини в Сараєві боснійським революціонером, членом таємної сербської організації «Чорна Рука», Гаврилом Прінціпом, в дні 28-го червня 1914 року.

Австрія, після наради з Німеччиною, одержавши її попертя, видала Сербії гострий ультимат, в якому між іншим вимагала, щоб австрійські урядовці брали участь в доходженнях і покаранні винувників атентату.

Сербія, маючи за собою попертя Росії, відкинула австрійський ультимат, уважаючи його вимоги порушенням суверенності Сербії.

Австрія, маючи за собою Німеччину, 28-го липня 1914 року виповіла Сербії війну.

Росія, маючи на цілі опанувати Константинополь та морські протоки, і, маючи на те згоду Австрії в таємному договорі 1908 року в Буклау, а крім цього, бажаючи допомогти «молодшому малому братові» — слов'янській Сербії, в ім'я панславістичних, а в дійсності панросійських ідей, приступила до війни по боці Сербії.

В своїй імперіялістичній експансії, Росія хотіла також підбити під своє імперське крило решту слов'янських народів, які ще не були під її пануванням.

В першу чергу вона хотіла підкорити собі ту частину українського народу, що була під володінням австро-угорської монархії.

Українське питання не було ще тоді політично заaktuалізоване в повній своїй ширині, однак московські володарі добре бачили потенційну загрозу для своєї імперії від українства, що було поза межами російської імперії та її послідовної естермінаційної політики супроти українського народу, що придушений імперією, забував не лише свої державницькі

традиції минулих віків, але й губив своє національне Я та котився в пропасть національного забуття.

Щоби прискіпити цей денационалізаційний народобивчий процес та його усоборнити, треба було Москві завоювати західні частини української території, що були під австрійською займанщиною і її українське населення включити в російську імперію.

Пристаючи до війни, Москва була в той час найбільш реакційною державою в світі.

Щоб здобути нові території, поширити імперію в напрямі Західної Європи, Москва пішла війною в першу чергу на українські західні землі.

РОЗДІЛ I

ПОЧАТОК ВІЙНИ ТА АБДИКАЦІЯ НІКОЛАЯ II

Перша світова війна це зудар політичних і економічних інтересів європейських великодержав. У ній виступили збройно проти себе Росія, Німеччина, Австроугорщина, Англія, Франція за гегемонію в Європі, а то й у світі.

Австрія, бажаючи поширити свої впливи на Балканах, використовуючи в тій цілі таємний договір з Росією, заключений в Буклау в 1908 році, на основі якого Австрія мала зайняти Боснію, а за те попірати Росію на майбутній міжнародній конференції в її стремлінні здобути право на вільний переплив її чорноморських воєнних кораблів морськими протоками на Середземне море.

Австрія, однак, не дожидаючи міжнародної конференції, самовільно зайняла Боснію. Це обурило балканські народи, а зокрема Сербію, яка повела сильну дипломатичну акцію проти Австрії. В цій акції вдалося їй переконати Росію, що вона повинна стати в обороні братнього слов'янського народу.

І так, коли 28 червня 1914 р. боснійський революціонер Гаврило Принчіч вбив в Сараєві австрійського престолонаслідника Франца Фердинанда та його дружину, і коли Сербія не відповіла на гострий австрійський, в зв'язку з цим убивством, сорокосьмигодинний ультимат, в якому Австрія між іншим вимагала участі в доходженнях і судженні вбивника, Австрія, за тихою згодою Німеччини, виповіла Сербії війну.

Росія, за намовою Сербії, а також маючи попертя Франції, оголосила мобілізацію не лише на кордонах Австрії, але також і на східних кордонах Німеччини. Коли на вимогу Німеччини припинити мобілізацію на її кордонах Росія не

відповіла, Німеччина 1-го серпня 1914 р. виповіла війну Росії, а 3-го серпня Франції, знаючи, що Франція, як союзниця Росії, виступить у цій війні по боці Росії.

І так почалася європейська трагічна драма — Перша світова війна.

Російська армія, головнокомандуючим якої був сам цар Ніколай II, в серпні 1914 р. почала широким фронтом офензиву на східні землі Австрії, а в першу чергу на Галичину, етнічно українську територію. В короткому часі майже ціла східня Галичина опинилася під окупацією російської армії.

Але дуже скоро ця перша вдала офензива під протиударом німецько-австрійських дивізій на цілому фронті заломилася. В наслідок цього заломання на фронті, вже на самому початку в Росії почалося велике замішання, дезорганізація в постачанні амуніції, харчів та військового виряду.

Підо впливом цих неполадків, викликаних заломанням офензиви, вже на початку 1915 р. почали ширитися кличі за миром. За миром були і двірські кола, різні суспільні групи лівих та правих напрямків, а також кола, що стояли близько до царського двору, які намагалися зберегти династію та династичні інтереси з її повним авторитарним ладом та порядком. Але була також і група, якій сприяв і сам цар, яка вимагала продовжувати війну, попираючи аліантів, щоб в кінці, після перемоги, досягнути намічені цілі війни згідно з наміченими договорами. Але ця остання група, хоч до неї прихилився і сам цар, була найслабшою і вона мала найменший вплив на біжучі події.

У змаганнях до замирення скрайне крило правих кіл почало при допомозі різних агенцій переговорювати з німцями про заключення окремішнього миру. Мирним заходам цієї групи російського суспільства німці всляко сприяли та їх підсилювали. Але німці цих мирних течій, що нуртували в російському суспільстві, не вміли використати. Помилка ця дорого пізніше коштувала німців.

Впливи за замиренням правих кіл були такі сильні, що під їхнім тиском усунуно зі становища головного командувача збройними силами Росії, Ніколая Ніколаевича, бо його уважали великою перешкодою до заключення миру з Німеччиною. Він стояв на становищі, що війну треба продовжувати до кінцевої її перемоги. До такого рішення причинилася у

великій мірі цариця з її двірським оточенням, яке стояло по боці правих кіл у справі замирення з Німеччиною. Навіть велика Брусіловська офензива літом 1916 р. яка досягнула українських Карпат з втратою коло одного мільйона в людях, не змінила настанови правих кругів у їхніх намаганнях заключити мир з Німеччиною.

Підо впливом цих же самих правих кіл та цариці, цар, тоді ще головнокомандуючий російською армією, і то в часі, коли ще Брусіловська офензива поступала вперед, усунув проантантського міністра закордонних справ Сазонова, а владу всю передав в руки голови Державної Ради Штірмера, що був великим прихильником замирення з Німеччиною. І на це рішення знову ж таки мала вплив цариця зі своїм невідступним дорадником і приятелем Распутіним, який, лікуючи її хворого на гемофілію сина, став її довіреною особою, незважаючи на те, що був це неграмотний селянин-сибіряк.

Штірмер, одержавши повновласті від царя, сповняючи також бажання цариці, вів політику, яка мала довести до замирення з Німеччиною.

Аліанти, занепокоєні такими потягненнями царя, робила певні протизаходи.

Твердження, що історія є вчителькою життя часто являється помилковим. Воно виявилось помилковим саме в поступованні німецьких військових кругів, які не вмiли правильно оцінити політичного положення в Росії та витягнути з нього правильні й корисні для Німеччини висновки. Вони зовсім не використали прихильного собі Штірмера. Вони були чомусь безпідставно переконані, що заключення сепаратного миру з Росією було вже запевнене. Зокрема наставлення і потягнення Верховного Німецького Командування виявилися зовсім помилковими.

Запаморочення від успіхів на воєнних фронтах є звичайно дуже злим дорадником у дипломатії. Коли військовики перебирають на себе місію вести також політику й дипломатію держави, тоді це дуже часто доводить до катастрофи. Верховне Німецьке Командування не звертало найменшої уваги на критичні погляди свого уряду, а зокрема міністерства закордонних справ. Військове командування, засліплене своїми успіхами на воєнних фронтах та заворожене своїми не-

реальними плянами, знівечило надії а навіть зовсім реальні вигляди на заключення з Росією окремого миру.¹

Корисне й прихильне наставлення на заключення окремого миру з Німеччиною скоро змінилося. Одною з причин погіршення стосунків з Росією було, зокрема за плянами й сугестіями Верховного Німецького Командування, проголошення польського королівства — держави, що мала бути під протекторатом Німеччини. І це у великій мірі зменшило вигляди на заключення окремого миру. Зміцнився тиск на царя та його політичні потягнення. Під сильним натиском на царя лівих елементів та центру, він був змушений усунути прихильного Німеччині та справі замирення з нею Штірмера. Головою уряду став прихильник антанти Трепов. Але і в часі урядування Трепова прихильна Німеччині група з бажанням довести до замирення, в якій важну роль відігравали цариця з Распутіним, не здавала позицій. Все ще вони мали надію вплинути на хід подій і довести до миру з Німеччиною.

Положення щойно змінилося тоді, коли 17 грудня 1916 р. князь Юсупов у спілці з Дмитром Павловичем та Пуришкевичем вчинили атентат на Распутіна, «темного духа Росії». Після цього вдалого атентату, вже на початку 1917 р. виразно скристалізувалися два табори лівого та правого напрямків, які змагали до реформ у країні; ліві кола домагались докорінних революційних реформ включо з введенням диктатури пролетаріату. Праві мали на меті зміцнити та закріпити дуже розхитану вже царську владу. Вони дораджували цареві завести лад у державі. Вони вказували цареві на розбурхані зреволюціоновані маси, які можуть довести до революції та знесення царської влади. І тому мир потрібний, бо в таких обставинах внутрішній ворог є далеко більше небезпечний ніж зовнішній. А що переведення далекойдучих реформ в часі війни є майже неможливим, для їх переведення треба конечно закінчити війну. Тому обидва ці напрямки були рішуче за заключенням миру з Німеччиною.

В цілій країні положення з дня на день погіршувалось. Великий брак харчів, нестача зброї, безладдя і хаос заповнили російську імперію. Зокрема по великих містах створилося нестерпне положення, яке у великій мірі сприяло тим

¹ Гвілер-Беннет, Брест-Літовск, Лондон, 1956, стр. 10.

колам російського суспільства, що бажали й вимагали миру для рятування розгойданої в своїх основах царської імперії.

Зате ж скрайня лівиця, якої пляном було знищити імперську автократичну владу, революційними засобами намагалася прискіпити закінчення війни, щоб опісля всі свої сили кинути на розправу зі зненавидженою царською владою.

Ліберальні кола, що мали більшість в Думі домагалися невеликих реформ. Вони плянували впровадити конституційну монархію і в той спосіб хотіли рятувати імперію.

Але в тому часі положення в країні було вже таке безвидне, що ніхто не був в силі здержати падіння московської тюрми народів, що закінчила своє п'ятсотлітнє володіння в березні 1917 року абдикацією царя Ніколая II.

РОЗДІЛ II

ТИМЧАСОВИЙ УРЯД КЕРЕНСЬКОГО

Після уступлення царя Ніколая II, наслідком Березневої революції 1917 р., влада в Росії перейшла в руки лібералів, які вимагали тільки конституційних реформ з залишенням царя. На чолі цього нового ліберального Тимчасового Уряду став князь Львов, а після його короткого головування, владу перебрав Александер Керенський.

Не зважаючи на загальне бажання цілого суспільства припинити війну та заключити мир з Центральними державами, уряд Керенського рішив вести війну до переможного кінця.

Однак, хоч офіційно уряд був у руках лібералів, в практиці всі потягнення і рішення уряду були під впливом Ради Депутатів Робітників і Селян, в якій в той час велику перевагу мали меншовики. Більшовицька група була в тому часі ще незначною, але сила більшовиків та їх вплив на події в країні зростали кожного дня.

Вислід Березневої революції в Росії та перебрання влади ліберальним урядом, що вирішив продовжувати війну, Аліанти прийняли з великим задоволенням.

Заскочені таким бігом обставин та політикою Керенського, Центральні Держави, а зокрема Німеччина, почали робити протизаходи. Знаючи до певної міри пляни Леніна, німці допомогли йому повернутися до Росії. Дня 16 квітня 1917 р. Ленін приїхав до Петрограду. Меншовики вітали його як визначного революціонера, а Тимчасове Правління, хоч знало його політичне наставлення до ліберального уряду, не важилось його арештувати.

Ленін вже в першому своєму публічному виступі в Петро-

граді, відповідаючи на привітання провідника меншовиків Петрограду Чкаїдзе, відкрито і ясно виложив свою програму пролетарської революції. А саме при допомозі всіх засобів революційної пропаганди старатись буде деморалізувати армії воюючих держав, а зокрема армію німецьку, пропагувати треба серед вояцтва, говорив Ленін, братання з російськими вояками, а це позбавить їх охоти й волі до продовжування боротьби. І це, на його думку, спричиниться до закінчення війни і в той сам час буде можливість викликати більшовицьку революцію в других капіталістичних країнах, а зокрема в Німеччині. Але бажання і передбачення Леніна не сповнилися.

В тому часі (друга половина 1917 р.) більшовики з Леніним вірили в більшовицьку революцію в Росії, в скорий кінець війни, в заключення демократичного миру, а також в пролетарську революцію в європейських країнах. Коли ж до цього не дійде, міркував Ленін, мусить прийти до революційної війни. При цьому, в той же самий час, більшовики вели широку пропаганду за мир без анексій і контрибуцій.

Таке становище й пропаганда Леніна й більшовицької партії турбували Тимчасовий Уряд, включно з меншовиками і партією соціал-революціонерів.

Політикою Леніна була занепокоєні також і Аліянти. З того приводу почалися широкі дебати в парламентах і урядах аліянтських країн для точнішого визначення цілей війни. Зокрема такі дебати велися в англійському парламенті, де член парламенту Сновден, представник Незалежної Партії Праці, поставив внесення на прийняття постанови про виразне визначення цілей війни, а зокрема про видачу декларації про самовизначення народів і мир без анексій і контрибуцій. За цим внесенням голосувала невелика кількість членів Палати Репрезентантів. Більшовицька пропаганда за мир без анексій і контрибуцій прискіпила також рішення ЗСА вступити в війну по боці Аліянтів, бо, мовляв, «остаточні цілі війни це повалення деспотизму і впровадження демократизму».²

Ленін завжди вмів використати для себе пригожий мо-

² Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), vol. III p. 8. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 31.

мент, коли положення в країні чи в партії є хаотичне або непевне. Користаючи власне з замішання, він, проти волі Зінов'єва і Кам'єнєва, захоплює владу в свої руки.

Декрет про мир і про загальну реформу, про наділ селян землею, були між іншим цим вирішальним стимулом серед широких мас населення, що принесли попертя, а опісля і перемогу більшовицькій партії. Намагання Тимчасового Уряду, включно з липневою офензивою, втриматися при владі, не вдалися. Офензива, під контрударамі німецької армії, дуже скоро заломилася. В середині уряду поглиблювалася криза. Кадети на чолі з князем Львовом, протестуючи проти визнання Тимчасовим Урядом автономії України, вийшли з уряду.³

На вулицях міст відбувалися масові робітничі демонстрації. Хаос зростав та ширився по цілій країні. В тому часі зрезигнував з прем'єрства кадет Львов, а на його місце прийшов соціал-революціонер Александер Керенський, що мав спасти Росію від більшовизму. Але й Керенському вже не вдалося опанувати розгойданого революцією хаосу. І нерішучий Керенський мусів відійти. Тимсовий Уряд і з ним на чолі під натиском революційних сил мусів уступити.

³ Ibid. pp. 54, 154.

РОЗДІЛ III

БІЛЬШОВИКИ НА ЧОЛІ З ЛЕНІНИМ ПЕРЕБИРАЮТЬ ВЛАДУ ЗАКОРДОННА ПОЛІТИКА І ТАКТИКА ЛЕНІНА

Вночі з шостого на сьомого листопада 1917 р. Ленін перебрав владу в Петрограді, а згодом і в цілій Росії. Революційний хаос ще тривав деякий час. Але скоро ситуацію опанував жорстокий, рішучий і безкомпромісовий Ленін. Після захоплення влади він діяв рішуче й швидко.

Його першим актом в закордонній політиці, затвердженим його тимчасовим робітничо-селянським урядом, був декрет про мир, що його опісля затвердив також Другий Всеросійський Конгрес, що відбувся в днях від 26 жовтня до 8 листопада 1917 р. Декрет цей звучав:

«Уряд Робітників і Селян утворений революцією 6-7 листопада 1917-го року, і, отримавши свою силу надану йому Радами Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів, пропонує всім воюючим народам і їхнім урядам негайно почати переговори, які довели б до справедливого і демократичного миру, якого велика більшість вичерпаних, вимучених та знесилених війною робітників і працюючих кляс усіх воюючих країн є спрагнена і якого російські робітники й селяни голосно й наполегливо домагаються від часу повалення царської монархії; такий мир, на думку Уряду, має бути негайно заключений без анексії т. зв. без захоплення чужої території і без насильного приєднання чужих національностей, — і без воєнних контрибуцій.

Російський уряд пропонує всім воюючим народам зразу ж заключити такий мир; він також заявляє свою готовість не-

відкладно, без найменшого проволікання, поробити рішучі заходи для сподіваного кінцевого потвердження усіх умовин такого миру уповноваженими Зібраннями представників усіх країн і всіх народів.

Під анексією або під захопленням чужої території згідно з законним розумінням демократії в загальному, а працюючої кляси зокрема, уряд розуміє всяке приєднання малої й слабої нації великою і могутньою державою без ясного добровільного й дефінітивного вияву згоди й бажання слабої нації, без огляду на час, коли таке насильницьке приєднання відбулося, а також без огляду на те, як розвиненою чи як відсталою є нація, силою приєднана чи силою держана в границях більшої держави і вкінці без огляду на те, чи та велика нація знаходиться в Європі чи в далеких заморських краях.

Якщо якунебудь націю силою затримує в своїх границях котрась з держав, і якщо ця нація всупереч її виразних домагань, незважаючи на форму вияву цих домагань, публично в пресі, чи за посередництвом народніх зібрань або рішень партій, чи протестами і повстаннями проти національного гноблення, і не має можливости визначити форму свого державного життя вільним голосуванням і цілком свобідна від приявности війська загарбницької чи сильнішої держави і то без найменшого тиску, тоді таке приєднання нації сильнішою державою є загарбництвом тобто захопленням силою і насильством»...⁴

Декрет цей в першу чергу мав пропагандивні цілі. Народи, що брали участь у війні, маючи досить воєнних жорстокостей, думав Ленін, повстануть проти своїх урядів і революційною дорогою встановлять революційні уряди, які негайно припинять війну та створять у своїх країнах робітничо-селянські соціалістичні республіки.

Одначе пляни й наміри Леніна не здійснилися. Декрет так і залишився тільки пропагандою. Пролетарські революції нігде не виникали. Що декрет був тільки пропагандивним кличем, признався до цього пізніше й сам Ленін, коли стверджував, що він був свідомий того, що ані Німеччина ані Аліанти не підпишуть мирного договору на умовах, які їм запропонують більшовики. Але вже сама відмова підписати

⁴ Ibid. p. 88.

такий мир, матиме, твердив Ленін, величезний вплив на широкі робітничі й селянські маси, а це, в свою чергу, може прискіпити їхній виступ проти своїх власних урядів.⁵

Виглядає правдоподібним, що цей ленінський декрет про мир прискіпив проголошення Президентом ЗСА, Вілсоном, відомих чотирнадцять точок про самовизначення народів. В своїй промові, проголошуючи цих чотирнадцять точок, він, звертаючись до всіх воюючих народів та їх урядів, пропонував негайно заключити загальний мир.⁶

У своїй зверненні він вимагав справедливого демократичного миру без анексій і контрибуцій, спертого на праві самовизначення для всіх народів дорогою свобідного голосування. Тайна дипломатія мала бути виключена у всіх міжнародних переговорах. Не було прямої згадки про внутрішні системи держав, не вирізняв капіталізму чи соціалізму, тільки в заключному слові згадав, звертаючись до робітників Англії, Франції й Німеччини, щоб вони помогли російським робітникам справу миру довести до успішного кінця, що спричиниться до звільнення працюючих і експлуатованих мас від всякого невільництва й визиску.

Але мирний декрет Леніна зате мав великий вплив на населення країни та приніс зміни в його наставленні до війни. Все населення, виснажене чотиролітньою жорстокою війною, бажало миру. А в своїй пропаганді мир цей давав їм тільки Ленін. Тому маси й попирали його політику. Несвідомі широкі маси не могли наперед передбачити цілей та напрямних його політики. Вони не були свідомі того, що мир цей був потрібний Ленінові й його партії в першу чергу для закріплення більшовицької влади, яка в той час була ще не дуже сильною.

Щоби отже досягнути свою ціль — закріпити революцію в себе вдома, більшовики вилучили зі своїх пропагандивних кличів про мир, кличі за світову революцію, а заступили їх кличами міжнародного миру народів.

У поширюванні більшовицької пропаганди більшовики користувались всіма, як легальними так і нелегальними засо-

⁵ Ibid. p. 89.

⁶ Ibid. pp. 144-146.

бами. Пропаганду ширили відкрито не лише тайні емісари, але також офіційні дипломатичні представники.

Цей факт, що мирна советська декларація залишилася на Заході без відгому, поставив більшовиків перед дилемою, якою дорогою іти, яка для них політика буде кращою, дати перевагу справі міжнародної революції, а чи своїм власним державним інтересам. У цьому, як і в інших випадках, Ленін стосує свою опортуністичну тактику. Він твердить, що хви- лево треба брати до уваги те, що є у даний момент можливе, а дальшу, остаточну ціль — світову революцію — відложити на пізніше, на більш пригожий момент. Ленін викладає свою тактику такими словами:

«Пока не вспыхнула международная, несколько стран схватывающая, социалитическая революция, настолько силь- ная, чтобы она могла победить международный империализм, до тех пор прямой долг социалистов, победивших в одной (особенно отсталой) стране, не принимать боя с гигантами империализма, стараться уклониться от боя, выждать пока схватка империалистов между собою еще больше ослабит их, еще более приблизит революцию в других странах».⁷

Тому треба, твердив Ленін, закріплювати й здійснювати осягнути вже революцію в Росії, яка не була ще в той час остаточно закріплена. Треба зміцнювати владу, сперши її на найкращі маси убогого селянства, що на той час було чи не одинокою базою, на якій можна було опертися у зміцненні більшовицької влади. Одним із найважливіших кроків, що треба було зробити для прихилення на свій бік селянства — це дати їм мир та витягнути Росію з війни. Продовжування війни означало кінець Советам і більшовицькій революції.

Щоби запобігти своєму упадкові та рятувати революцію, більшовики ведуть тактику подвійної гри. Тактику цю вони з успіхом у стосунках із Заходом пристосовують і до сьогод- нішнього дня. З одного боку вони вели широку пропаганду, в якій закликали робітництво, вояцтво й селянство західніх дер- жав повстати проти своїх капіталістичних урядів та піти шля- хом російських більшовиків і перебрати в своїх державах владу в свої руки, а з другого боку вони грозили західнім

⁷ Д. Левин, Октябрьская Революция и Брестский Мир, (Москва: Ранион 1930) стр. 30.

урядам виявити таємні міжнародні договори, в яких ці уряди, після виграної війни, заміряли загарбати території і народи, що належали до Центральних держав, чи були самостійними, але стояли по боці Центральних Держав. У цих таємних договорах, між іншими погодженими рішеннями була постановою, що Росія мала зайняти Константинопіль.

Західні Аліанти не відповіли на мирний заклик більшовиків. Вони сподівалися, що більшовицький уряд скоро завалиться, якого в тому часі ніхто з Аліантів ще не визнавав. Але були й винятки.

Одним з перших, що пробував нав'язати з більшовиками приятні стосунки, думаючи, що їхні наміри були щирі, був член французької військової місії капітан Садоуль. Робив це він одначе на власну руку, бо згоди від свого уряду нав'язувати такі контакти він не отримав, коли звернувся про дозвіл в цій справі до свого міністерства закордонних справ.

Більшовики пізніше сподівалися отримати визнання їхнього уряду і попертя Америки. Такі надії вони спирали на поведінці члена Американського Червоного Хреста, Реймонда Робінса, який виявляв багато симпатій до нового советського режиму, увійшовши в контакт з Троцьким. Він став навіть обороняти советський режим перед американськими офіційними чинниками. Під його впливом, військовий аташе ЗСА Джадсон, після відкинення його пропозицій вести переговори з більшовиками, за згодою американського амбасадора, стрінувся з Троцьким в днях 1-го листопада та 1-го грудня 1917 р. У розмовах з Троцьким він вимагав від більшовиків оборони східних фронтів, щоби перешкодити німцям перекидати їхні східні армії на західній фронт, якщоб дійшло до договорення про перемир'я. Троцький запевнив Джадсона, що на випадок заключення перемир'я, Аліанти будуть поінформовані про умови такого перемир'я.

Одначе з розмов Джадсона з Троцьким нічого не вийшло, бо американський уряд стояв тоді на становищі не визнавати советського режиму. Тому відкликав Джадсона з його посту військового аташе й видав своїм представникам довірочні директиви негайно зірвати з советським урядом всякі зв'язки.⁸

⁸ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford

Не мали більшовики успіхів також і з Німеччиною. Контакти Парвуса, співробітника Троцького і Воровського, советського емісара в Стокгольмі з кількома німецькими соціалістами-демократами. Контакти й розмови, що велись впродовж місяців листопада й грудня 1917 р. не дали ніяких позитивних наслідків. Німецькі соціал-демократи виявили себе патріотами державниками, не йшли на руку більшовикам, а гідно обстоювали інтереси своєї держави.

Також таємним більшовицьким висланникам не вдалося зв'язатися з німецькими урядовими чинниками.

Вже на початку 1918 р. Ленін і Троцький почали сумніватися чи їм вдасться довести до замирення з Німеччиною. Вони почали набирати переконання, що і Німеччина і Англія, не маючи сили себе взаємно поконати, можуть заключити мир коштом Росії. Їхні підозріння не були зовсім безпідставні, бо спроби зговорення між західними аліянтами і Німеччиною коштом Росії були.⁹

В цій справі відбулася зустріч Кюльмана з Бріандом, а також Лойд Джордж висловлювався прихильно про можливість заключення миру з Німеччиною, при чому це мало відбутися коштом Росії. Німеччина за свої втрати на заході, мала б одержати рекомпензату на сході. Наслідком цих підозрінь щодо замирення між західними аліянтами і Німеччиною, а також, коли советська мирна декларація залишилася на Заході без відгону, не давши ніяких позитивних наслідків, а до цього ще й те лихо, що російська армія маліла з дня на день, Рада Народніх Комісарів (Совнарком) вислала Духоніну, головнокомандуючому російської армії, 21-го листопада 1917 р. телеграму, в якій наказувала йому негайно розпочати з німцями переговори про перемир'я. В тому часі Троцький рівночасно вислав ноту до всіх амбасад аліянтів в Петрограді з пропозицією заключити на всіх фронтах перемир'я і після цього почати мирові переговори.

Висланник більшовицького уряду Одінов, приятель і товариш Духоніна з військової академії, довго намовляв його визнати советський уряд та виконати його наказ і розпочати

University Press, 1934), pp. 260-261. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 141, 143.

⁹ *Ibid.* p. 144.

переговори з німцями про перемир'я. Духонін на це не погодився заявляючи, що він ніколи і навіть в обличчі смерті не зрадить своєї батьківщини. Одінцов ясно й недвозначно сказав йому, що його напевно чекає смерть, якщо він не виконає наказу советського уряду. До нічого не довели переконування Одінцова, Духонін своєї постанови не змінив. За відмову виконати наказ, Рада Народніх Комісарів звільнила Духоніна з посту Головного Командувача, а на його місце назначила Криленка, Народнього Комісаря Війни.

Коли про це довідались моряки, вони вдерлися до салюнки, де відбувалися розмови між Духоніним і Одінцовим, витягнули Духоніна на подвір'я і там його застрілили.¹⁰

Зараз після цього Ленін і Криленко видали відозву до всіх солдатських і морських комітетів з інструкціями арештувати всіх контрреволюційних генералів, а на їх місце самим собі вибрати своїх репрезентантів, які мали б почати переговори про перемир'я.

Криленко почав перші кроки, які мали довести до розмов про перемир'я. Він вже 27-го листопада 1917 р. вислав за фронтову лінію на німецький бік делегатів, які передали німцям пропозиції розпочати переговори про перемир'я.

Німецьке Вище Командування 2-го грудня 1917 р. дало відповідь, в якій з прихильністю прийняло російські пропозиції почати мирні переговори.

Про це советський уряд повідомив всі народи воюючих сторін. У цім повідомленні Троцький подавав до відома, що Росія сама заключить з Німеччиною перемир'я, якщо Аліанти не вишлють своїх делегатів на ці переговори. У зверненні Троцький писав: «Якщо союзні держави не вишлють своїх представників на ці переговори, ми будемо вести переговори з німцями самі. Ми бажаємо загального миру, але якщо буржуазія союзних країн змусить нас заключити окремий мир, уся відповідальність за це спаде на них».¹¹

¹⁰ Kroger, *Brest Litovsk*, (Berlin: Ullstein Verlag, 1937). Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 267-268.

¹¹ *Ibid.*, p. 273. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), p. 26. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 92.

РОЗДІЛ IV

БІЛЬШОВИЦЬКА ДЕЛЕГАЦІЯ В БЕРЕСТІ ЛИТОВСЬКОМУ ПІДПИСАННЯ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕМИРЯ

Советська делегація в складі Йоффе, Каменєва і Сокольнікова, військових знавців, одного робітника й одного селянина, серед труднощів і дуже несприятливих обставин, виїхала до Берестя Литовського на розмови з німцями.

Німецьку делегацію очолював генерал Гофман.

Розмови про перемир'я розпочав вступним словом Йоффе, в якому закликав всі воюючі сторони вислати своїх делегатів на ці переговори. Гофман, у відповідь на вступну заяву Йоффе, сказав, що він не має уповноваження переговорювати з іншими державами а тільки з росіянами і то виключно лише в військових справах.

Від першої хвилини мирних переговорів совети застосували тактику подвійної гри. Зовсім очевидним було, що ціллю більшовиків було не так саме замирення та заключення перемир'я, а радше при допомозі пропаганди деморалізувати німецьку армію та викликати в Німеччині революцію. Своїми замірами вони зовсім не скривалися. Вони, з одного боку своєю більшовицькою пропагандою деморалізували німецьке фронтове вояцтво, щоб в той спосіб прискорити час його революційного виступу проти німецького уряду, а з другого боку вели сповидно приязні переговори, не допускаючи в той спосіб, впродовж деякого часу, до дальшого просування на схід німецьких армій. Вимога більшовиків свободного братання між вояцтвом обох армій і не перекидання на західні fronti німецьких військових частин не була німецькій сто-

роні цілковито не нестрятливою, але при цьому німці мали й деякі застереження.¹²

Після цих вступних розмов Йоффе просив відложити дальші переговори на один тиждень і на той час припинити всякі воєнні дії, бо він мусів повернутися до Петрограду по нові інструкції. Німці на це без застережень погодилися.

Після приїзду советської делегації до Петрограду, Йоффе, здаючи звіт про вступні розмови з німцями перед Всесоюзним Центральним Виконавчим Комітетом (ВЦІК), говорив:

Скала німецьких концесій на заключення окремого миру є досить широка, але ми не пішли за цим до Берестя; ми пішли до Берестя тому, бо ми переконані, що наші слова почує німецький нарід понад голови своїх генералів і тим самим ці наші слова виб'ють з рук німецьких генералів зброю, якою вони обдурюють свій нарід...¹³

Після цього звіту з берестейських розмов, Троцький знову заапелював до Аліянтів, щоб вони приступили до переговорів. Цим разом він отримав з британської амбасадки напів офіційну відповідь. В цьому своєму комунікаті британська амбасадка стверджувала, що окремі переговори Росії з німцями є грубим порушенням договору між аліянтами з 5-го вересня 1914-го р., в якому всі договірні сторони, включно з Росією, зобов'язалися не заключати окремого миру.

Незважаючи на цю британську відповідь, Йоффе таки повернувся до Берестя і там дня 15-го грудня 1917-го р. підписав договір про перемиря між Росією і Центральними Державами.¹⁴

На основі цього перемиря німецькі армії залишилися на всій території, яку вони в часі воєнних дій на східньому фронті зайняли, включно з островами Мун Саунд. Німецьке

¹² Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918*, (Wien u. München: Oldenburg Verlag 1966), pp. 13-14. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), vol. III p. 27. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 118. Kroger, *Brest Litovsk*, (Berlin: Ulstein Verlag, 1937), p. 130.

¹³ Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), vol. III p. 28.

¹⁴ *Texts of the Russian Peace Conference*, (Washington: GPO, 1918), p. 36. *Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference*, (Washington: GPO, 1918), p. 36.

Головне Командування погодилося не перекидати своїх військових частин із східнього на західній фронт, за винятком тих частин, що вже дістали наказ відмаршу на захід ще перед початком переговорів про перемир'я. Німці погодилися також на т. зв. «братання» (сік) — полукання мозків німецьким воякам.

Ленін, ще багато місяців перед заключенням перемир'я, у своїх Квітневих Тезах, вимагав «зорганізування і ширення як найбільшої пропаганди серед німецького вояцтва та «братання» з ним, як середників до закінчення імперіялістичної війни».¹⁵

Хоч Гофман зробив застереження щодо кількості імпортованої пропагандивної літератури, а також про її поширення тільки в визначених місцях, то в практиці більшовики ці застереження легковажили і свою більшовицьку пропаганду масово і в місцях, де тільки їм було вигідно, свobodно ширили. Кількість вояцтва, що могли сходитися на «братання» була визначена по 25 осіб з кожної сторони й зустріч вояцтва у всіх місцях зустрічей мала відбуватися у цей сам час.

Ці зустрічі (для більшовицької пропаганди) мали на меті «розвивати, плекати й зміцнювати приязні стосунки між народами переговорюючих сторін».¹⁶

Не було обмеження щодо виміни новин, газет, журналів, відкритих листів і продуктів щоденного вжитку.

Більшовики були повністю задоволені з заключення перемир'я і уважали це великою своєю перемогою, бо цим перемир'ям вони здобули собі передишку й дуже потрібний їм час на зміцнення свого становища в нутрі країни. Визнання окупації російських територій німцями не було жертвою з їхнього боку, бо ця окупація і так була доконаним фактом. Їхнім успіхом була також згода німців на т. зв. «братання», бо воно давало більшовикам можливість і повну свободу масово ширити свої ідеї серед німецького вояцтва, яке легко-вірно піддавалось більшовицькій пропаганді. Ця пропаганда

¹⁵ Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 71, 89, 92-93. Carr, *The Bolsheviki Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), vol. III p. 29.

¹⁶ *Ibid.* p. 274. Bunyan, *The Bolsheviki Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 271, 273.

мала очевидно опісля дуже від'ємні наслідки на дальший хід воєнних дій на фронтах, а також вплинула вона від'ємно й на положення в нутрі самої Німеччини.

Головною ціллю більшовиків було здеморалізувати широкі маси німецького вояцтва. Вони зовсім і не скривали своїх замірів. Троцький відкрито й явно на засіданні Ради Народніх Комісарів говорив:

Ми були змушені почати переговори з цими урядами, які ще під сучасну пору існують. Одначе, вступаючи в переговори з цими урядами, яких наміри й цілі є виключно імперіялістичні і, які свої цілі здійснюють війнами, Рада Народніх Комісарів ні на хвилину не сходить з дороги соціялістичної революції. Советська влада ставить собі за ціль в цих переговорах не лише припинити війну, але також перемінити в цілій Європі капіталістичний лад на соціялістичний.¹⁷

Визначаючи подвійну гру советської закордонної політики, Троцький стверджував: «В мирних переговорах советська власть визначає собі подвійну мету, а саме: поперше можливо як найскоріше добитися припинення ганебного й злочинного вбивання людей на фронтах, що руйнує Європу, і подруге помогти всіми доступними нам засобами працюючій клясі всіх країн повалити панування капіталу й захопити державну владу й уряди в інтересах демократичного миру й соціялістичної переміни Європи й всього людства».¹⁸

Заключення перемиря між Росією і Німеччиною відкрило їм дорогу, що довела пізніше обидві держави до заключення окремого мирного договору. Заключення перемиря і опісля мирного договору мало на меті показати й допомогти робітництву капіталістичних країн піти за прикладом Росії і викликати революцію у західніх воюючих державах і повалити капіталістичні уряди.¹⁹

Антанта старалася не допустити до заключення сепаратного миру. Нав'язували контакти з більшовиками ген. Джансон з військової місії американської, американський посол

¹⁷ Ibid. p. 274. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co. 1953), pp. 30-31.

¹⁸ Д. Левин, *Октябрьская Революция и Брестский Мир*, (Москва: Ранион 1930) стр. 11.

¹⁹ Ibid. стор. 16.

Франсис запевняв Росію про всяку допомогу. Неофіційні контакти пробували нав'язати американський полковник Робинс, англійський полковник Локкарни, французький Садоул. Всі вони обіщували всяку допомогу, щоб тільки Росія продовжувала війну проти Німеччини, а зокрема, телеграмою з 14-го березня 1918 р., Вілсон, президент ЗСА, запевняв Росію дати їй допомогу.

У плянах німців було також скрите бажання розгромити більшовизм, привернути монархію і вчинити її своїм союзником проти аліантів. Всі, одначе, спроби Антанти не допустити до заключення окремого мирного договору не увінчалися успіхом.²⁰

Положення на фронтах і внутрі обоїх країв примушувало і Росію і Німеччину йти на дорогу переговорів. Росія, знищена воєнними діями та розворушена революцією, не була вже в спроможності продовжувати війну. Положення Центральних Держав також не було кращим. Тягар майже всіх воєнних операцій спадав на плечі Німеччини. І їй самій не було вже... під силу подолати всі труднощі. Отже, як по боці Росії, так і по боці Німеччини, ґрунт для мирних переговорів був більше як пригожий.

Центральні Держави, а зокрема Німеччина, потребували замирення на Сході, бо Німеччина плянувала перекинути всі свої сили на Західній фронт для рішального удару проти Аліантів. Знову ж Росія, занархізована революцією, не мала вже ні фізичних ні моральних можливостей продовжувати війну. Більшовицька пропаганда дезорганізувала лад в державі та розкладала армію.

Щоб втриматися при владі, більшовики мусіли дати масам цей мир, який вони пропагували в своїх революційних кличах, обіщуючи скоре закінчення війни.

Обидві отже воюючі сторони, примушені важкими невідрадними обставинами, мусіли діяти на скору руку, щоб як найшвидше почати мирні переговори, що довели б найперше до перемир'я, а опісля і до тривалого миру.

Місцем переговорів вибрано Берестя Литовське, де знаходилася Головна Команда східнього фронту німецьких збройних сил.

²⁰ Ібід. стор. 17-20.

Німці йшли до переговорів з вірою і сильним переконанням, що їм вдасться дуже скоро поладнати з Росією всі спірні справи, бо ж їм залежало на поспіху заключити перемир'я і в той спосіб забезпечити своє запліччя.

Негайно мала бути припинена боротьба й ворогування між переговорюючими сторонами. У приготованому Німеччиною проєкті про замирення не було в його змісті ніяких точок, які принижували б Росію. Кожна з воюючих сторін мала залишитися на цьому місці, на якому стояла фронтова лінія.

Проєкт умовин для переговорів виготовив Людендорф, Головнокомандуючий східнього фронту німецькими збройними силами, який без жадних застережень затвердив німецький уряд.

Більшовицька делегація, що приїхала до Берестя Литовського на переговори, в своїх плянах поставила собі за мету не лише вести формальні переговори, але в першу чергу й то на широку скалю ширити більшовицьку пропаганду для деморалізування широких мас Західньої Європи, а зокрема населення Німеччини та її армію, щоб і там викликати більшовицьку революцію та повалити грізний для них монархічний кайзерівський режим.²¹

З таким наставленням, в дусі взаємного недовіря та серед важких умовин війни, обидва партнери засідали до стола для ведення переговорів, метою яких було заключення миру. Народи почалися вже дня 3-го грудня 1917 р.

У своєму вступному слові, Йоффе, голова більшовицької делегації, апелював до всіх воюючих сторін вислати своїх представників на цю конференцію для заключення перемир'я. Після цього він поставив такі наступні три пропозиції, що мали складатися на зміст перемир'я, а саме:

1. Перемир'я має тривати шість місяців.
2. Німеччина має евакувати свої збройні сили з заливу Риги.
3. Німецьке Командування не сміє перекидати ніяких своїх військових частин із східнього на інші фронти, а також не сміє відпускати свого вояцтва на відпочинок.

²¹ Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan Co., 1953), v. III, p. 31.

В складі советської делегації, крім Йоффе, були ще Л. Б. Каменєв, Г. Я. Сокольников, М. Н. Покровский, Биценко, а також по одному представникові від робітників, селян, солдатів і матросів.²²

Генерал Макс Гофман, голова делегації Центральних Держав, зложив заяву, в якій він стверджував, що він не має уповноваження переговорювати з іншими державами, а тільки з Росією і то лишень у військових справах. Після цих завважень Гофман поставив свої контрпропозиції.

Щодо першої точки пропозицій Йоффе, Гофман обмежував час тривання перемиря до 28-ох днів з тим одначе додатком, що після впливу 28-ох днів тривання перемиря, воно автоматично продовжується на дальших 28 днів, якщо жадна з переговорюючих сторін впродовж одного тижня перемиря не виповість. До другої точки запропонованої більшовиками, Гофман поставився дуже критично й цілковито її відкинув і при тому заявив, що такі вимоги у перемир'ї можуть ставити тільки переможці переможеним, а не навпаки. На третю точку Гофман погодився без усяких застережень, бо німецькі військові частини, ще до початку переговорів про перемиря, були вже перекинені на захід або були вже в дорозі туди. А втім, стверджував Гофман, Йоффе не мав ніяких підстав говорити ім'ям усіх Аліянтів, а тільки ім'ям Росії.

Коли ж Йоффе, обстоюючи свої позиції, почав широко обґрунтовувати свої нереальні й нічим необґрунтовані вимоги з метою проволікати наради, Гофман, вже на третій день переговорів, вимагав від Йоффе підписання з Центральними Державами договору про перемиря.²³

З огляду на те, що Гофман відкинув дві точки перемиря запропоновані більшовиками, Йоффе не міг на власну руку, без порозуміння зі своїм урядом, підписати перемиря з тими змінами, що їх запропонував Гофман.

З цієї причини Йоффе зажадав перерви в переговорах на

²² Йоффе, Брест-Литовск, Воспоминания. pp. 138-139. Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 270. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 89.

²³ Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 89-90. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan, 1953), vol. III p. 27.

4

один тиждень з вимогою припинення на цей час воєнних дій, щоб він міг виїхати до Петрограду за новими інструкціями.²⁴

Більшовики в той час ще не встигли закріпити здобутків своєї революції. Для її закріплення Ленін і Троцький потребували конечно миру. Тому, вислухавши звіт Йоффе про хід переговорів, дали йому нові інструкції і веліли йому негайно вертатись до Берестя та продовжувати початі переговори про заключення перемиря.

Вміжчасі Троцький поінформував Аліянтів про стан та хід переговорів і рівночасно запропонував їм взяти також участь в переговорах. Коли ж Аліянти на його заклик не дали ніякої відповіді, він проголосив декларацію, в якій стверджував, що вину за евентуальне заключення окремого миру між Росією і Центральними Державами понесуть уряди держав Антанти а не Советський Уряд.

Аліянти вживали всіх заходів, щоб не допустити до заключення перемиря та тривалого миру більшовицького уряду з Почвірним Союзом. Більшовицька більшість в Советському Уряді вирішила приступити до переговорів про перемиря. Головнокомандуючого російською армією ген. Духоніна, який не погоджувався з Советським Урядом, усунули з його посту, а на його місце назначили ген. Криленка. Зненавидженого Духоніна вбили опісля збільшевізовани російські матроси.²⁵

Дванатцятого грудня 1917 р. советська делегація вернулася до Берестя і вже 15-го грудня 1917 р. договірні сторони підписали договір про перемиря, яке мало тривати до 14-го січня 1918 р. з додатковою клявзулею, що перемиря може вивісти кожна з договірних сторін впродовж одного тижня після впливу домовленого реченця.

Згідно з умовами перемиря, на цілому східньому фронті припинилися всі воєнні дії. Німці затримували одначе всі зайняті ними російські території включно з островом Мун Саунд. Німці погодилися також не перекидати зі східнього на західній фронт ніяких військових частин, за винятком тільки тих з'єднань, що ще перед заключенням перемиря одержали були наказ відмаршу зі східнього фронту. У зміст

²⁴ Ibid., pp. 268-270.

²⁵ Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: «Наука», 1964), стр. 61-63.

перемиря, на вимогу більшовиків, була вставлена на перший погляд зовсім невинна точка про т. зв. «братання» між воєнством обидвох воюючих сторін. Одначе ця дуже маловажна точка давала росіянам та їх більшовицьким агітаторам добру нагоду й зовсім вільну руку на більшовицьку пропаганду та агітацію серед німецького фронтового в'язства та деморалізувати його боєвого духа. До дрібних, менше важливих точок договору, належали точки про виміну полонених, обмін пресою, і т. д.²⁶

Заключенням перемиря Совети здобули собі дуже потрібний їм час на передишку для порядкування і закріплювання революційних здобутків. Перемиря це уважали вони своєю великою перемогою. Окупація російських теренів була й так доконаним фактом і це їм нічого не коштувало признати це в договорі про перемиря. Совети сподівалися все те відзискати з хвилиною, коли в Німеччині вибухне більшовицька революція, в яку вони вірили та якої нетерпеливо дожидали. Також згода німців не перекидати на західній фронт військових частин йшла по лінії бажань більшовиків.

Звертаючись до всіх працюючих та всіх народів Європи, які беруть участь в цій війні, Троцький видав проклямацію, в якій повідомляв про заключення перемиря з німцями. Але на спеціальному мітінгу більшовицької партії він склав заяву, в якій остерігав та подавав до відома, що, якщо німці в майбутніх переговорах про заключення кінцевого миру поставлять несприємливі советам умовини, більшовики такого миру не підпишуть а поведуть «святу революційну війну проти мілітаристів всіх країн». Такі й їм подібні голоси висловлювали й інші провідні члени більшовицької партії.²⁷

Незважаючи одначе на таке наставлення після підписання перемиря, шлях до переговорів про заключення окремого мирного договору був цілковито відкритий.

Також в Німеччині, в справі переговорів про перемиря та мирного договору під цю пору, не було цілковитої однозгід-

²⁶ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 373. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 93. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan, 1953), v. LLL, pp. 28-29, 31.

²⁷ *Ibid.*

ности. Зокрема різниця поглядів на мирові переговори була і серед членів німецького уряду і серед військових кіл. На сесіях Райстагу 29 і 30 листопада 1917 р., після промов канцлера Гертлінга й міністра закордонних справ Кюльмана, німці погодилися після того як і воєнне командування погодилося на переговори. Наступного дня і Австро-Угорщина дала свою згоду на переговори. Грізне господарське положення, зокрема Австро-Угорщини, змушувало за всяку ціну заключити мирний договір навіть без Німеччини.²⁸

Німецький уряд і військові німецькі кола по різному оцінювали політичне положення. Вони не мали також ясно продуманих та погоджених плянів дії у різних важливих справах, а зокрема не мали погоджених плянів щодо польського питання. Військові кола, з Людендорфом і Гінденбургом на чолі, вимагали обкрової Польщі, зате цивільний німецький уряд був радше за тим, щоб їй дати більше самостійности. Крім цих думок і плянів щодо питання Польщі були ще й інші проекти. Також в багатьох інших справах, зв'язаних з приготуванням до мирних переговорів, не було однозначности. З цього ясно видно, що різниця між Головним Військовим Командуванням та цивільним урядом Німеччини в багатьох справах була досить поважна.²⁹

²⁸ Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918*, (Wien u. München: Oldenburg Verlag 1966), p. 24. A Study in Soviet Diplomacy, *History Today*, (August 1956), p. 57. Чубарьян, *Брестский Мир*, (Москва: «Наука», 1964), стр. 63-

²⁹ Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 108-

РОЗДІЛ V

ПЕРЕГОВОРИ ПРО ЗАКЛЮЧЕННЯ МИРНОГО ДОГОВОРУ

Офіційні переговори про заключення мирного договору почалися в Бересті Литовському 22 грудня 1917 р.

Головними представниками Центральних Держав, поодиноких членів Почв'рного Союзу були наступні особи: Німеччину репрезентували: Кюльман, Державний Секретар для Закордонних Справ, Розенберг, член Уряду Закордонних Справ, Крюге, правний дорадник, і генерал Гофман та майор Брінкман, репрезентанти Генерального Штабу. Очолював німецьку делегацію Кюльман.

Австро-Угорщину заступали: граф Чернін, міністер Закордонних Справ, Мерей, Візнер, граф Колереди, граф Чакі — члени Уряду Закордонних Справ, і полевий маршал Чічеріч, полковник Покорни та майор Гляйзе — представники армії.

Болгарію заступали: Попов, міністер Справедливости, Косов, Становіч, полковник Ганчев і др. Анастасов.

Туреччину репрезентували: Великий Везир Палаат Паша, Агнет Нессімі Бей, Міністер Закордонних Справ, Ібрагім Гакі Паша, Решад Гікмет Бей, і генерал Зеккі Паша.

Росію заступали: А. А. Йоффе — предсідник, Л. Б. Каменев, пані А. А. Біценко, професор М. Н. Покровський, Л. М. Карахан, Н. М. Любінський, М. П. Вельтман Павлович, віце-адмірал В. М. Альтфатер, генерал А. А. Самійло, полковник Фокке, полковник І. Я. Цеплит і капітан Липський.

Наради почалися 20-го грудня 1917 р. прийняттям, яке влаштував баварський князь Леопольд.

Перша сесія відбулася 22-го грудня 1917 р. Князь Лео-

польд Баварський відкрив наради привітальною промовою і на предсідника попросив турецького делегата Гаккі Пашу, який, прийнявши запрошення, коротким словом привітав російську делегацію, висловлюючи велике признание російському урядові, що перший рішився припинити цю жорстоку війну. При кінці свого слова він звернувся з проханням до Кюльмана керувати нарадами першого засідання. Всі члени договірних сторін погодилися на особу Кюльмана бути предсідником нарад.

Кюльман, обнявши обов'язки предсідника нарад, у своєму слові подав вступні завваження щодо форми ведення переговорів, а зокрема висловив бажання, щоби договірні сторони керувались духом гуманности та взаємної пошани. Головним провідним мотивом цих нарад, говорив Кюльман, повинно бути це вічне стремління людства до миру на землі та щастя людини.

Після цього, навівши ще декілька стверджень про правильник та спосіб ведення переговорів, він попросив російську делегацію подати плян та основні принципи, на базі яких мав би бути заключений мир.³⁰

Йоффе, голова російської делегації, на вступі своєї відповіді, відчитав декрет про мир з 8-го листопада 1917 р. та, покликуючись на принципи того декрету, запропонував наступних головних шість точок, на підставі яких можна заключити мир.³¹

1. Не може бути насильного привласнення територій, які були зайняті впродовж теперішньої війни. Окупаційні армії мають бути в можливо найкоротшому часі виведені з окупованих територій.

2. Повна політична незалежність усім тим народам, які цю незалежність втратили на початку цієї війни.

3. Народи, які дотепер не були самостійними, одержують повне право вирішити свій стан референдумом і заявити, чи вони бажають прилучитися до других народів, чи хочуть

³⁰ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 477- Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 117.

³¹ Чубарьян, *Брестский Мир*, Издательство «Наука», Акад. Наук СССР Иститут Истории, (Москва: Изд. «Наука», 1964), стр. 104.

одержати повну незалежність. Референдум треба так влаштувати, щоби кожній особі запевнити повну свободу голосування.

4. На територіях з мішаним населенням мають бути забезпечені права меншостей в окремих клявзулях.

5. Жадна з воюючих держав не має платити воєнних відшкодувань. Воєнні реквізиції треба повернути їх власникам, а ці, що потерпіли в наслідок воєнних дій, мають бути винагородженні зі спеціальних фондів, складених пропорційно всіми воюючими країнами.

6. Колоніальні питання мають бути вирішені згідно з точками 1, 2, 3, 4 цих пропозицій.

В заключному слові, в доповненнях до цих точок, російська делегація пропонувала, щоби договірні сторони засудили намагання сильніших народів придушувати та обмежувати свободу меншим і слабшим націям такими середниками як економічний бойкот, накидання некорисних торговельних трактатів, обтяжувати окремими тарифними договорами, втручання у вільну торгівлю з третіми країнами, користуватись морською блокадою, яка не має мілітарних цілей.³²

Це, в загальному, ці основні принципи, що їх, на думку російської делегації, могли б прийняти всі сторони, а без яких російська делегація не могла б погодитися на заключення загального миру.

Вислухавши пропозицій російської делегації, представники Центральних Держав зажадали відрочення нарад для виготовлення відповідей на ці пропозиції.

Хоч, в загальному, делегати Центральних Держав погодилися на пропозиції Росії, то в погоджуванні подрібних відповідей на ці пропозиції вони натрапляли на великі труднощі. Гаряча дискусія вив'язалася між представниками Центральних Держав над справою розповсюдження інформацій, а зокрема над питанням самовизначення народів. Кюльман і Чернін прийняли советську клявзулю про мир без анексій і контрибуцій, але з тим застереженням, що клявзулю цю приймуть також Аліанти. Вони також вимагали вилучення з-під Росії Польщі, Литви, Курляндії, частини Лівонії та Естонії, а

³² Ibid.

це тому, бо ці країни, за твердженням німців, рішили відділитися від російської імперії, а зв'язатися з Центральними Державами. В дискусії над відповіддю росіянам, турецькі делегати вимагали вставити клявзулю про негайну евакуацію росіянами Кавказу. На таку клявзулю не міг погодитися Кюльман, бо така клявзуля могла б викликати вимогу Росії евакуювати російські території зайняті німцями в висліді просування німецьких армій на схід, а зокрема прибалтійські землі. Болгари ж домагалися вставлення до договору клявзулі, яка стверджувала б, що приєднання ними в ході цієї війни деяких румунських і сербських територій не вважати за анексію, а справедливим прилученням до Болгарії болгарських етнографічних земель, що зрештою і було їм приобіцяно, коли Болгарія погодилася у цій війні стати на боці Центральних Держав.

Центральні Держави, узгіднивши вкінці між собою різниці думок, погодилися продовжувати мирні переговори.

Конференцію поновлено дня 25-го грудня 1917 р. Чернін, ім'ям Центральних Держав, у своїй відповіді на пропозиції більшовиків стверджував, що принципи предложені російською делегацією можуть бути підставою для дискусій над заключенням миру. Представники Центральних Держав є готові негайно заключити загальний мир без насильних анексій та воєнних контрибуцій. Вони цілковито згодні зі становищем російської делегації, яка засудила продовжування війни для загарбницьких цілей. Державні мужі Союзних Урядів часто заявляли в своїх політичних декляраціях, що Центральні Держави ні одної днини не будуть продовжувати війни для загарбницьких цілей. Придержуючись таких принципів в минулому, вони й тепер урочисто заявляють свою рішучу постанову негайно закінчити війну та підписати мирний договір, який був би в однаковій мірі справедливий для всіх воюючих сторін. Пропозиції російської делегації можуть бути прийняті тільки тоді, коли всі, без винятку, воюючі сторони зобов'язуться у відповідному реченні й без всяких застережень прийняти умови, які в'язали б всі народи.

Центральні Держави не могли б дати беззастережної обіцянки виконати ці умови не маючи гарантій, що й союзники Росії зі свого боку чесно й без всяких застережень пого-

дяться поступати згідно з цими умовами в відношенні до Центральних Держав.

Взявши до уваги ці принципи, Центральні Держави склали наступну заяву стосовно цих шістьох точок, що їх запропонувала російська делегація як підставу для мирних переговорів.

1. Союзні Держави не мають наміру насильно включити територій, захоплених впродовж цієї війни. Умови для евакуації окупованих територій мають бути визначені мирним договором, хіба, що ще до заключення мирного договору буде домовлене якесь порозуміння в справі усунення військових з'єднань з деяких місцевостей.
2. Члени Союзу не мають наміру заперечувати політичну незалежність тим народам, що вони її втратили впродовж цієї війни.
3. Щодо питання самовизначення цих народів, які не мали політичної незалежності, то це питання, на думку Центральних Держав, не підлягає міжнародньому вирішенню. Питання це, в кожному окремому випадку, мусить бути вирішене кожною державою разом з даним народом, що в цій державі проживає і згідно з конституцією цієї держави.
4. Також охорона меншинних прав, на думку представників Центральних Держав, повинна стати основною частиною права народів на самовизначення, яке може бути здійснене конституційною дорогою. Уряди Союзних Держав примінюють цей принцип всюди там, де він являється практичним.
5. Союзні Держави вже не раз говорили про можливість зректися взаємно обом сторонам не лише коштів війни, але також воєнних шкід. Якщо цей принцип буде прийнятий, кожний нарід мав би поносити лише кошти втримання воєннопонених і шкоди понесені на його території воєнними частинами, якщо ці шкоди були вчинені з порушенням міжнароднього права. Пропозиція російського уряду створити спеціальний фонд на покриття цих шкід може мати місце на обговорення, якщо в відповідному часі всі воюючі сторони візьмуть участь у мирних нарадах.

6. З-поміж чотирьох держав Союзу одинока Німеччина має колонії. У повному погодженні з російськими пропозиціями, Німеччина, устами своєї делегації, бажає зложити наступну заяву: Німеччина ніколи не зречеться своїх колоній, захоплених силою в ході цієї війни й саме тепер вимагає їх звороту. Російські пропозиції негайно евакуювати колоніальні території зайняті ворогом, цілковито збігаються зі становищем і поглядами Німеччини.

Беручи до уваги стан економічного й політичного розвитку німецьких колоній, практично тепер не є можливим примінити до них принципів самовизначення, запропонованих російською делегацією. Незважаючи на великі труднощі й малі вигляди на успіх проти значно сильнішого ворога, який має відкритий доступ до моря, тубильці німецьких колоній залишилися правдивими приятелями Німеччини. Це вказує на їх лояльність і рішуче бажання залишитися з Німеччиною.

Додаткові пропозиції російської делегації стосовно економічних справ, Союзні Держави вітають з найбільшою прихильністю. Вони засуджують всяке насильство й уважають, що налагодження економічних стосунків, які вдовольняли б інтереси всіх заінтересованих народів, були б одним з найкращих засобів, які довели б до приязних зносин воюючих тепер між собою держав.

Взявши за основу тут нами наведене, ми готові зразу приступити з нашими ворогами до переговорів про мир.³³

У своїй відповіді на контрпропозиції Центральних Держав, Йоффе висловив велике задоволення з їхнього становища, яке вони зайняли до пропозицій російської делегації. Він тільки поробив деякі застереження у справі утримання полонених і при цьому зауважив, що в понятті й змісті самовизначення немає згадки про охорону національних меншостей. Але, загально кажучи, декларацію Центральних Держав прийнято як основу, на якій можна базувати переговори про заключення загального миру. Після цього Йоффе запропонував відкласти дальші наради на десять днів, щоби дати можливість всім воюючим сторонам явитися в Бересті на

³³ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 478-481. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 117-125.

розмови, до яких советський уряд в Петрограді багато разів закликав.

Спроби Аліянтів, а зокрема державного секретаря ЗСА Лянсінга допомогти протибільшовицьким силам, а зокрема ген. Каледінови (Дон) і Українській Центральній Раді і повалити більшовицький уряд, щоб Росія не заключила сепаратного миру з Почвірним Союзом, а продовжувала проти нього війну не мали успіху.³⁴

Підтримувати протибільшовицькі сили намагалася теж Англія і Франція ухвалою і меморандумом Паризької Конференції з 22-го грудня 1917 р., постановивши утримувати зв'язки з Україною, Доном, Фінляндією, Сибіром і Кавказом так довго, як це буде потрібним.³⁵

На південь Росії прибули представники Антанти: до Ростова прибув американський консульський радник Пуль, в Україну приїхав висланик американського амбасадора Франсиса Дженкінса. При кінці грудня 1917 р. в Україну приїхав також французький генерал Табуї і нав'язав контакти з Українською Центральною Радою. У французькій пресі появилася повідомлення, що ген. Табуї, голова французької місії, назначений представником в Українській Республіці.³⁶

Всі ці заходи роблено на те, щоб не допустити до заключення окремого миру з Німеччиною, а навіть сондувалися пляни серед Аліянтів про заключення миру з Німеччиною коштом Росії, речником якого був Льюїд Джродж.³⁷

Аліянти й тим разом не відповіли на заклик советського уряду. Хоч реченець для зголошення участі Аліянтів у мирних переговорах минув 4-го січня 1918 р., обидві пертрактуючі сторони, тобто Центральні Держави й Росія, відклали дальші наради до 9-го січня 1918 р., бо їхні делегації мусіли розїхатися до своїх держав по дальші інструкції.

День перед тим підо впливом та наче в відгомін розмов

³⁴ Foreign Relations. The Lansing Papers, v. II, pp. 345-346.

³⁵ Ibid. v. I, pp. 330-331. Foreign Affairs 1919-1937 by E. L. Hasluck (New York: The Macmillan Co., Cambridge, England University Press, 1938), pp. 167-170.

³⁶ Magnes, Russia and Germany at Brest-Litovsk, (The Rand School of Social Science, 1919), p. 57- . Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: Издательство «Наука», 1964), стр. 113.

³⁷ Ibid.

та декларацій у Бересті про мир та самовизначення народів Центральных Держав та Росії, Вілсон, президент ЗСА, дня 8-го січня 1918 р. проголосив у 14-ти точках свої тези про післявоєнний порядок, а зокрема про самовизначення народів.

Вміжчасі в Бересті продовжувались розмови про справи, які торкались тільки Росії та Центральных Держав. В днях 26 і 27 грудня 1917 р. обговорювано головні підстави миру. При кінці цієї сесії Йоффе порушив питання статусу окупованих Німеччиною територій. Кюльман старався це питання відсунути до пізніших розмов, але на настирливе домагання Йоффе він заявив, що території окуповані Німеччиною, а зокрема Польща, Литва й Курляндія не є втілені до Німеччини і тому їх не можна уважати анексією, бо ці країни, згідно з принципом самовизначення, рішили відорватися від російської держави. Коли б ці держави рішилися вкінці приєднатися до Німеччини, цього не можна б уважати за анексію.

На цю тему дискусії продовжувались в безконечність. Дискусії ці зайняли цілі два дні 26-го — 27-го грудня 1917 р.

В цій дискусії Йоффе пропонував і погоджувався відтягнути російські окупаційні армії з австро-угорських, турецьких і перських територій під умовою, що й Союзні Держави відтягнуть свої окупаційні з'єднання з Польщі, Литви, Курляндії та інших частин Росії. Кюльман на це відповів, що німці не могли б при заключенні миру погодитися відтягнути свої окупаційні війська з Польщі, Литви й Курляндії, бо народи цих країн, згідно з принципами самовизначення, вже відорвалися від Росії; і якщо б вони остаточно рішилися приєднатися до Німеччини — цього в ніякому випадкові не можна б було підтягнути під поняття анексії. Зрештою це й згідне з принципами російського уряду, який явно голосить, що всі без винятку підросійські народи мають право до незалежності включно з правом виходу зі складу російської імперії. Народи ці пізніше матимуть нагоду свобідно виявити свою волю та бажання належати до одної чи другої держави, чи стати зовсім незалежною державою. Якщо б доля цих народів вирішувалася плебісцитом, то в часі його переводжування не можна б дозволити на перебування окупаційних військ на їхніх територіях. Нагляд над плебісцитом та втримування порядку в часі його переводжування мала б місцева міліція, до часу вирішення питання приналежности до одної

чи другої держави, чи стати самостійним народом та будувати свою власну незалежну державу. Уряд такого народу мав би бути в руках представників даної території, вибраних демократичним порядком місцевим населенням, а зокрема спеціальна військова комісія вирішила б дату евакуацій таких територій.

Вкінці, після довгих дискусій, представники Центральних Держав ось так сконкретизували свої додаткові пропозиції:

1. Росія і Німеччина цим заявляють, що війна між ними закінчена. Обидві держави рішають жити в майбутньому в мирі й приязні. На основі взаємності, Німеччина, після заключення і ратифікації договору та демобілізації російської армії, буде готова вийти з територій Росії, зайнятих в часі цієї війни, оскільки це не буде в суперечності з другою точкою пропозицій.
2. Російський Уряд, згідно з проголошеними своїми пропозиціями, що всім без винятку народам, що живуть в границях російської імперії, признає право на самовизначення включно з повним відокремленням, признає також їхнє рішення виявлене волею тих народів з вимогою повної незалежності та відокремлення від російської імперії, а зокрема таким народам як Польща, Литва, Курляндія та частина Естонії і Лівонії. Тому, що до цих округ не можна цілком примінити постанов першої точки про евакуацію окупаційних військ, це питання передискутує, вирішить та визначить час евакуації спеціальна комісія на основі вже існуючих проклямацій про відокремлення. За загальною опінією і переконанням, рішення ці треба ратифікувати і перевести на цих теренах без прихвності окупаційних військових частин як найширший плебісцит.³⁸

Пропозицію Німеччини, зараз після закінчення засідання, було передано телеграфічно до Петрограду. Троцький, здаючи про те звіт Центральному Виконавчому Комітетові, підкреслював початкові успіхи советської дипломатії.

У Німеччині дискусія про справи мирного договору продовжувалася і з кожним дальшим днем різниця думок в цій

³⁸ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 481-486.

справі між Кюльманом і Гофманом з одного боку а Людендорфом і Гіндербургом з другого поглиблювалась. Не могло й встрявання Кайзера Вільгельма II, який на початку схилився радше до поглядів Кюльмана-Гофмана, але після довгих дискусій дав себе переконати аргументами Головнокомандуючих Людендорфа й Гінденбурга й став по їх боці. Але й після цього суперечності залишилися. Одначе на зwołікання не було часу й Кюльман вернувся до Берестя, щоби поновити й продовжувати переговори.

У Росії, після приїзду Йоффе до Петрограду, Троцький повідомив Аліянтів, що переговори в Бересті перервано на те, щоби Аліянтам дати можливість і остаточну нагоду взяти участь в переговорах.

В своїому повідомленні Троцький звертав увагу Аліянтам і підкреслював цю обставину, що Центральні Держави погодилися евакуювати Бельгію, Сербію, Чорногору, Румунію, Литву, Польщу й Курляндію при заключенні загального миру, тому Аліянти ніяк не можуть твердити, що вони продовжують війну за звільнення цих територій. Таке їх становище вказувало б на те, що вони зовсім не мають бажання приєднатися до заключення правдивого демократичного миру.³⁹

Аліянти мали десять днів часу для обговорення і вирішення справи приступлення до переговорів в Бересті Литовському. Але й тим разом вони не дали ніякої відповіді. Проте представники Аліянтів, хоч не офіційно, перебували й діяли в Петрограді, збираючи тут на місці потрібні їм інформації про положення та хід біжучих подій.

Заклучення перемиря і опісля мирного договору мало на меті вказати на приклад Росії і допомогти робітництву західних країн викликати революцію в західних воюючих державах і скинути в тих країнах капіталістичні уряди.⁴⁰

В Петрограді дискусії в справі мирних переговорів продовжувались. Ленін бачив, що революції, яких він сподівався і вижидав, ще не назріли, а тому рішучо настоював на тому, щоби переговори поновити і їх без поспіху продовжувати.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Левин, Октябрьская Революция и Брестский Мир, (Москва: Ранион 1928), p. 11-20.

Зволіканням він думав діждатись яснішого становища від Аліантів в справі миру, а здругого боку він хотів використати час на зміцнення свого становища та більшовицького уряду, а також скріплення більшовицької революції в Росії.

Йоффе, за інструкціями Центрального Виконавчого Комітету, вислав 2-го січня 1918 р. телеграму до Берестя Литовського, в якій заявляв, що Уряд Російської Республіки бажає продовжувати мирні переговори, але вважає потрібним вести їх на неутральному ґрунті й тому пропонує Стокгольм як місце для продовжування мирних переговорів. Щодо німецьких пропозицій в точках першій і другій, він вважає їх несприйнятними, бо вони цілковито противляться принципам національного самовизначення.

Німці вже на другий день відповіли, що вони ніяк не годяться на те, щоби переговори перенести до Стокгольму.⁴¹

Але тяжке положення і в Росії і в Німеччині примушувало обидві сторони продовжувати мирні переговори. Тому на початку січня 1918 р. обі делегації з'їхалися до Берестя продовжувати переговори.

Делегатами Центральних Держав були: Чернін від Австро-угорської монархії, Кюльман і Гофман від Німеччини, Палат Паша від Туреччини й Попоф від Болгарії.

Новим членом від Росії був Троцький. Крім новоприбулого Троцького, в Бересті появився також граф Адам Тарновський, репрезентант Польської Регенційної Ради. Для ведення мирних переговорів з Центральними Державами прибули до Берестя Литовського також делегати України. Делегацію Української Центральної Ради очолював Всеволод Голубович. І хоча в січні 1918 р. в час, коли прибула до Берестя українська делегація, положення Центральної Ради ставало щораз гіршим, Антанта підтримувала контакти з Радою, а навіть Франція визнала незалежність України та навіть рішила дати Україні позику.

Советська делегація старалася переконати українців, щоби вони виступали спільно з росіянами в цих мирних переговорах, на що українська делегація не погодилася.

⁴¹ Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: Академия Наук СССР, Институт Истории, Издательство «Наука», 1964), стр. 126-127. Gratz, *The Economic policy of Austria-Hungary during the War*, (New Haven: Yale University Press, 1928), pp. 48, 87-89.

10-го січня 1918 р. Кюльман, представивши українських делегатів, запросив їх до слова.

У своєму вступному слові про мир, справедливість і демократію, українська делегація видвинула питання помочі меншим народам і державам, які потерпіли від воєнних дій. Українські делегати також заявили, що вони не визнають за советською делегацією а також за Радою Народніх Комісарів права діяти ім'ям всіх колишніх народів Росії. В тому моменті Троцький, голова російської делегації заявив, що він визнає українську делегацію як самостійну.⁴²

Але вже 12-го січня 1918 Центральний Виконавчий Комітет, що створився в Харкові, уповноважив предсідника ЦВК Медведєва, народнього комісаря військових справ Шахрая і народнього секретаря освіти Затонського заступати інтереси Української Народної Республіки.⁴³

Вкінці таки була визнана делегація Української Центральної Ради.

На першій пленарній сесії Кюльман, після довшої вступної промови, у наступних трьох точках так з'ясував становище Центральних Держав відносно мирних переговорів:

1. Тому, що держави Антанти не відповіли на запрошення приєднатися до нас, щоби взяти участь в переговорах у Бересті Литовському, заяви Центральних Держав з 25 і 26 грудня 1917 р. стають неважними.

2. Центральні Держави будуть продовжувати мирні переговори тільки в Бересті Литовському.

3. В часі перерви переговорів заіснували такі події, які ставлять під сумнів ширість росіян щодо їх бажання заключити мирний договір.

Цю заяву Кюльмана піддержали цілковито всі представники Центральних Держав.

Після складення Кюльманом цієї заяви, на внесення Троцького, засідання було відрочено.

На другий день засідання поновлено та продовжувано наради. На цьому засіданні голова української делегації, Всеволод Голубович, склав таку заяву:

⁴² Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: Академия Наук СССР, Институт Истории, Издательство «Наука», 1964), стр. 126-127.

⁴³ Ібід. стр. 128.

Уряд Української Народної Республіки, Генеральний Секретаріят, цим подає до відома всім воюючим і неутральним державам наступне: Українська Народна Республіка 20-го листопада 1917 р. проголосила Третій Універсал Центральної Ради, актом якого було встановлено її міжнародній статус.

Намагаючись створити конференцію всіх республік, що виникли на території колишньої російської імперії, і вижидаючи зформування федерального уряду в Росії, який розділить сферу закордонних стосунків між дві республіки, Українська Народна Республіка, через свій Генеральний Секретаріят, вступає на дорогу самостійних міжнародніх стосунків. Генеральний Секретаріят вважає тому необхідним подати до відома всім державам і народам світу про становище Української Народної Республіки до мирних переговорів, що цими днями почалися в Бересті Литовському між представниками Ради Народніх Комісарів з одного боку й урядами воюючих проти Росії держав з другого боку.

Ставши твердо на становищі, що теперішня війна для всіх держав, а зокрема для працюючих кляс кожної держави, є одним з найтяжчих лих, всі воюючі держави повинні відмовитись від дальших агресивних плянів і негайно розпочати мирні переговори.

А тепер, тому що Рада Народніх Комісарів, згідно з останньою точкою про загальне перемиря, розпочинає переговори про мир з урядами Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини й Болгарії тут в Бересті Литовському, Генеральний Секретаріят, ім'ям Української Народної Республіки, складає таку заяву:

1. Уся демократія Української Держави змагає до закінчення війни в цілому світі, до миру між усіма тепер воюючими державами, тобто до загального миру.

2. Мир, заключений всіма державами, мусить бути демократичний і кожному, навіть найменшому народові, мусить бути запевнене, нічим неограничене, національне самовизначення.

3. Щоби дати народам можливість виявити свою власну волю, треба для цього дати відповідні гарантії.

4. Недопустима є всяка насильна анексія чи передача якої-небудь частини території без порозуміння з її населенням.

5. Також, із становища працюючих кляс, недопуститимим є якенебудь воєнне відшкодування.

6. Малим народам і державам, які в наслідок війни зазнали значних шкід і спустошень, треба дати матеріальну допомогу згідно з правилами, які треба буде опрацювати на мирних конгресах.

7. Українська Народна Республіка, що під цю пору сама втримує свій власний фронт і являється незалежною в міжнародніх стосунках, має брати участь у всіх мирних переговорах, конференціях і конгресах на рівній базі з іншими державами.

8. Уряд Ради Народніх Комісарів не простягається на цілу Росію і не є визнаний Українською Народною Республікою. Тому мир, який може прийти у висліді переговорів воюючих з Росією держав, може в'язати Україну тільки тоді, коли умови такого миру прийме й ратифікує Уряд Української Народної Республіки.

9. Мир міг би заключити ім'ям Росії як цілоти тільки такий уряд, який визнали б всі республіки й провінції.⁴⁴

Коли ж створення такого уряду в найближчому майбутньому було б неможливе, заключення миру мусіло б бути відорене з'єднанням репрезентаціям цих республік і провінцій.⁴⁵

Після складення цієї заяви українською делегацією, Кюльман, бажаючи усунути всякі сумніви щодо участі української делегації в переговорах, запитав Троцького, чи, в зв'язку з заявою української делегації, російська делегація і на дальше уважає себе єдиною репрезентанткою всієї Росії. На це питання Троцький відповів, що, визнавши принципи самовизначення народів, він не бачить ніяких перешкод в тому, щоб українська делегація брала самостійно участь в мирних переговорах. Кюльман одначе настоював на тому, щоб Троцький дав яснішу відповідь, а тому питав його дальше, чи він уважає українську делегацію самостійною, а чи підчиною російській делегації. Троцький у відповідь заявив, що тому, що українська делегація вступила в переговори самостійно, і то-

⁴⁴ Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference, (Washington: GPO, 1918), p. 49.

⁴⁵ Bunyan, The Bolshevik Revolution 1917-1918, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 491.

му, що російська делегація визнала право української делегації брати участь в переговорах без жадних обмежень, питання поставлене Кюльманом не вимагає відповіді.⁴⁶

Після цього, на внесення Кюльмана, продовжувано наради, повертаючись до питань, порушених на пленарній сесії з 9-го січня 1918 р. Тут російська делегація формально зріклася свого внесення перенести переговори до Стокгольму, а прийняла вимогу Центральних Держав продовжувати переговори в Бересті Литовському з додатковою заявою Троцького, що він за всяку ціну намагатиметься ці переговори продовжувати для осягнення миру.

На цій сесії було створено спеціальну комісію, якої цілком було обговорити й вирішити територіяльні й політичні питання. Але й ця спеціальна комісія не могла погодити поглядів обох партнерів і дати задовільну розв'язку в справі самовизначення Польщі та Балтійських територій.

Росія вимагала, щоби Німеччина вивела свої війська з цих країн для переведення там плебісциту. Відповідаючи на цю вимогу, Німеччина твердила, що плебісцити в цих країнах непотрібні, бо вони вже самовизначились і проголосили своє відкремлення від Росії. У цій справі, на сесії 12-го січня 1918 р. забрав слово Каменев і склав заяву, в якій виклав становище російської делегації в справі самовизначення залежних колись країн. У своїй заяві він підкреслював, що самовизначення має бути проголошене тільки плебісцитом населення даних територій і це тільки після виведення окупаційних військ та повернення всіх втікачів, жителів цих країн, які в наслідок воєнних дій мусіли залишити свої країни.⁴⁷

Дискусії на ці теми продовжувались. Гофман при цьому нарікав, що Троцький, замість річевих аргументів, голосить більшовицьку пропаганду, звернену до німецького війська, цілком якої є деморалізувати та розкласти німецьку армію і зробити її небоєздатною у продовжуванні німецького наступу на східньому фронті.

У відповідь на такий закид Троцький заявив, що пере-

⁴⁶ Ibid. p. 492. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 158.

⁴⁷ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 495.

говори про заключення миру не можуть обмежувати свободи слова, свободи преси, свободи виміни думок. І так знову і над цими питаннями почалась безмежна дискусія, що протягалась у безконечність. Головною темою цієї дискусії було питання про дефініцію понять про мир без анексій і контрибуцій, про самовизначення народів, про відтягнення німецьких військ із зайнятих німцями російських теренів, про переведення плебісцитів у краях, у яких дані народи висловилися б про те, куди, до якої держави вони хотіли б належати, тощо.

Троцький дуже вміло стосував тактику проволікання, що-би дати більшовикам час на зміцнення їхньої влади в Росії після більшовицької революції, яка ще міцно не опанувала цілої імперії.

Відповідаючи на пропагандивні слова Троцького, Гофман стверджував, що більшовицький уряд зовсім не придержується голошених тут собою засад на своїй власній території. Уряд цей, побудований на насильстві, розправляє жорстоко з кожним, хто думає інакше. На доказ своїх тверджень Гофман наводить приклад насильства над Білоруссю. Білоруський нарід, твердив Гофман, користаючи з голошених кличів про самовизначення, скликав був до Менська, столиці Білорусі, на день 30-го і 31-го грудня 1917 р. свій перший конгрес, на якому твердо вимагав і обстоював право Білорусі на самовизначення, але більшовики машинними крісами й багнетами цей конгрес розігнали.

Другим прикладом більшовицького насильства являється Україна. Коли її населення виявило свою волю до самовизначення, Петроградський уряд вислав до Києва ультимат з погрозами, що він уживе збройних сил, якщо український нарід пробуватиме здійснювати своє право на самовизначення.⁴⁸

Ці приклади яскраво показують як більшовики в практиці здійснювали принципи самовизначення, про які так гучномовно голосили у своїй пропаганді.

Поступування більшовиків не змінилося й до сьогодні. Вони й до сьогодні для пропаганди голосять кличі про само-

⁴⁸ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 495-496. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 162, 167.

визначення ще не самостійних народів і в той же сам час самі поневолюють десятки народів, що прагнуть незалежності та держать їх під своїм пануванням при допомозі бруталної мілітарної сили. Яскравим прикладом на це твердження може послужити мадярська революція з 1956 р.

Україна, використовуючи революцію в Росії, почала здійснювати своє право на самовизначення.

Вибори до Центральної Ради принесли 75% перемогу національним представникам. Більшовицька ж партія здобула всього 10% голосів.⁴⁹

Більшовики рішили відкликатись до мас і в тій цілі скликали Конгрес Робітників і Селян. Але й тут їм не повелось, бо й тут понесли велику поразку. На 2000 присутніх делегатів на Конгресі, тільки 80 делегатів голосувало за більшовиками, а решта делегатів величезною більшістю коло двох тисяч голосів висловились за Центральною Радою.

Більшовики не підчинились 96 відсоткам більшості голосящих делегатів, але виступили з Центральної Ради, створили собі свій власний уряд і негайно звернулись до Петрограду за допомогою.

Українська делегація, маючи підпертя всього населення України та репрезентуючи цілу Україну та її Уряд, була дійсним і одиноким законним представником свого народу. Тому, сповнюючи волю українського народу, вона зажадала на мировій конференції окремого від Росії місця для України.

Продовжувані розмови між Центральними Державами й більшовиками і в наступних днях не довели до ніякого розуміння.

В тому часі, після таких безвслідних дискусій з російською делегацією, Центральні Держави почали приватні розмови з українцями.⁵⁰

Делегація України складалася з наступних трьох осіб: Александра Севрюка, Миколи Любинського й Миколи Левитського.

У своєму пляні українська делегація мала на конференції поставити вимогу приєднати до України й інші українські

⁴⁹ Ibid. p. 154.

⁵⁰ Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference, (Washington: GPO, 1918), p. 109.

етнографічні землі, а саме Галичину, Буковину й Холмщину. Ця вимога про приєднання названих провінцій до української держави та її плян поставити це питання на порядок нарад в переговорах, внесла велике клопотання в пляни Черніна. Він сподівався сильного спротиву поляків на ці до речі справедливі вимоги українців. Вони ж бо, поляки, без усяких скрупулів зазіхали на ці українські землі. Одначе настирливі домагання Відня за всяку ціну заключити мирний договір з Україною, щоби роздобути хліба голодуючій вже тоді Австрії, примусили Черніна робити поступки.

12-го січня 1918 р. Центральні Держави повідомили російську делегацію про визнання української держави й про те, що вони ведуть з українською делегацією окремі переговори.

Німці, маючи свої далекойдучі пляни щодо України а то й цілого Сходу, (Дранг нах Остен), використали українську делегацію з її вимогами включити всі українські етнографічні землі до української держави. Використовуючи цей момент, а також тяжке харчеве положення у Відні та інших містах Австрії, вони примушували свого союзника Австрію ще тісніше співпрацювати з Німеччиною, дарма, що погляди обидвох союзників на кінцеві цілі війни були не завжди однозгідні.

Крім цього, українське питання дало Німеччині дуже сильний аргумент проти Троцького в питаннях інтерпертації поняття права на самовизначення, яке Троцький голосною своєю пропагандою визнавав на словах за всіми підневільними народами, а в практичному здійснюванні цього права на самовизначення України було хоч би й те, що він відмовився засісти при одному столі до спільного привітального обіду з українською делегацією.

Отже до спільного на конференції стола для привітального обіду з делегатами Центральних Держав засіли тільки делегати України.

Репрезентанти Центральних Держав в складі Кюльмана, Черніна, Палат Паші та Попофа, дня 8-го січня 1918 р. уклали плян праці та устійнили тактику, якою мали послуговуватися в часі переговорів.

На східньому фронті по російському боці панував великий нелад, хаос та масове дезертирство серед російської армії, про що докладно знали Центральні Держави.

Щоби зискати на часі та прискіпити заключення мирного договору, Центральні Держави вирішили застосувати більш агресивну й ефективнішу тактику в переговорах.

Дев'ятого січня 1918 р. Кюльман зложив декларацію, якою уневажнив свою попередню декларацію з 25-го й 26-го грудня 1917 року.

Чернін сильно настоював та рішуче вимагав від російської делегації прискіпити розмови про заключення мирного договору і при цьому вимагав негайно створити комісії, які розпочали б працю над проблемами змісту договору. При цьому він остерігав росіян, що вся відповідальність за наслідки продовжуваної війни спаде виключно на росіян.

Делегат Туреччини Палаат Паша та Болгарії Попоф цілковито й без вагання підтримали становище Кюльмана й Черніна без зайвих проволікань і беззмістовних і недоречних дискусій продовжувати наради для остаточного закінчення і виготовлення умовин мирного договору.

Троцький аж на другий день дав відповідь, у якій, з деяким застереженням формального характеру, погодився на продовжування нарад в Бересті, однак своїй тактиці проволікання, незважаючи на становище й вимогу Кюльмана й Черніна, яким залежало на поспіху, він не змінив.

Більшовикам зовсім не залежало на скорому заключенні миру. Вижидаючи виникнення більшовицьких революцій у західних країнах, а зокрема в Німеччині й Австро-Угорщині, які допомогли б російським більшовикам опанувати центральну, а то й західню Європу, вони з переговорами не спішилися.

Про мотив, ціль і потребу заключення окремого мирного договору та тактику ведення переговорів, Вл. Сорин у своїй праці «Ленін в дни Бреста» наводить становище й думки Леніна в цій справі:

Во имя спасения Советской республики, во имя сохранения победившей в нашей стране пролетарской диктатуры Ленин высказался за заключение сепаратного мира с германским империализмом как бы тяжел и унизителен ни был этот мир. Ленин вывел пролетарскую диктатуру из-под удара германского империализма и завоевал передышку для рабочих и крестьян, чтобы

затем с удесятеренными силами повести борьбу против империалистических хищников.⁵¹

Підписавши договір про перемир'я, вони досягнули цього, чого їм було потрібно, а саме передишки на воєнних фронтах. В їхньому інтересі й було протягати мирні переговори в безконечність. Та ж це й була тактика Леніна в дискусіях, а зокрема і спеціально в берестейських переговорах завжди по можливості лявірувати, вичікувати, використовувати протиріччя, тощо.

Заключаючи мир, каже Ленін, ми звільняємося, наскільки це можливо, від обох воюючих між собою імперіалістичних груп і використовуємо їхні протиріччя, їх ворожнечу і війну межі собою для того, щоби мати розв'язаними руки внутрі країни. Передишку треба використовувати для дальшого продовження і розвитку соціалістичної революції, для цілковитого розгромлення буржуазії внутрі країни, для реорганізації Росії на соціалістичних основах і для створення на основі нової економічної бази могутю червону армію. Така реорганізація вчинить соціалізм непереможним. Продовження війни доведе до неминучої поразки на фронті, до розриву з селянством і до повалення советської влади селянською армією, стративши віру в здібність пролетарської диктатури дати змученим і вичерпаним солдатам мир. Поразка однаково заставить Росію підписати ще тяжчий, ще більше не вигідний мир, але тоді мир буде заключений вже не советською владою, а якимсь новим правительством, що створиться після повалення пролетарської диктатури.⁵²

Як бачимо з наведеного Ленін конечно потребував передишки для рятування більшовицької революції, але тактикою проволікання при переговорах, він хотів також добитись як найкращих умовин миру й при цьому сподівався діждатись більшовицьких революцій в західніх країнах, а зокрема в Німеччині.

Підписавши договір про перемир'я, вони, більшовики досягнули цього, чого їм було потрібно, а саме передишки на

⁵¹ Сорин, Ленин в дни Бреста, (Москва: Партиздат ЦК ВКП(б), 1936), стр. 10.

⁵² Сорин, Ленин в дни Бреста, (Москва: Партиздат ЦК ВКП(б), 1936), стр. 14-15.

воєнних фронтах. В їхньому інтересі було протягати мирні переговори в безконечність.

Більшовики мали тепер час і можливість консолідуватись та закріплювати в нутрі країни свої позиції після вдалого перевороту та повалення Тимчасового Уряду.

Троцький прийняв тактику як найдовшого проволікання, хоч у своїх спогадах він твердить, що продовжування переговорів в Бересті Литовському, що тривали два з половиною місяця, мало на меті не проволікання переговорів, як це твердила німецька преса, але, каже Троцький, воно мало на цілі публично виявити світові про дійсне бажання миру і не дозволити закулісовим махінаціям спрямувати мирні переговори на фальшиві рейки.

Троцький тут також виправдується перед Аліянтами, а радше перед їх народами про те, що мирні переговори про заключення окремішнього мирного договору з Центральними Державами, не є виною советів, але Аліянтів, бо вони не хотіли, на заклик советів, приєднатися до цих переговорів.⁵³

Повертаючись до умовин миру, Троцький стверджує, що те, що Центральні Держави згодилися на пропозицію советів заключити демократичний мир без анексій і контрибуцій з додатком про самовизначення, є тільки звичайним тактичним маневром. Вони це зробили не з щирого переконання, а з необхідної конечности, бо їх до цього примушувало тяжке внутрішнє положення і в Німеччині і в Австро-Угорщині. Троцький ніяк не вірив в демократію Кюльмана і Черніна, які твердили, що саме більшовикам потрібний мир, щоби втриматися при владі.⁵⁴

Та здається, що Кюльман і Чернін добре оцінювали положення більшовиків, бо в дійсності вони, більшовики, в більшій мірі потребували цього миру, що зрештою стверджував і сам Ленін перед тими членами своєї партії, які противилися підписанню окремішнього миру.

Словесний двобій між Кюльманом і Троцьким, що розпочався 10-го січня 1918 р., тривав повний місяць. Дискусії

⁵³ Trotzky, *From October to Brest-Litovsk*, (New York: The Socialist Pub. Society, 1919), p. 84.

⁵⁴ *Ibid.* pp. 84-86. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan, 1953), pp. 31-35.

протягались в нескінченість. Дебати обертались довкруги поняття миру без анексії і контрибуцій, про самовизначення народів, про відтягнення німецьких окупаційних армій із зайнятих німцями російських територій, про переведення племінців на цих теренах з наміром устійнити волю і бажання населення, куди воно, визволившись з-під панування Росії, хотіло б належати, тощо.

У дальших дискусіях, зокрема після виступу Каменева й Гофмана, справи ще більше заплутались. Головною спірною точкою словесного двобою було питання самовизначення народів. Погляди обидвох політиків у цьому питанні різнилися діаметрально. Але в розгарі дискусії виявилось, що практично не було великої різниці в інтерпретації поняття самовизначення народів. В суті речі обидва дискусанти мали на думці анексії, а не самовизначення цих територій, про які дебатували. Обидва партнери, одначе, своїми дипломатичними фразами свої нещирі погляди на поняття і дефініцію самовизначення народів вміло й дискретно маскували.

Гофман, бажаючи показати нещирість в цій справі Троцького та прикоротити дискусії на цю тему, використав приязність на нарадах української делегації, яка вміжчасі поповнилась новим членом, а саме Всеволодом Голубовичем, Президентом Ради Міністрів Української Народної Республіки, який і очолив українську делегацію.

РОЗДІЛ VI

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В МИРНИХ ПЕРЕГОВОРАХ

Дня 10-го січня 1918 р. продовжувались переговори. На цій сесії першим забрав слово голова української делегації, Всеволод Голубович, в якому зголосив вимогу Українського Уряду визнати українську делегацію як самостійну й незалежну від російської та її Петроградського Уряду. При цьому зложив декларацію Центральної Ради про її згоду переговорювати про мир з Центральними Державами.

У цій декларації Голубович спочатку обговорив питання, яких принципів треба б придержуватись при заключуванні загального миру.

У своєму слові Голубович стверджував:

Уряд Української Народної Республіки, названий Генеральним Секретаріатом, цим повідомляє всі воюючі та неутральні держави про наступне:

Українська Народна Республіка була проголошена Третім Універсалом Української Центральної Ради дня 20-го листопада 1917-го року, актом якого було визначено її міжнародній статус... Ім'ям Української Народної Республіки Генеральний Секретаріат заявляє... що Українська Народна Республіка, яка під теперішню пору сама втримує свій власний фронт і вступає самостійно в міжнародні стосунки, мусить брати участь у всіх мирних переговорах, конференціях і конгресах на однаково рівній базі з другими державами. Уряд Ради Народних Комісарів не простягається на цілу Росію і не є визнаний Українською Народною Республікою. Тому мир, який кінець кінцем міг би наступити у висліді переговорів воюючих держав з Росією, міг би в'язати Україну тільки тоді, коли б Уряд Української Народної Республіки прийняв та ратифікував умовини такого миру. Мир міг би заключити ім'ям цілої Росії тільки такий уряд, який

визнали б всі республіки та провінції Росії. Якщо б створення такого уряду в близькому майбутньому було неможливим, заключення такого миру мусіло б бути доручене з'єднаним репрезентантам цих республік і провінцій.⁵⁵

Та ще перед вступленням української делегації в мирні переговори, відбулася довша виміна думок між репрезентантами Центральних Держав і російських більшовиків у справі визнання української делегації як окремої, незалежної від російської делегації і також їхньої згоди на те, щоб українська делегація брала самостійно участь в заключуванні мирового договору.

Вкінці, у висліді довшої дискусії, обидві сторони — тобто Кюльман ім'ям Центральних Держав, а Троцький ім'ям Росії визнали делегацію України, як зовсім окрему й незалежну від російської делегації.⁵⁶

Велику й корисну працю виконав др. Микола Залізник, голова еміграційного Комітету партії соціалістів-революціонерів, контактуючись з послом Миколою Васильком, який був у приязних стосунках з графом Черніном. Перебуваючи в Стокгольмі, М. Залізник був зв'язковим між галицькими українцями, що їх репрезентував Микола Василько й придніпрянськими українцями. Залізник весною 1917 р. перенісся до Стокгольму, щоб нав'язати контакти з українцями в Росії, які прибули до Стокгольму на Конференцію Другого Інтернаціоналу, яка там в тому часі відбувалася.

21-го січня 1918 р. Залізник виїхав із Стокгольму до Берліна, де йому вдалося сконтактуватися з Васильком. Звідтам виїхав до Берестя Литовського й там діяв закулісово, щоб приспішити заключення миру України з Центральними Державами.⁵⁷

У своїх спогадах про свою діяльність в Бересті Литов-

⁵⁵ Ibid. Wojstowski, *Traktat Brzeski a Polska*, (Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 1969), p. 51.

⁵⁶ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 442, 496. Gratz, *The Economic Policy of Austria-Hungary*, (New Haven: Yale University Press, 1928), pp. 77-88. *Texts of the Ukraine Peace*, (Washington: GPO, 1918), p. 5. Wheeler-Bennett, *Brest Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 208, 211.

⁵⁷ Wojstowski, *Traktat Brzeski a Polska*, (Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 1969), pp. 55, 59.

ському в «Моя участь в Берестейських мирових переговорах» Залізник пише: «бували дуже часто такі випадки, коли через невмілість товмачів німці з австрійцями хибно розуміли наших делегатів, а наші делегати так само хибно розуміли німців і австрійців. Бракувало також взаємного психологічного розуміння, бо з одного боку виступали молоді представники молоді української держави без жадного досвіду, без знання ширшого світа, без всякої попередньої дипломатичної практики, а з другого боку були старі досвідчені дипломати двох великих європейських монархій, які виростили в зовсім інших умовах, у іншому товаристві. Становище Центральної Ради в Києві, я знав це, було розпачливе. Треба було робити мир як найскорше. Але треба було не менше дбати про те, щоби він був як найбільше корисний для України. І мені здавалося, що моя активна участь універсального товмача й посередника між українською делегацією і німецькою і австрійською може принести багато добра для української справи й для скорійшого поладження справи мира. Здавав я собі справу з того, як можуть мою працю в Берестю використати мої політичні вороги, головню з українсько-австрійського табору... За згодою української делегації стрінутися з Черніном в справі мирного договору, я удався до його квартири на розмову з ним... й сказав йому, що приходжу поінформувати його довірочно про нові події в Україні. Я розповів йому про проголошення IV Універсалом повної суверенности Української Народної Республіки, розповів йому про те, як і чому Центральна Рада й її уряд — Генеральний Секретаріат розпочали безпощадну війну проти Московщини та її правителів — большевиків. Поінформував його докладно про те, як большевики пробували скликати 27-го грудня до Києва всеукраїнський з'їзд робочих, солдатських та селянських депутатів із заміром, за допомогою цього з'їзду, повалити українську Центральну Раду, як на цьому з'їзді вони потерпіли страшне поразення, бо величезна, подавляюча частина з'їзду висловилася проти них, а за Центральною Радою, як зовсім незначна меншість большевиків виїхала до Харкова...

Продовжуючи свою розмову з Черніном, Залізник говорив: ... «Ви, пане міністре, самі висловили мені, що ви нічого так не бажаєте, як найшвидшого заключення окремого миру

з Україною. Тому я гадаю, і ви з цим мусите погодитися, що найкращим способом до досягнення як найшвидшого миру, буде з боку Центральних Держав вже тепер признати суверенність української держави, а через це окремішність і цілковиту незалежність від російської делегації, делегацію Центральної Ради. Все одно, ви обіцяли признати суверенітет української держави після підписання нею мирного договору з вами. Тепер, на мою думку, в ваших власних інтересах, для найскоршого досягнення цього миру лежить негайно признати цей суверенітет. Цим способом ви припиняєте всякі непотрібні затягування справи з боку російських большевиків...

... На моє здивування граф Чернін не сперечався зі мною, а сказав, що він зовсім нічого не має проти задоволення бажань української делегації, і що він готовий, як вона того так собі бажає, порозумітися негайно з Кюльманом. Він гадає, що Кюльман теж не буде робити жадних труднощостей, і що вже ввечорі він буде в стані переслати мені до відома української делегації текст заяви, яку вони спільно зложать на завтрішньому пленарному засіданні у відповідь на відповідні заяви й жадання української делегації...⁵⁸

І так, дня 10-го січня 1918 р., репрезентанти України засіли до нарад про мирний договір спільно з представниками Центральних Держав і Росії, як незалежне представництво вільної держави з правом брати участь в міжнародних договорах.

Обсерватори на переговорах в Бересті характеризують українських делегатів як стриманих і дуже обережних у всіх дискусіях, темою яких були важливі конкретні справи. Зате в справах буденних, загальних і менше важливих, вони являли собою молодих, досить говірливих та балакучих осіб.⁵⁹

У приватних розмовах з українськими делегатами Гофман старався від них дізнатися про їхні вимоги, які вони ставитимуть в переговорах про заключення мирного договору. На домагання українських делегатів розмови ці велися українською мовою при допомозі перекладача.⁶⁰

⁵⁸ Залізник, Моя участь в Берестейському Договорі — гляди Кедрин, Берестейський мир, (Львів-Київ: Червона Калина 1928), стр. 98-100.

⁵⁹ Wojstowski, Traktat Brzeski a Polska, (Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 1969), p. 65.

⁶⁰ Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference, (Washington:

У цих розмовах з Гофманом українська делегація виразно й без найменшого вагання заявила, що в мирних переговорах вона буде вимагати включити в кордони України всі етнографічні українські землі, а зокрема Холмщину, Галичину й Буковину.

Висказуючи свою думку про такі вимоги української делегації, Гофман сказав, що він дуже сумнівається в тому, щоб українській делегації вдалося колинебудь змусити Австрію зректися Галичини й Буковини. Зате він обіцяв, що буде попірати українську делегацію в мирових переговорах про включення до України Холмщини.

На таке досить рішуче негативне становище Гофмана в справі включення Галичини й Буковини до України, українська делегація заявила, що вона в цій справі мусить звернутися до свого уряду за новими інструкціями.

Коли Чернін довідався про вислід розмови Гофмана з українською делегацією, знайшовся у дуже клопітливому та тяжкому положенні та почував себе з цього приводу досить пригнобленим. Він не мав, однак, ні змоги ні сили відкинути чи прийняти вимоги України. Питання включення Холмщини до України може викликати вороже наставлення поляків, а цього він, за всяку ціну, бажав би оминати. З другого боку незаключення мирового договору з Україною спричинило б катастрофу з приводу тяжкого харчевого положення в Австрії, бо вже з австрійських міст наспівали грізні вістки про голодові заворушення. З цієї причини й цісар Карло в телефонічній з ним розмові дуже настоював, щоби можливо як найскорше заключити мир.

Чернін, отже, не маючи якогось іншого виходу, почав при допомозі Гофмана переговорювати з делегатами України, що вже вміжчасі отримали від свого уряду нові інструкції. Згідно з цими інструкціями, українська делегація занехала вимогу про включення Галичини й Буковини до України, але при цьому вимагала, щоби з цих двох етнографічних українських провінцій створити окремий незалежний коронний край під патронатом Габсбургів. Зате українська делегація рішуче

GPO, 1918), p. 109. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 167-168.

4.

вимагала включення Холмщини до України. Питання Холмщини було поставлене як кондіціо сіне ква нон.

Чернін, під тиском вісток з багатьох міст Австро-Угорської імперії про голодову катастрофу, погодився в принципі на вимогу української делегації, застерігши собі тільки право дістати згоду австрійського кабінету в Відні на остаточне вирішення цієї справи.

Вміжчасі між Кюльманом і Троцьким продовжувались гарячі дебати, темою яких були окуповані німцями території. Троцький, в країнах, які вимагали самовизначення, вимагав перевести в них референдуми, німці ж піддержували в цих країнах тимчасові уряди, що вже були там створилися.

Німецьке Головне Командування не хотіло допустити до цього, щоби більшовики вмішувалися у внутрішні справи окупованих провінцій, бож народи цих територій ясно й недвозначно висказали свою волю відділитися від Росії.

Дня 14-го січня 1918 р. Центральні Держави передали більшовицькій делегації письмову відповідь на пропозиції Кам'єнева, в якій заявляли, що російські пропозиції є для них несприємливі. Сперши свою відповідь на точках пропонованих Кам'єневим, Центральні Держави з'ясували її в таких наступних точках:

1. Центральні Держави не заміряють анектувати окупованих ними територій. Не накидають населенню цих територій якихсь специфічних форм державного устрою, але застерігають за собою, як також за урядами, що створилися на цих територіях, право вільно заключати всякі міжнародні договори.

2. З окупованих теренів не можуть бути виведені окупаційні війська в часі тривання війни, але, при сприятливих умовах, їхнє число може бути відповідно зменшене.

3. Внутрішня адміністрація буде поступенно передаватися в руки місцевого населення.

4. В принципі Центральні Держави дають свою згоду на переведення всенароднього референдуму в питанні визначення тої держави, до якої даний нарід хотів би належати. Одначе треба ствердити, що таке референдум не буде всюди правдивим віддзеркаленням вияву волі даного народу, бо деякі з

цих народів не мають ще достатнього політичного вироблення для такого референдуму.⁶¹

Дискусія над запропонованими тут точками продовжувалась, але й впродовж дальших трьох днів нарад переговорючі сторони не могли погодити своїх протилежних поглядів в дискутованих питаннях.

Вміжчасі Центральні Держави продовжували переговори з українською делегацією.

На сесії Політичної Комісії, дня 18-го січня 1918 р., Троцький просив Кюльмана назвати території, які мали б підпасти під німецьку схему самовизначення. У відповідь на це питання Гофман розложив мапу, на якій були зазначені території на північ від Берестя Литовського, які мали б набути право на самовизначення. На дальший запит російського делегата про терени на південь від Берестя Литовського, Гофман без найменшого вагання відповів, що справи цих теренів будуть обговорюватись з урядом Української Народної Республіки. На таку відповідь Гофмана Троцький заявив, що про стан територій на південь від Берестя Литовського мусять бути погодження і рішення України й Советської Росії. Його уряд, заявив Троцький, не визнає за українською делегацією права самостійно, без порозуміння з російською делегацією, зглядно з її урядом, вирішувати питання згаданих тут теренів.

Після докладного простудіювання предв'явленої мапи Гофманом, Троцький склав заяву, в якій стверджував наступне: Німеччина й Австрія хочуть відорвати з-під володіння колишньої російської імперії понад 150 тисяч квадратних верст території, на яку складається колишнє Королівство Польщі, Литва, а також великі простори заселені українцями й білорусами. Крім цього, лінія зазначена на мапі перетинає на дві частини територію заселену лотишами й відділює частину естонців, що заселяють острови на Балтику від тих естонців, що живуть на материку. Країни ці будуть під військовою окупацією Німеччини й Австрії, що триватиме не лише до часу заключення миру з Росією, але й після заключення миру, бо держави ці відмовляться скласти вірогідну й

⁶¹ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 496-497.

ясну заяву щодо часу й умовин евакуації. Таким чином внутрішнє життя цих провінцій буде на неозначений час в руках окупаційних властей і політичне життя цих країн розвиватиметься шляхом, який їм накинуть ці власті. Немає сумніву, що воля, висловлена в таких умовах поляками, литовцями й лотишами не віддзеркалюватиме їхніх дійсних бажань, а в дальшому це доведе до цього, що уряди Австрії і Німеччини у свої власні руки приберуть над ними владу й тим самим вирішуватимуть на свій спосіб долю цих народів.⁶²

Після цієї заяви продовжувалась гостра виміна думок на цю тему. Обидві сторони грозили собі взаємним зірванням переговорів. Одначе, при кінці сесії Політичної Комісії досягнуто компромісу. Обидва партнери погодилися перервати переговори, при чому Троцький заявив, що він мусить виїхати до Петрограду за новими інструкціями. Троцький залишив Берестя Литовське 18-го січня 1918 р. з тим, що він мав повернутися до Берестя 29-го січня 1918 р. для продовження мирних переговорів.

Тим часом положення також було непевне в країнах партнерів мирових переговорів ставало з кожним днем тяжчим. Зокрема в Австрії і Німеччині була небезпека заворушень на велику скалю серед населення з приводу великої нестачі харчів. У більших містах населення вже голодувало. У Відні й Будапешті відбувалися робітничі страйки й заворушення, одначе вони тут скоро притихли, зате в Берліні й других містах Німеччини почалися демонстрації проти війни.

В Росії положення також було непевне. Маса домогалися закінчення війни, хліба й землі.

Після приїзду Троцького до Петрограду та його звіту про стан переговорів, більшовицька партія почала гарячі дискусії над питанням: заключити мир, чи продовжувати «революційну війну». Думки більшовицьких вождів були поділені. Ленін сильно обстоював потребу заключення миру, Бухарін був за революційною війною, а Троцький за зірванням переговорів, але прийняти мир шойно тоді, коли німці вживють збройні сили. У дальшій дискусії за чи проти миру, Ленін запевняв своїх противників, що він не прийме мирового до-

⁶² Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan, 1953), v. III, pp. 31-35.

говору на таких умовах, які принижували б більшовиків. Також Троцький, ще в грудні 1917 р. після підписання перемиря, заявляв на спеціальному мітингу, що, якщо німці поставлять несприємливі умовини миру, більшовики такого миру не підпишуть, а поведуть «святую революційну війну проти мілітаристів всіх країн».⁶³

Такі й тим подібні голоси висловлювали й інші провідні члени більшовицької партії. Вони не тільки сподівалися, але й вірили в те, що німецький і інші народи підуть за прикладом Росії і у себе, скинуть свої дотеперішні уряди й будуть, на взір російський, творити більшовицькі держави. А й сам Ленін міняв свою думку часто, коли заходила потреба й мінялися обставини. Ленін, отже, не був людиною твердих і незмінних принципів. Він настоював, що мир з Центральними державами треба за всяку ціну таки заключити.

Троцький зайняв інше від Леніна становище. Він пропонував не поновлювати війни, але й не підписувати мирового договору на німецьких умовах.

Але остаточно, після довшої дискусії, перемогло становище Леніна продовжувати переговори.

30-го січня 1918 р. переговори було поновлено. Однак й тепер становище партнерів у дискусії не змінилося. Обі сторони обстоювали свої попередні позиції. А положення у внутрі Росії не поправилося, дарма, що вони мали деякі успіхи в Фінляндії і в війні з дуже слабкими військами Центральної Ради. Відносини з Аліянтами також погіршилися, бо Аліянти підозрівали більшовиків, що вони беруть гроші від німців для ширення пропаганди за заключенням окремішнього миру. Але такого некорисного положення більшовиків Центральної Держави не вміли використати.

У цьому часі в Бересті Литовському було вже дві українські делегації. Одна, яка була делегована Українською Центральною Радою і визнана вже Центральними Державами, і друга, більшовицька, яку більшовики зформували в Харкові, після невдачі більшовиків повалити Центральну Раду в Києві.

Харківську делегацію очолював голова Екзекутивного Комітету Советської Української Республіки, Медв'єдев, а двома іншими делегатами були М. Саторицький, комісар війни і

⁶³ Ibid.

генерал Шахрай. І цих делегатів представив Троцький як таких, що самотньо можуть говорити ім'ям України.

А якщо йдеться про українську делегацію Центральної Ради, говорив Троцький, то треба ствердити, що вона, Рада, захопивши владу, за всяку ціну хотіла добитися міжнародного визнання. Вона за гроші Аліантів поставила себе спершу до їх диспозиції, але скоро після цього вислала своїх представників до Берестя Литовського, щоби поза плечима російського народу (сік) домоворюватися з Австро-Угорщиною про визнання свого уряду, додаючи при цьому, що, мовляв, київські політики стремлять до балканізації Росії. (Сік)⁶⁴

У продовженні свого слова, Троцький почав всіх переконувати, що самотнім правовим репрезентантом України є харківська делегація. Суперечки на тему котра з українських делегацій має право переговорювати про мир, про самовизначення, анексію, окупацію, тощо, продовжувались кілька днів.

В дискусії, крім Троцького, забирали також слово два інші члени російської делегації, а саме Радек і Бобинський, називаючи себе польськими членами всеросійської делегації. Вони при цьому твердили, що вони є представниками соціал-демократії Польщі й Литви. Вони вимагали самовизначення для Польщі, засуджували її окупацію німецькими військами, називаючи це явною анексією.

Після них забрав слово Троцький і знову почав настоювати, що тільки харківська делегація є законна. Але на своє повторне твердження в дискусію не вніс жадних нових аргументів. Кюльман, зорієнтувавшись що Троцькому йдеться знову про як найдовше проволікання нарад, дуже рішучим ствердженням пригадав Троцькому, що російська делегація дня 12-го січня 1918 р. вже була визнала представників Центральної Ради як уповажнених репрезентантів України в цих переговорах, про що ясно говорять записані протоколи цих переговорів.

До цієї безплідної дискусії вмішався Чернін, репрезентант Австро-Угорщини. Він твердив, що, не зважаючи на те, котра

⁶⁴ Trotzky, *From October to Brest-Litovsk*, (New York: The Socialist Pub. Society, 1919), p. 87.

делегация, київська чи харківська є уповажнена заступати Україну, вони, одна чи друга, мають право самостійно, окремо від Росії заключати міжнародні договори.

Коли дискусія в цій справі продовжувалась, до слова зголосився голова української делегації Центральної Ради Севрюк і поновно підкреслив і ствердив, що Україна є зовсім незалежною державою і її вже нічого більше не в'яже з Росією.

Таке ствердження Севрюка сильно обурило Троцького й Медведєва. Оба вони з притаманною їм нахабністю старалися тому заперечити. Другий делегат України, Микола Любинський, на їх заперечення ствердженнь Севрюка, відповів їм довшою промовою, в якій схарактеризував більшовиків як найбільших ворогів України та вчислив всі їхні злочини, яких вони допускаються супроти українського народу. У своїй промові Любинський говорив:

«Галаслива деклярація більшовиків про цілковиту свободу народів Росії є звичайною простацькою демагогією. Більшовицьке правительство спирається на багнетах купленої Червоної Гвардії. Правительство це розігнало Конституанту й воно ніколи не застосує принципів самовизначення народів, бо воно знає, що не тільки Україна, але також Дон, Кавказ, Сибір, і інші колишні провінції Росії не вважають більшовиків своїм урядом. Навіть сам російський нарід заперечить їм права його репрезентувати. Лише тому, що вони бояться розвитку національних революцій, вони тут, на мировій конференції і в Росії, з їм тільки притаманною демагогією, проголошують право на самовизначення народів, а на ділі вони борються проти здійснювання цих принципів при допомозі наймлених банд червоної гвардії та інших злочинних елементів, які уживають найбільш жорстоких та незаконних метод».⁶⁵

Промова Любинського викликала велику лютю у Троцького, який зі злобою заявив, що Центральна Рада не репре-

⁶⁵ Ulam, *Expansion & Coexistence*, (New York-Washington: Praeger, 1968), p. 66. *Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference*, (Washington: GPO, 1918), pp. 135-138. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 210.

зентує вже нічого, бо ціла Україна є вже під контролею більшовиків та більшовицьких збройних сил.⁶⁶

По боці делегатів Центральних Держав, а зокрема Черніна, можна було зауважити велике задоволення після слова Любинського. Чернін, в своєму заключному слові, незважаючи на протести Троцького, ім'ям Центральних Держав склав таку заяву: «Центральні Держави беззастережно визнають Українську Народну Республіку, як незалежну, вільну й суверенну державу, яка є цілковито спосібна вступати самостійно в міжнародні договори».⁶⁷

В тому самому часі, коли армії Муравйова займали Україну та наблизились до Києва, Франція і Англія в перших днях січня 1918 року визнали де факто незалежність української держави. Формально-правне визнання Західні Великодержави відкладали, вижидавши найбільш відповідного моменту.⁶⁸

Троцький, що дбайливо виконував доручення свого уряду як найдовше проволікати мирові переговори, старався знову втягнути Кюльмана в довгі дебати, тим разом над польським питанням.

Знаючи з якою метою Троцький виносить польське питання, Кюльман у дуже дипломатичній формі відхилив і цю останню спробу Троцького продовжувати наради з метою їх проволікання, закрив засідання.

Тому, що Кюльман і Чернін були викликані до Берліну в інших важливих справах, незв'язаних з берестейськими переговорами, конференцію було перервано та відложено до 7-го лютого 1918 р.

Оба вони вже 6-го лютого 1918 р. повернулися до Берестя і на другий день після їх приїзду переговори продовжувалися. Як впродовж всіх попередніх конференцій, так і тепер, з Троцьким не можна було домовитись до нічого. Не помагало й те, що Чернін час від часу встрявав в дискусію з метою злагіднювати гостру виміну думок обох опонентів та довести до компромісу в спірних справах, а зокрема в питаннях поняття, інтерпретації та форми самовизначення народів.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 442, 509.

Більшовицьке розуміння самовизначення, його поняття та інтерпретація залишилися незмінними й до сьогоднішнього дня. (Угорське повстання 1956 р., Чехословаччина 1968 р. з Дубчеком на чолі).

У цій безплідній дискусії, Троцький особливо гостро поставився проти заключення окремого й самостійного мирного договору між Українською Народною Республікою і Центральними Державами. Однак цей безпідставний і безправний спротив Троцького не увінчався успіхом.

РОЗДІЛ VII

УКРАЇНСЬКИЙ УРЯД ПІДПISУЄ МИРОВИЙ ДОГОВІР З ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Намагання і протест Троцького не допустити до заключення окремого миру між Україною і Центральними Державами не змінили рішення Центральної Ради такий договір заключити.

Українська делегація, що виїхала була до Києва за новими інструкціями, повернулася до Берестя 1-го лютого 1918 р. Хоч тяжке положення в Україні вимагало довести як найскоріше до заключення миру, українська делегація стояла твердо при своїх вимогах. Вона була докладно поінформована про невідрадне становище в Австрії. Не маючи кращого виходу, Чернін мусів поступатись вимогам української делегації.

Дня 1-го лютого 1918 р. відбулося пленарне засідання конференції, на якому українська делегація повідомила учасників конференції про проголошення Центральною Радою Четвертого Універсалу, яким вона проголосила суверенну, самостійну, ні від кого незалежну українську державу під назвою Українська Народна Республіка. На цьому ж засіданні, на ультимативне домагання української делегації, Центральні Держави офіційно визнали незалежність української держави.

Після акту офіційного визнання української держави й повернення Черніна й Кюльмана з Берліну з новими інструкціями приспішити заключення мирного договору, переговори пішли скорішим темпом. До праці приступила тепер правнича комісія.

В часі, коли правничка комісія займалася укладанням акту мирового договору, до Берестя надійшли тривожні вістки про військові успіхи більшовиків в Україні. Під впливом цих вісток, Чернін почав вагатися в користі з заключення мирового договору з Україною. Його хитання ще зміцніли, коли Троцький показав йому телеграму з Петрограду з дати 8-го лютого 1918 р. про упадок Центральної Ради.⁶⁹

Вкінці під впливом Німеччини та тяжкого положення у Відні, Чернін мусів піддатися. І вже 9-го лютого 1918 р. о другій год. ранку врочисто підписано мировий договір між Україною і Центральними Державами.

Підготовчі для договору праці під неprisутність Кюльмана й Черніна виготовили М. Василько та Візнер, які входили в склад делегацій Австрії і Німеччини.

Конференцію, яка довела до підписання мирового договору, відкрив її голова, Державний Секретар для Закордонних Справ Німеччини, Кюльман, такою промовою:

«Панове, ніхто з вас не може не признати історичного значення цієї зустрічі, в якій представники Союзних Держав поєдналися з представниками Української Республіки, щоби підписати цей перший мир з метою закінчити цю світову війну. Цей договір буде першим з серії дальших договорів. Ми підписуємо цей договір з висловами найкращих побажань Союзним Державам та українському народові».

Голова української делегації, А. Севрюк, відповів:

«Ми щасливі, що можемо сьогодні виїхати звідси з осягнутим миром між Почвірним Союзом і Україною. Ми прибули сюди з наміром сприяти цілям загального миру та покласти кінець цій вбивчій війні. Але, на жаль, політичне положення, яке тут склалося, не доводить до загального миру, бо не всі воюючі держави стрінулися тут, щоби підписати загальний мировий договір. Діючи з великої любови до нашого народу та ствердивши, що ця довга війна вичерпала з нашого народу всі господарські ресурси та національні сили, ми мусимо всі наші старання спрямувати на нове відродження нашої країни. Ми глибоко переконані, що мир цей ми заключили в інтересі народніх мас, що договір цей спричи-

⁶⁹ Gratz, *The Economic Policy of Austria-Hungary during the War*, (New Haven: Yale University Press, 1928), p. 106.

ниться до закінчення цієї велетенської війни. Ми радіємо, що ми розв'язали в Бересті питання, на розв'язку якого ми довго й з терпеливістю ожидали; і вкінці стверджуємо, що ми добилися для обидвох сторін чесного демократичного договору. Сьогодні народилась до нового життя Республіка українського народу. Вона стає незалежною в колі вільних народів. Вона на своєму фронті закінчує війну і тепер всі свої сили спрямує на благо українського народу».⁷⁰

Після цього Державний Секретар Кюльман попросив всіх представників поодиноких держав, учасників мирних переговорів, підписати мировий договір. Церемонія підписування закінчилась о год. 2:30 ранку, дня 9-го лютого 1918 р.

Таким чином, з датою підписання цього договору, Україна виступила на історичну арену, як самостійна, ні від кого незалежна держава українського народу.⁷¹

ЗМІСТ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ

Договір заключений в Бересті Литовському між Українською Народною Республікою і Центральними Державами складався з таких статтів:

СТАТТЯ I

Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з одного боку і Українська Народна Республіка з другого боку цим заявляють, що стан війни між ними закінчений. Пактуючі сторони постановляють відтепер жити між собою в мирі й дружбі.

СТАТТЯ II

Тому, що Австро-Угорщина й Українська Народна Республіка зі собою межують, кордонами між цими двома державами залишається ця гранична лінія, яка існувала між Австро-Угорщиною і Росією до виникнення теперішньої вій-

⁷⁰ L'Ukraine, La Traite de Brest, (Lausanne: 22 fevrier, 1918), 40: 1.

⁷¹ Texts of the Ukraine Peace, (Washington: GPO, 1918), p. 9. Gratz, The Economic Policy of Austria-Hungary during the War, (New Haven: Yale University Press, 1928), p. 109.

ни. Даліше на північ, починаючи від Тарногорода кордони Української Народної Республіки в загальному зарисі будуть іти по лінії Білгорай — Щебрешин — Красностав — Радин — Межириччя — Сарнаки — Мельник — Високе Литовське — Кам'янець Литовський — Пружани — Вигонівське Озеро. В подробицях цю границю позначить мішана комісія, беручи до уваги етнографічні обставини та бажання населення. На випадок, якщо б Українська Народна Республіка мала мати спільні кордони з котроюсь іншою державою з Почвірного Союзу, для цього застерігаються окремі домовлення.

СТАТТЯ III

Евакуація окупованих теренів пічнеться негайно після ратифікації цього мирового договору. Спосіб евакуації та передачі залишених країв визначають уповноважені заінтересованих країн.

СТАТТЯ IV

Дипломатичні й консулярні стосунки між сторонами, що заключають цей договір, пічнуться негайно після ратифікації цього мирового договору. Щодо справи найдаліше йдучого допущення консулів — з обох боків застережено окремі умови.

СТАТТЯ V

Сторони, що заключають цей мировий договір, обопільно зрікаються заплати коштів війни, тобто державних видатків на ведення війни, а також покриття воєнних шкід, вчинених державам та їх горожанам у воєнних полосах шляхом військових операцій, включаючи сюди також всі доконані в воєній державі реквізиції.

СТАТТЯ VI

Обидві сторони відпускають додому воєннополонених, якщо вони не забажають набути дозволу лишитися в чужій державі або податися до якоїсь іншої держави. Полагода зв'язаних із цим питань відбувається шляхом окремих договорів, зазначених в VIII статті.

СТАТТЯ VII

Ця стаття говорить про устійнення майбутніх господарських взаємин між Центральними Державами й Українською Народною Республікою. Норми цих взаємин будуть спиратися на таких основах:

Сторони, що заключають договір, зобов'язуються в часі до 31-го липня 1918 р. взаємно постачати надвишки хліборобських та промислових продуктів. До часу заключення остаточного торговельного договору, а на всякий випадок по впливі 6-ти місяців від заключення загального миру, взаємні торговельні стосунки унормує провізорична умова, яку можна вивістити впродовж 6-ти місяців від 30-го червня 1919 р. Ця провізорична умова усталює взаємні договірні мита, які були в силі до виникнення війни в торговельнім русі між Австро-Угорщиною і Росією. В ній є також всі важніші точки старого торговельного договору з Росією, наскільки вони відносяться до України. В цій провізоричній умові також забезпечено Центральним Державам вільний перевіз до Азії, а зокрема до Персії, який перед тим Росія замикала.

СТАТТЯ VIII

Такі справи як унормування публичних та приватноправних взаємин, виміна полонених та цивільних інтернованих, справа амнесії, а також справа захоплених контрагентом торговельних кораблів — будуть устійнені окремими договорами з Українською Народною Республікою, які творять значну частину теперішнього мирового договору й наскільки це можливе — з ним вступають в силу.

СТАТТЯ IX

Умови, заключені цим мировим договором, творять одну нероздільну цілість.

На основі цього договору, згідно з вимогами української делегації, Холмщина переходить до України, а з Галичини й Буковини має бути створена окрема українська провінція в рямцях Австро-Угорської монархії, як окремий коронний край, з забезпеченням права на розвиток рідної культури, урядової української мови, рідного шкільництва, тобто взагалі права на її національний та культурний розвиток.

СТАТТЯ X

В цій статті говориться про те, яка мова є міродайною у толкуванні цього договору.

В кінцевих постановах стверджується, що цей мировий договір має бути ратифікований, а обмін ратифікаційними грамотами має відбутися у Відні.⁷²

Цим мировим договором історія принесла справедливість Україні. Хід історичних подій довів Україну до заключення Берестейського Миру, цього дуже важливого моменту в нашій найновішій історії.

Підписанням Берестейського Мирового Договору Українську державу визнали де факто й де юре: Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина.

Винниченко, у зв'язку з підписанням цього договору, неоднакратно стверджував: Договір дав Україні нагоду зміцнити й легалізувати нашу державність на міжнародному форумі».⁷³

На вістку про підписання мирового договору з Україною, у Відні запанувала велика радість. Австрія уважала цей договір порятунком для свого населення від голодової катастрофи, а також усуненням причин для революційних заворушень в середині країни.

Кюльман і Чернін проголосили офіційно мир з Україною, проти чого Троцький склав протест. У протесті своїм він говорив: «доки Рада репрезентувала досить сильну організацію в Україні, вони, тобто більшовики, навіть пропонували Раді договір, під умовою, що вона визнає Каледіна й Корнілева за контрреволюціонерів і дозволить більшовикам вести проти них війну. Як довго український нарід визнавав Раду, українська делегація могла діяти самостійно в берестейських переговорах. Сьогодні положення змінилось на некористь Ради».⁷⁴

10-го лютого 1918 р. Кюльман вислав телеграму до Райх-

⁷² Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference Texts of the Ukrainian Peace, (Washington: GPO, 1918), pp. 157, 159.

⁷³ Reshetar, The Ukrainian Revolution 1917-1920, (Princeton: Princeton University Press, 1952), p. 116.

⁷⁴ Trotzky, From October to Brest-Litovsk, (New York: The Socialist Publication Society, 1919), pp. 93-95.

сканцлера, в якій висловлював свій погляд на відносини Німеччини з Фінляндією і Україною. В телеграмі він говорив:

Was die Beziehungen zu Finland und Ukraine betrifft, so haben wir, wie herorgehoben ist, da vollkommen freie Hand. Beide sind von uns anerkannte selbstständige Staaten, und unsere Beziehungen zu ihnen können wir ohne jede Rücksicht auf die bolschewiki, mit denen wir notabene in Kriegszustand bleiben, so regeln, wie es uns passt, und ich glaube, dass auch die ebenfals nötige Detachierung Kräfte nach der Ukraine, die für die Heranschaffung von Getreide und Futtermitteln nötig sein könnte, innerhalb dieses Rahmens bei einigermaßen geschickter Behandlung sich ganz leicht vollziehen liesse. Was diese Entsendung an sich betrifft, so geben mir meine Gespräche mit Leuten, die das Land kennen, den Eindruck, dass wir in dieser Beziehung mit der alleräussersten Vorsicht verfahren müssen, denn zweifellos ist in der breiten Massen des russischen Volkes die Empfindung, dass der Deutsche der Landesfeind ist, durch diese dreijährigen Krieg sehr tief eingewurzelt, und ich glaube, dass es für die junge und, wie wir alle wissen, nicht auf sehr starken füssen stehende Republik ein äusserst gefährliches Danauergeschenk wäre, wenn wir ihr unsere Hilfe in irgend welcher Beziehung aufdrängen würden. Ich möchte dringend raten, in Rahmen des möglichen vorläufig durch liberale Behandlung der Kriegsgefangenefrage und dergleichen eine ganze allmähliche Infiltration nichteinheimischer Elemente und Einflüsse in das Land vorzubereiten. Das muss ich aber entwikeln. Wir sehen aber diese Dinge noch verhältnismässig sehr unklar. Jedenfalls könnte ich eine Fortsetzug des Krieges zu dem Zweck, der Ukraine freundschaftlich bewaffneten Beistand zu leihen, im gegenwärtigen Stadium absolut nicht befürworten. Denn ich bezweifle, wie gesagt, ob diese freundliche Beistand für die Ukraine nicht ein Danauergeschenk wäre.⁷⁵

У цій телеграмі Кюльман між іншим остерігає канцлера перед небезпекою масової більшовицької агітації серед німецького вояцтва. Говорить також і про можливість війни з Україною, якщо б були порушені їхні інтереси. В цій же телеграмі він також повідомив, що він є проти поновлення воєнних дій проти Росії з метою змусити їх заключити сепаратний мир.

Деякі винятки голосів послів німецького парламенту на засіданні Комісії Внутрішніх Справ в Берліні 19-го лютого 1918 р., на якому Кюльман звітував про заключення Берестейського Договору з Україною 9/11/1918. Мотивуючи важливість договору з Україною, Кюльман говорив:

⁷⁵ Baumgart and al., Brest-Litovsk, (Göttingen: 1969), pp. 52-53.

Lange unterjocht durch das zaristische Regiment hat der ukrainische Staatsgedanke in den wenigen Monaten seit der Befreiung Russlands von den Fesseln der Zarenherrschaft in der ganzen Ukraine festen Fuss gefasst. Die Begeisterung der nationale Schwung, welche die ukrainischen Abgeordneten, mit denen wir verhandelt haben, beseelte, gaben hierfür ein beredtes Zeugnis, und genau dieselbe Beobachtung haben auch die Herren an der Front gemacht, die mit ukrainischen Offizieren und ukrainischen Truppenteilen zu tun hatten. Das Stammesbewusstsein, das Nationalbewusstsein, der Stolz auf den Staat und der Wille, diesem Staat alle Opfer zu bringen, ist in Verhältnis zur Jugend dieses neuen Staatsgebildes ein schönes und erhebendes Bild, dass unsere Entschlüsse jedenfalls beeinflusst hat...

На закид посла Зейда, (стр. 87), що Україна це цілком нове державне твориво, посол Реднер відповідає:

Es habe in früheren Jahrhunderten ein grosser selbständiger ukrainischer Staat bestanden, der zur Gross-Russland durch einer Vertrag kam, und das entsprechende russische Gebiet sei bis zum heutigen Tage in Deutschland Ukraine genannt worden... Wer für sein eigenes Volk Nationalgefühl in Anspruch nehme, dürfe es auch anderen Völker nicht abstreiten.

Посол др. Кори на дальший закид посла Зейда і його становище щодо української державности йому відповідає:

Der Herr Abgeordnete Seyda habe in der Schafung des ukrainischen Staatswesens die Anwendung des alten preussischen Grundsatzes gesehen: divide et impera; Polen und Ukrainer sollten gegeneinander ausgespielt werden...

У продовженні дискусії над українським питанням на дальші закиди Зейди відповідає Кюльман:

Die ukrainische Volksrepublik hat, wie uns unserer Denkschrift zu ersehen sein wird, zuletzt durch das vierte Universal vom 24 Januar 1918 von föderativen Prinzip losgesagt und die ukrainische Volksrepublik zum selbstständigen freien und souveränen Staat erklärt. Auch Herr Trotzki ist damals nicht einen Moment im Zweifel gewesen... dass er sich bei der Ukraine um einen selbstständigen Staat handele... Wie ich herforgehoben habe, haben auch schon Staaten der Entente zurzeit, als sie noch mit Nordrussland als verbündet gelten konnten, gleichfalls die Ukraine anerkannt und Vertreter dahin entsandt...⁷⁶

... The Moscow Soviet Government came to an agreement with the

⁷⁶ Ibidem pp. 63, 82, 87.

Ukrainian Rada (May 23), and recognized the Ukraine as an independent state.⁷⁷

Після проголошення заключення мирового договору з Україною, були спроби позакулісовими розмовами продовжувати переговори між Центральними Державами і Росією, але це не дало ніяких позитивних наслідків.

Троцький, склавши заяву, що не має можливостей підписати на німецько-австрійських умовах формального мирового договору, проголосив припинення воєнного стану між Центральними Державами і Росією. У своїй письмовій заяві Троцький говорив:

Ми заявляємо всім народам і урядам, що ми припиняємо війну. Ми видаємо наказ про цілковиту демобілізацію усього війська, що стоїть тепер проти армій Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини й Болгарії. Ми очікуємо й сподіємося, що незабаром всі народи підуть нашими слідами.

Рівночасно ми заявляємо, що умови миру, запропоновані нам Німеччиною і Австро-Угорщиною є в своїй основі проти інтересів всіх народів. Народи Польщі, України, Литви, Курляндії і Естонії вважають ці умови порушенням їхньої волі, а для Росії становлять постійну небезпеку. Народи світу, якими керують їхні власні політичні ідеї та моральний інстинкт, умови ці засуджують, а вижидають дня, коли працюючі класи всіх країн установалять свої власні форми мирної співпраці між народами. Ми відмовляємося санкціонувати ці умови, що їх меч німецького й австроугорського імперіалізму готується виписати на живих тілах причетних народів. Ми не можемо зложити підпису російської революції під умовами, які приносять гноблення, горе та страждання мільйонів людських істот.

У зв'язку з вище наведеною декларацією я хочу передати Почвірному Союзові наступну письмову заяву: Ім'ям Ради Народних Комісарів, Уряд Російської Федеративної Республіки цим подає до відома воюючим проти нас урядам і народам, а також Аліантам і неутральним, що, відмовляючись підписати мир з анексіями, Росія рівночасно проголошує війну з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною закінченою. Наказ про загальну демобілізацію вже видано.⁷⁸

Склавши таку заяву та проголосивши припинення воєнного стану між Росією та Центральними Державами, Троць-

⁷⁷ Handbook of the Foreign Office No. 52, (London: H. M. Stationary Office, 1920), p. 39.

⁷⁸ Baumgart and al., Brest-Litovsk, (Göttingen: 1969), pp. 52-83. Чубар'ян, Брестский Мир, (Москва: «Наука», 1964), стр. 140.

кий, дня 10-го лютого 1918 р., залишив з цілою російською делегацією Берестя та подався до Петрограду.

На запитання про положення, яке склалося після проголошення Троцьким припинення війни, не заключення мирного договору й демобілізація російської армії, Кюльман відповідає Канцлерові:

Unsere Taktik Ukraine zu befriedigen und Bolschewiki anzuheben. Ukraine Friede gelungen... Trotzky musste nachfolgen. Wir entschlossen zu Ultimatum... Russland ist in Friedenszustand eingetreten, Daher besteht Russland, Finland, Ukraine. Mit Finland und Ukraine haben wir Frieden, mit Grossrussland Kriegszunstand. Sollen wir von Kriegszunstand Gebrauch machen?

3 телеграми von Radowitz an Deutelmoser 13/11/1918:

... Diese Operationen sind auch deshalb notwendig um die bolschewistischen Truppen daran zu hindern, dass sie ihren Feldzug gegen die Ukraine fortsetzen, und dadurch das Hinausbringen von Getreide und Lebensmitteln uns möglich machen.⁷⁹

Після вище наведеної заяви Троцького, склалося дивне, безпрецедентне положення в історії воен. Росія устами Троцького проголосує припинення воєнного стану з дотеперішніми ворогами, а з боку тих же ворогів немає ніякої заяви. Тяжко знайти визначення такого стану. Нелогічно назвати таке положення одностороннім миром, як дехто з істориків це робить. Як мир може бути одностороннім, коли тільки одна воююча сторона залишає поле бою, а друга не займає до цього ніякого становища й кожної хвилини може продовжувати воєнні дії. Де ж тоді є цей мир? Не можна цього назвати також і капітуляцією. Капітуляція має місце тоді, коли ця сторона, що програє війну, піддається цілковито переможцеві та підписує акт капітуляції на умовах, які диктує переможець. Усього цього тут не було. Російська сторона тільки заявила, що перестає воювати проти Центральних Держав та демобілізує свою армію. Такий крок не є ані одностороннім миром, бо фактично мир не існує, бо мир може заіснувати, коли обидва противники на мир погодяться і тоді такий мир є двостороннім; не є це також капітуляцією, бо не було під-

⁷⁹ Baumgart and al., Brest-Litovsk, (Göttingen: 1969), pp. 63+.

писання акту капітуляції і прийняття того акту капітуляції переможною стороною. Це звичайна втеча з поля бою.

Крок Троцького це радше тактичний маневр, який має на меті дві речі — поперше зробив він це для цілей пропагандивних, показуючи перед світом свою «миролюбність» (сік), а подруге як найдовше проволікати переговори.

Також своєю тактикою Троцький давав час на підготову й виникнення революцій в Західній Європі, а зокрема в Німеччині, якої більшовики сподівалися і очікували, а з другого боку вони вірили, що Антанта зчасом змінить своє наставлення до більшовиків і вкінці таки дасть їм військову допомогу.

Зрештою тактику проволікання стосувала російська делегація від самого початку переговорів і продовжувала її з повним успіхом до самого кінця. Добрим майстром-діалектиком такої тактики був Йоффе, а продовжував її опісля неперевершений тактик у проволіканні — Троцький.

Після цієї дивної заяви Троцького, яка ані не приносила миру ані не продовжувала війни, серед делегатів Центральних Держав викликала велике здивування та збентеження. Почалася виміна думок над заіснованим положенням, яке створилося після заяви Троцького. У дискусії над цим положенням Гофман радив поновити проти Росії війну, але Кюльман і Чернін були проти цього, бо уважали, що це викличе гостру реакцію і вдома і за кордоном.

Кюльман, довівши до кінця формальності зв'язані з переговорами та з заключенням мирового договору з Україною, 11-го лютого 1918 р. виїхав до Берліну.

У способі толкування і підходу до положення, яке створилося після проголошення Троцьким стану «ні війна ні мир» та питання, як вийти з того положення, була велика різниця думок між Кюльманом та Головним Німецьким Командуванням. Вкінці становище Головного Командування, в якому воно настоювало на виповідження перемиря, перемогло. І тому, вже 16-лютого 1918 р. Гофман офіційно подав до відома, що перемиря заключене з російською республікою кінчиться 18-го лютого 1918 р. о 12-ій годині і цього дня поновлюється війну.⁸⁰

⁸⁰ Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference, (Washington

Для забезпечення собі доставки харчів з України, Німеччина дала Україні військову допомогу, бо заходила небезпека, що Україна може попасти в руки більшовиків.

Хоч перемиря з Росією було виповіджене, Австрія, маючи великі клопоти внутрі своєї країни, воєнних акцій проти Росії не поновила.

Між противниками Берестейського договору були також поляки, які повели широку акцію, протестуючи проти цього договору з тої причини, що цим мирним договором Центральні Держави визнали за Україною право на Холмщину, яка, згідно з цим договором, мала бути включена в межі української держави. Між іншим одною з голосних протестних акцій проти договору була подія, що мала місце дня 19-го лютого 1918 р. в Нижчій Палаті Австрійської Державної Ради, коли там на галерії появився Севрюк, що був делегатом на мирних переговорах і підписав Берестейський Мирний Договір з Центральними Державами. Акція ця не мала якоїсь тактовної дипломатичної форми. З великим галасом та криком польські й чеські послы протестували проти прийнятності Севрюка в Палаті. Вони піднесеними голосами кричали: «це скандал, що 29-літній молодик підписує міжнародні договори, геть його з Палати» — кричав один чеський посол. Українські послы, члени Палати, у відповідь на крик цього нетактовного посла, піднісши вгору кулаки та грозючи ними в бік цього посла, з обуренням йому сказали: «ви чехи є гарні й свободолюбні люди, що ж це за спосіб грозити й ображати визначного гостя, ви повинні стидатися свого вчинку». Щоб оминутися дальших демонстрацій, Севрюк залишив Палату.⁸¹

Спротив поляків проти прилучення Холмщини до України продовжувався. До опозиції поляків приєдналися чехи й словінці. Під натиском цієї опозиції, Зайдлер, міністер закордонних справ, поступаючись полякам запевняв їх, що Холмщина не буде автоматично повернена Україні, але буде додана доповнювальна угода, на основі якої буде створена комісія з

D.C.: GPO, 1918), p. 174. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House*, (Boston-New York: Houghton Mifflin Co., 1928), pp. 352-354.

⁸¹ Кедрин, *Берестейський Мир 1918-1928*, (Львів-Київ: Червона Калина, 1928). Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) p. 235.

членів Центральних Держав, Польщі й України, яка вирішить майбутню долю Холмщини згідно з волею тамошнього населення.⁸²

По російському боці, в Петрограді, схвалено становище Троцького, яке він зайняв в мирових переговорах в Бересті. Одинокий Ленін не був вдоволений таким вислідом переговорів, хоч і голосував за його апробатою. Троцький не скривав свого великого задоволення зі своєї місії, якої він довершив у мирових переговорах у Бересті.

Тріумф Троцького тривав коротко, бо вже на наступний день наспіла з Берестя телеграма від російського генерала Самійлова, яка сповіщала, що Гофман виповів перемиря, казав йому залишити Берестя та при цьому заявив, що завтра, тобто 18-го лютого 1918 р. поновлюються на східньому фронті воєнні дії.

⁸²Ібідем.

РОЗДІЛ VIII

ПРОДОВЖЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ З РОСІЄЮ ТА ПІДПИСАННЯ МИРОВОГО ДОГОВОРУ

Коли більшовики отримали в Петрограді телеграму з Береста від генера Самійлова про вивідження Центральними Державами перемиря та рішення Гофмана поновити воєнні дії на східньому фронті, більшовицький уряд з Леніном на чолі почав діяти скоро й рішуче. Центральний Комітет більшовиків, після довгих дебат за чи проти заключення мирового договору, на внесення Леніна, прийняв німецькі умови миру та повідомив німецький уряд про своє рішення наступною заявою:

До Німецького Уряду, Берлін:

Рада Народніх Комісарів протестує проти акції Німецького Уряду наїзду німецьких військових частин на Російську Советську Республіку, яка проголосила кінець війни та почала демобілізацію свого війська на всіх фронтах. Робітничо-Селянський Уряд не сподівався такого кроку, бо жадна зі сторін ні посередньо ні безпосередньо не попередила другу сторону про вивідження перемиря в реченні сімох днів, як цього вимагає угода з дня 15-го грудня 1917 р. Серед таких обставин Рада Народніх Комісарів є змушена підписати договір і прийняти умови делегації Почвірного Союзу в Бересті Литовському. Рада Народніх Комісарів заявляє, що вона, без затримки, доставить подрібну відповідь на умови миру, пропоновані Німецьким Урядом.⁸³

Німці тепер не спішилися прийняти згоду більшовиків на німецькі умови миру. Гофман був повністю задоволений, що

⁸³ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 513.

обставини й положення змінилися в користь Центральних Держав так далеко, що більшовики тепер пом'якли й дають свою згоду на продовжування переговорів для заключення мирного договору. Його зовсім не турбувала телеграма до нього Троцького, в якій Троцький протестував проти вивідження перемира з порушенням клявзулі про час вивідження.

Гофман на телеграму Троцького зовсім не відповів. Він без ніяких вагань постановив розпочати воєнні дії проти Росії, бо він був певний того, що коли дати більшовикам час на передишку, вони зорганізують свіжу армію та, зайнявши в першу чергу Україну, Фінляндію та Прибалтику, підуть на підбій Європи.

Воєнні дії почалися. Німецькі армії почали посуватися на схід з кличами визволення від більшовизму. Під гаслами визволення від більшовизму видано відозву до російського народу. І вже в першому дні наступу німецькі армії зайняли Двину на півночі і Луцьк на півдні.

Зволікання німецького Уряду з відповіддю більшовикам викликало велике замішання серед більшовицьких провідників. Були у них спроби одержати допомогу від Аліантів, які погоджувалися таку допомогу дати. Крім цього Рада Народніх Комісарів звернулася з патріотичним закликком до робітництва й селянства Росії стати в обороні Республіки Рад проти «орд буржуазно-імперіялістичної Німеччини».⁸⁴

В тому часі німецькі армії посувалися далі на південь і схід. І щойно дня 21-го лютого 1918 р. більшовики отримали від німців відповідь, в якій вони годилися поновити переговори про мир. На вимогу більшовиків припинити воєнні операції, Гофман відповів, що наступ буде продовжуватися аж до дня підписання миру, а це для оборони Фінляндії, Естонії, Лівонії, і України. У своїй відповіді Гофман теж повідомляв, що німці готові негайно поновити перервані переговори.

НОВІ НІМЕЦЬКІ УМОВИ МИРУ

Нові німецькі умови миру були далеко тяжчі від тих, що вони їх пропонували в Бересті в час попередніх мирових

⁸⁴ Ібідем стр. 516.

переговорів. І умови ці були подані в ультимативній формі. Мир мав бути заключений і підписаний впродовж трьох днів. До часу підписання договору війна мала продовжуватися. Поновити переговори вони готові на таких умовах:

1. Німеччина і Росія проголошують закінчення між ними стану війни. Оба народи постановляють в майбутньому жити в мирі й приязні.
2. Території, що лежать на захід від лінії показаної російським делегатам в Бересті, а які давніше належали до Росії, не будуть надаліше під територіяльною суверенністю Росії. В окрузі Двинська ця лінія мусить бути пересунена в напрямі східньої границі Курляндії. При цьому не виникнуть ніякі зобов'язання відносно Росії з приводу їх попередньої приналежності до Російської Імперії. Росія зрікається всякого вмішування у внутрішні справи цих країн. Німеччина й Австро-Угорщина визначають майбутню долю цих територій в погодженні з їхнім населенням. З хвилиною заключення загального миру та повного закінчення російської демобілізації, Німеччина готова евакувати територію на схід від вище згаданої визначеної лінії, оскільки стаття третя не вирішує цього інакше.
3. Лівонія і Естонія мають негайно бути очищені з російських частин та Червоної Гвардії, яких, для вдержання порядку, заступатиме німецька поліція до часу, доки не відбудуються інституції цих країн, що запевнять їм безпеку і публичний порядок. Всі жителі, заарештовані з політичних причин, мають бути негайно звільнені.
4. Росія негайно заключить мир з Українською Народною Республікою. Україна і Фінляндія мусять бути негайно очищені з російських військових частин і Червоної Гвардії.
5. Росія зробить все, що тільки в її силі, щоби забезпечити Туреччині скорі і в повному порядку повернення їй східньо-анатолійських провінцій і визнає неважність турецьких капітуляцій.
6. (а) Негайно мусить наступити цілковита демобілізація російської армії включно з всіма новозформованими теперішнім урядом частинами.
(б) Російські воєнні кораблі на Чорному Морі, Балтій-

ському морі і Арктичному океані мусять бути спроряджені до російських портів і там залишатись до часу заключення загального миру, або негайно мусять бути роззброєні. Воєнні кораблі Антанти, які перебувають під російським контролем, треба трактувати як російські кораблі.

- (в) Торговельне судноплавство на Чорному і Балтійському морях, як це передбачено в договорі про перемиря, буде поновлене. Для цієї цілі відразу мусять початися усування мін. Бльокада Арктичного океану буде продовжуватись аж до часу заключення загального миру.
7. Німецько-російський торговельний договір з 1904-го року знову ввійде в силу згідно з статтею 7, секція 2а Мирового Договору з Україною, з викресленням спеціальної переваги Азійським країнам, домовленої в статті II, Секція 5, Підсекція 3 Торговельного Договору. В додатку цілість першої частини кінцевого протоколу має бути реконструйована. До повищого треба додати запоруку свобідного експорту і звільнення від експортного мита на залізну руду, прискішені переговори і заключення нового торговельного договору, запевнення статусу найбільш упривілейованої нації щонайменше до кінця 1925-го року, а також секцію 3, Секцію 4а, Підсекцію 1, і Секцію 5 статті 7 Мирового Договору з Україною.
8. Політично-юридичні справи будуть унормовані на базі резолюцій в першому тексті Німецько-російської Юридичної Конвенції, оскільки ці резолюції не були ще прийняті, як наприклад зокрема відшкодування за цивільні втрати на базі німецьких пропозицій і відшкодування за витрати на воєннополонених на базі російських пропозицій. Росія допустить і буде по своїй спроможності підтримувати німецькі комісії для охорони німецьких воєннополонених, цивільних і тих, що повертаються домів.
9. Росія зобов'язується припинити всяку агітацію і пропаганду, що їх веде уряд або організації підтримувані урядом проти урядів та держав Почвірного Союзу, їх-

ніх цивільних та військових інституцій, включно з територіями, що їх окупають Центральні Держави.

10. Наведені вгорі умови мають бути прийняті впродовж 48 годин. Російські уповноважені представники мають негайно виїхати до Берестя Литовського і там впродовж трьох днів підписати Мировий Договір, який має бути ратифікований впродовж дальших двох тижнів.⁸⁵

Після одержання цих нових Умов миру, зміст яких кінчився ультимативною формою, більшовики не мали іншого виходу, як тільки прийняти без застережень ці умови або підписати капітуляцію. Вони вибрали це перше тобто прийняти без застережень ці нові умови миру. І вже 24-го лютого 1918 р. відповіли, що приймають, включно з додатковими, нові умови миру.

Покликаючись на грудневе перемир'я, більшовицький уряд, на домагання Криленка, головнокомандуючого російською армією, вислав прохання до Головного Німецького Командування припинити воєнні дії. На це прохання більшовицький уряд отримав відмовну відповідь з додатковим виясненням, що грудневе перемир'я вигасло й тепер не може бути відновлене.

Воєнні операції, отже, продовжувались. Впродовж двох днів наступу, німці опинились над озером Пейпус та над рікою Нарвою. На півдні німецькі й австрійські армії з великим успіхом продовжували просування в глибину України.

Рада Народніх Комісарів пробувала організувати оборону після справоздання Криленка і Альтфатера про положення на фронтах. Аліанти продовжували діяти проти заключення мирного договору, обіцяючи Росії допомогу, як тільки вона рішиться продовжувати війну проти Почвірного Союзу. У цьому напрямі продовжували діяти Р. Робинс, Ж. Садуль, та місія Б. Локкарта.⁸⁶

В Петрограді, в тому ж приблизно часі, на засіданні Центрального Комітету Партії йшла найбільш завзята боротьба

⁸⁵ Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: «Наука», 1964), стр. 187-189. Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 517+. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956) pp. 254+.

⁸⁶ Чубарьян, Брестский Мир, (Москва: Издательство «Наука», 1964), стр. 150.

між Леніном, Бухаріном, Троцьким та іншими провідними більшовиками за те, чи підписати з німцями мир, а чи оголосити «святу революційну війну» проти них. Дискусія над новими умовами миру і чи їх прийняти продовжувалась. Ленін загрозив, що уступить з уряду і з Всесоюзного Центрального Виконавчого Комітету, якщо мир з німцями не буде заключений, бо відмова підписати мировий договір, твердив Ленін, доведе до упадку більшовицького ладу. Ще й ще деякі члени уряду і ВЦІК противилися тому. Та по довгій завзятій боротьбі з противниками переговорів про мир, пропозиція Леніна перейшла. Ленін, хоч неоднократно називаний зрадником і німецьким шпигуном, боротьбу з Бухаріном, Троцьким та іншими членами партії, вийшов переможцем.⁸⁷

Після цього, як Всесоюзний Центральний Виконавчий Комітет проголосував прийняти нові німецькі умовини миру, Рада Народніх Комісарів вислала до Берестя телеграму про свою згоду на нові умови миру й рівночасно подала до відомства, що висилає до Берестя делегацію. На засіданні Центрального Комітету визначено делегацію на переговори в складі: Г. Я. Сокольнікова, Г. І. Петровського, Г. В. Чичеріна, Л. М. Карахана і А. А. Йоффе в характері дорадника, яка 22-го лютого 1918 р. виїхала до Берестя з інструкціями Леніна негайно мирний договір підписати. Всілякі дальші спроби Аліянтів, щоби перешкодити мирові і втягнути Росію у війну проти Німеччини, не мали й тепер успіху.

Вранці 1-го березня 1918 р. почалася праця Мирної Конференції і вже 3-го березня 1918 р. мирний договір між Росією і Почвірним Союзом був підписаний. Кюльман і Чернін підписали договірний документ 7-го березня 1918 р.⁸⁸

Перед підписанням мирового договору більшовицька делегація видала наступну заяву:

Робітничо-Селянський Уряд Російської Республіки, який проголосив припинення війни і здемобілізував свою армію, був при-

⁸⁷ Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, (New York: Macmillan, 1953), v. III, p. 34.

⁸⁸ Чубарьян, *Брестский Мир*, (Москва: «Наука», 1964), стр. 184. *Proceedings of the Brest-Litovsk Conference, 1918*, (Washington: GPO, 1918), pp. 179, 182. Also *Proceedings... Texts of the Russian Peace*, p. 13. Gratz, *The Economic Policy of Austria-Hungary during the War*, (New Haven: Yale University Press, 1928), p. 116.

мушений атаками та просуванням німецьких армій на схід прийняти 24-го лютого 1918 р. виданий Німеччиною ультимат і делегував нас підписати ці умови, які накинуто нам силою... Під претекстом «визволення» російських прикордонних районів, райони ці перемінено на німецькі провінції та позбавлено їх права на свободне самовизначення... Крім цього, силою зброї, Німеччина окупує райони з чисто російським населенням, заводять там режим мілітарної окупації та відбудовує передреволюційний порядок. В Україні та Фінляндії Німеччина вимагає невтручання революційної Росії, а в тому самому часі чинно помагає контрреволюційним силам проти революційних робітників і селян. На Кавказі Німеччина відриває в користь Туреччини райони Ардаган, Карс і Батум, які навіть ані разу не здобули турецькі армії... Під тиском таких обставин Росія не мала свободного вибору... Німецький пролетаріят не є ще тепер достатньо сильний, щоб стримати атаки німецького імперіялізму. Ми не сумніваємося, що тріумф імперіялізму і мілітаризму над міжнародньою пролетарською революцією буде тимчасовим і недовговічним. Тимчасово Сов'єтський Уряд не є в силі дати спротив збройній офензиві німецького імперіялізму, є змушений прийняти ці умови миру, щоб рятувати революцію в Росії.⁸⁹

Німці, обороняючи своє становище, твердили, що збільшені й строгіші їхні вимоги та вжиття збройних сил є зовсім виправдані, бо їх викликало поступування більшовицької делегації, про що більшовики напевно добре собі усвідомлювали. Отже цей їхній кінцевий протест проти цих строгіших умов вчинили вони не з переконання, а радше з метою рятувати своє обличчя.⁹⁰

Але навіть і після підписання договору продовжувалася серед членів більшовицької партії опозиція проти цього договору. Зокрема великим противником договору був між іншими Сокольніков. Згідно зі змістом цього договору Росія зреклася всіх прав до міста Риги й околиці, цілої Курляндії і Литви та частини Білорусі, про долю яких мала рішати Німеччина й Австро-Угорщина в погодженні і порозумінні з місцевим населенням. Крім цього більшовики визнали окупацію німцями Лівонії і Естонії, доки там не створяться їхні

⁸⁹ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 522-523. *Proceedings of the Brest-Litovsk Conference, 1918*, (Washington: GPO, 1918), p. 185.

⁹⁰ *Ibidem*. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House*, (Boston-New York: Houghton Mifflin Co. 1928), pp. 381, 396.

національні інституції, що візьмуть долю своїх країн у свої власні руки. Більшовики також погодилися заключити негайно мировий договір з Україною, а Туреччині віддати провінції Карс, Батум та Ардаган.

Договір цей віддавав Німеччині контроль над Східньою Європою від Північного Льодового Океану по Чорне Море.

Таку отже високу ціну заплатив Ленін за врятування більшовицької революції в Росії. Тактика Леніна про передишку, а яку сьогодні стосує Горбачев, врятувала більшовизм. Про цю свою тактику передишки Ленін говорив: «Пока не вспыхнула международная, несколько стран схватывающая, социалистическая революция, настолько сильная, чтобы она могла победить международный империализм, до тех пор прямой долг социалистов победивших в одной, особенно отсталой стране, не принимать боя с гигантами империализма, стараться уклониться от боя и выжидать, пока схватка империалистов между собою еще больше ослабит их, еще больше приблизит революцию в других странах».⁹¹

Аліанти, вже й після заключення і підписання Берестейського договору, не зайняли ясного становища до цього договору й не мали якогось рішучого плану, що й як діяти. Вони розважали над питанням — помагати комуністичному урядові проти капіталістичного чи ні. Ген. Джансон з військової американської місії відвідав Троцького, американський посол Франсис запевняв Росію про поміч, а також і неофіційні представники такі як полковник Робинс, англійський полковник Локкарни, французький Садул та інші, обіцували всяку допомогу, щоб тільки Росія продовжувала війну проти Німеччини. Про допомогу Росії, ще перед ратифікацією, запевняв також Президент ЗСА Вилзон телеграмою з 14-го березня 1918 р.

У планах німців, якщо б більшовики не підписали мирового договору, було розгромити більшовизм, привернути монархію і вчинити її своїм союзником проти Аліантів.⁹²

А тим часом боротьба між Леніном і його противниками продовжувалась. Ленін скликав на 6-го березня 1918 р. Сьо-

⁹¹ Левин, Октябрьская Революция и Брестский Мир, (Москва: Ранион 1930), стр. 30.

⁹² Ібідем стр. 11-30.

мий Конгрес Більшовицької Партії, на якому продовжувалась завзята боротьба за згоду на ратифікацію договору чи проти неї. Бухарін з групою лівих комуністів і соціал-революціонерів, хоч і даліше називали Леніна зрадником, що за золото запродався німцям, боротьбу з ним програли. Теза Леніна жертвувати мешним, щоб виграти більше, цілковито перемогла. За твердженням Леніна, заключивши мировий договір, більшовики відв'язалися від обидвох воюючих імперіялістичних потуг і тим самим використовують ворожнечу капіталістів-імперіялістів у користь більшовицької революції.

Тактику цю більшовики з успіхом використовують і до сьогодні. Вони ніколи не заключають якогонебудь договору з капіталістичними країнами, якщо не мають з цього повної, а на всякий випадок далеко більшої користі, чим ці, що з ними такий договір заключають. Доказів на це в російсько-більшовицькій дипломатії чимало. Дуже маркантним прикладом на це є сьогоднішній детант включно з Гельсінськими угодами. Ленінську тактику крок взад два кроки вперед, наслідуючи тактику в Берестейських переговорах, стосує сьогодні дуже вміло спосібний учень Леніна і Добриніна генсек Горбачев тактичним маневром проголошеної ним гласности та перестройки.

Заключені й підписані більшовиками договори, це тільки паперові домовлення, які можна легковажити та їх не дотримуватись. Російські більшовики поступаються тільки перед фізичною силою.

Кожний договір підписаний більшовиками, в якому треба дещо поступитись, це ленінський один крок взад, щоб опісля, в пригожий момент, поступити два кроки вперед.

РОЗДІЛ ІХ

РАТИФІКАЦІЯ МИРОВОГО ДОГОВОРУ

Ратифікація Мирowego Договору, заключеного й підписаного в Бересті Литовському дня 3-го березня 1918 р. не пішла гладко. Опозиція в більшовицькій партії ще мала надію не допустити до його ратифікації.

Коли отже на 12-го березня 1918 р. скликано до Москви, яка, на внесення Леніна, з огляду на близькість німецьких армій до Петрограду стала осідком Центрального Уряду, Надзвичайний Конгрес Советів, почалася знову і тут гостра виміна думок за і проти ратифікації мирowego договору.

Ще давніше, коли було обговорювано тактику в веденні мирових переговорів в Бересті, прийнято засаду примінювати тактику як найдовшого проволікання, то ще й тепер, при обговорюванні про ратифікацію договору виявлялась ця ж сама тактика проволікання. А це проволікання було їм конечно потрібне з огляду на внутрішнє положення країни.

З другого ж боку, коли Ленін говорив про негайне заключення мирного договору, він мав у пляні дати вільнішу руку та більше можливостей капіталістичним державам продовжувати воювати між собою і тим самим себе взаємно послаблювати, а в той же сам час всі свої сили спрямовувати на закріплення советської влади в Росії. Ленін в такий спосіб обґрунтовував своє становище: «Заключаючи сепаратний мир, ми під сучасний момент, у великій мірі, звільняємося від обидвох воюючих імперіалістичних груп. Використовуючи їхню взаємну ворожнечу, ми використовуємо війну, яка не дає їм погодитися нашим коштом».⁹³

⁹³ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford

Тепер, в дебатах над ратифікацією договору, обґрунтування Леніна за ратифікацією було дещо відмінне й глибше в його аргументації. В цих дебатах він аналізував більше подрібно внутрішнє і зовнішнє політичне положення, в якому тепер знаходилась Росія. У своєму слові Ленін твердив, що питання, яке тепер стоїть перед більшовиками, є дуже критичним у розвитку російської, а також світової революції. Щоби цілковито зрозуміти причини, чому советський уряд підписав цей понижуючий мир і чому тепер пропонує його ратифікувати, є конечним, говорив Ленін, збагнути значення Листопадової революції, головні фази її розвитку й причини її теперішньої невдачі. Головним джерелом різниці думок у советській партії є факт, що нашими опонентами опанувало цілковите почуття справедливого обурення, і через те вони не можуть об'єктивно аналізувати фактів.

Дотепер наша революція користувалась періодом відносної незалежності. Це був період великих тріумфів. Ми перемогли буржуазію, великих землевласників і установили диктатуру пролетаріату, ми були в спромозі цього докнати, бо нам не докучали bestії міжнародного імперіялізму. Тепер ми вступаємо в новий період випробувань і поразок. Ми мусимо піддатися силам сильнішим від нас, а саме силам міжнародного капіталізму, який тепер нас атакує. Світовий пролетаріат не дав нам на час своєї допомоги. Ми мусіли самі оборонятися перед ворогом і тому потерпіли поразку.

Те що нам тепер на потребу — це відступити і, затримавши бодай частину наших позицій, вижити більш сприятливого міжнародного положення та дозволити світовому пролетаріатові зібрати більше сил і тоді покнати ворога. Європейська революція має перед собою добре зорганізованого ворога і тому має більше труднощів його покнати.

Саме тут помиляється лівиця соціалістів-революціонерів. Замість аналізувати міжнародне положення та умови клясової боротьби, вони звертають більше уваги на понижуючий характер договору та користуються революційними фразами, щоби розпалити в нас емоції та почуття обурення. Але самі революційні фрази нічого не вдіють. Ми не маємо армії, ми

University Press, 1934), p. 504. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956), p. 189.

не можемо втримати армії на фронті. Ми потребуємо миру, щоби зискати на часі та дати масам можливість творити нові форми життя. По всякій правдоподібності ця передишка буде короткотривала. Період імперіялістичних воєн проминув, а тепер ми вступаємо в період революційних воєн міжнародного масштабу. Ми мусимо приготувитися до боротьби. Перемога є певна. Світовий пролетаріят знає, що Росія за нього зводить бій. Він є нашим правдивим союзником. Коли ми відітхнемо, тоді, з міжнародним пролетаріятим, розпочнемо нову листопадову революцію».⁹⁴

В цій завзятій дискусії за і проти ратифікації мирового договору, опозиція не піддавалася. Провідний член лівиці Соціалістів-Революціонерів, Камков, так, між іншим, обгрунтував становище опозиції:

З заключенням цього миру Росія стає зряддям в руках німецько-австрійського імперіялізму. Коли ж ми відмовимось від ратифікації, нам з допомогою прийде міжнародній пролетаріят. Як довго ми дивимось на справи з міжнародної точки зору, немає великого значення скільки території захопить Німеччина. Скорше чи пізніше міжнародній пролетаріят прийде нам з допомогою... Ратифікуючи цей грабіжницький договір, ми стаємо зрадниками тих частин Росії, які ми відступили німцям, щоб задержати другі частини, які зараз залишились при нас...

На заміт Леніна, що більшовики потребують передишки, Камков твердить:

З передишки скористають також і німці. Заки ми наберемось віддиху, революційний пролетаріят буде мертвий, а при цьому загине й Росія, відрізана від її економічних джерел і, обтяжена наложеними воєнними відшкодуваннями, не буде мати змоги відзискати свої сили та ставити в майбутньому якийнебудь спротив...

... Виконуючи умовини миру, Росія стає зряддям в руках німців. Торговельний договір з Німеччиною — смертельний удар по головних здобутках революції... Німецькі й австрійські капіталісти грозять Петроградові, а на Сході Японія захищає інтереси аліантських капіталістів.⁹⁵

Крім цих стверджень Камкова були ще й інші голоси опозиції проти ратифікації мирового договору.

⁹⁴ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 530-531.

⁹⁵ Ібідем стр. 532.

Тим часом ще й далі йшли спроби переговорювати з Аліянтами про допомогу більшовикам у війні проти Німеччини. Не помогли намови більшовиків аліянтських репрезентантів в Петрограді, щоби вони переконали свої уряди про потребу такої допомоги. Франція, Англія і Америка ніяк не реагували на спроби цих переконувань і ніколи не відповіли на більшовицькі прохання. Та не зважаючи на те все, Ленін ще ждав. Навіть інвазія Японії на Сибір на Далекому Сході не прискішила ратифікації. Ленін зволікав з ратифікацією до останньої хвилини, бо ще якимось сподівався одержати від Аліянтів позитивну відповідь про допомогу. Допомога, однак, ніколи не прийшла. І наступні історичні події більшовицької Росії пішли дорогою і за вказівками, які їм вказав Ленін.

Сьомий Всеросійський Конгрес Робітників, Солдатів і Селян, дарма, що опозиція Соціал-Революціонерів і Меншовиків була сильна, а в тому найсильніший спротив ставила група лівих комуністів, — після кінцевого виступу Леніна за конечністю ратифікації, дня 14-го березня 1918 р. 784-ма голосами проти 261-го, при втриманих голосах лівих комуністів, договір остаточно ратифікував.⁹⁶

У Німеччині ратифікація Берестейського Мирowego договору пройшла гладко. Райхстаг ратифікував договір в дні 22-го березня 1918 р. при спротиві незалежних соціалістів і при втриманих голосах соціал-демократів.

Після виміни в Берліні, дня 29-го березня 1918 р. ратифікаційних нот, наступили сповидно нормальні стосунки між Німеччиною і Москвою, включно з призначенням амбасадорів при відносних урядах.

В Україні положення було дещо відмінне. Просування німецької армії в Україні на схід, яке почалося 17-го лютого 1918 р. мало на цілі забезпечити виконання зобов'язань Берестейського Мирowego Договору, заключеного Центральними Державами з Українською Народною Республікою дня 9-го лютого 1918 р.

⁹⁶ Texts of the Russian Peace..., (Washington: GPO, 1918), p. 159. Carr, The Bolshevik Revolution 1917-1923, (New York: Macmillan, 1950), v. I, p. 188.

НАПАД МУРАВЬОВА НА УКРАЇНУ

На одну добу перед підписанням Берестейського Мирного Договору України з Центральними Державами, більшовицька армія під командою Муравйова витиснула з Києва війська Центральної Ради і в порозумінні з Москвою, насадивши в Києві проти волі українського народу советський уряд, проголосила створення Української Советської Республіки.

Центральна Рада була примушена залишити столицю України і тимчасово переїхала до Житомира. Звідси Центральна Рада звернулася до Центральних Держав про військову допомогу проти цього «варварського наїзду північного сусіда».⁹⁷

Німецька армія, просуваючися в напрямі на Київ, натрапляла тут на більший спротив чим у властивій Росії. Більшовики з'єднали собі на допомогу чеських легіонерів Масарика, що їх було зорганізовано з чеських дезертирів з австрійської армії та з полонених чехів у Західньому Сибірі.

Австрійська армія, хоч не дуже охоче, але на наполегливу вимогу Німеччини, брала разом з німцями участь в цьому поході на схід України. Одначе, австрійська армія погодилася зайняти тільки південь України включно з Одесою. Займаючи Україну, Австрія уважала, що зможе тепер бодай частинно почати сповняти свої, далекойдучі династичні пляни, а саме насаджувати членів Габсбургської династії в різних країнах, як їхніх королів. Зокрема Австрія мала велику надію, що їй вдасться посадити на київський престіл одного з Габсбургів, як короля України. Тепер, здавалось Габсбургам, створювалась для цього сприятлива нагода.⁹⁸

З Українською Народною Республікою були встановлені повні дипломатичні стосунки. Німеччина й Австрія вислали до Києва своїх амбасадорів в особах Мумма фон Шварценштайна й графа фон Форгаха. Одначе їхня роля більш репрезентивний характер чим дійсно політично-активний. Го-

⁹⁷ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), pp. 449, 451.

⁹⁸ Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956), pp. 314, 326n.

ловним керманічем політики Центральних Держав в Україні був польовий маршал Айхгорн. Він поводився в Україні не як представник союзної держави, що заключила з Україною мировий договір, але як диктатор-завойовник.

Коли, після прогнання більшовиків з України, Центральна Рада повернулася з Житомира до Києва, уряди Центральних Держав почали вимагати від українського уряду негайного виконання зобов'язань згідно з умовами в заключеному Берестейському Договорі, а зокрема і то в першу чергу, цієї точки договору, що відносилася до зобов'язань постачання Центральним Державам зернових продуктів. Однак, з огляду на тяжке положення в Україні наслідком чотиролітньої війни, виконання цього зобов'язання (постачання зерна) йшло дуже погано. Айхгорнові ніколи не вдалося вилекувати всього того, на що договірні сторони були погодилися в Бересті. І тільки мінімальна кількість зерна була вивезена з України до Німеччини, Австрії та Угорщини. Селянство не радо віддавало своє зерно. Воно ставило пасивний опір, не засіваючи більше ґрунтів понад те, що воно потребувало для власного вжитку.

Польовий маршал Айхгорн почав проти селянства гостру акцію, думаючи примусити в той насильницький спосіб селянство до управи й засівання ґрунтів. І тут знову, не перший вже раз в історії Німеччини, виступає притаманна німцям їхня німецька політична короткозорість, брутальність та нахабство. Айхгорн, подиктаторськи, без порозуміння з Урядом України, тобто держави, якої Німеччина є союзником, видає гострий розпорядок, в якому звертається з наказом до селянства засівати поля зерном. Рівночасно в цьому розпорядженні звертає селянам увагу, щоб вони не перешкождали в засіванні ґрунтів землевласниками.⁹⁹

Центральна Рада, Уряд України, господар своєї землі, заклала гострий протест проти самовільного розпорядку Айхгорна. У відповідь на цей протест Айхгорн видав наказ арештувати Уряд України.

Військові німецькі власті, що прийшли в Україну на прохання Українського Уряду з мілітарною допомогою у війні

⁹⁹ Gratz, *The Economic Policy of Austria-Hungary during the War...* (New Haven: Yale University Press, 1928), p. 135.

проти більшовиків, на наказ Айхгорна, виарештували частину українських міністрів. Не поміг рішучий і гострий протест голови Уряду, Голубовича, переданий на руки німецького амбасадора Мумма. Рівночасно вислано також протест проти самовільного арештування українських міністрів до імперіального німецького правительства.

РОЗДІЛ X

ГЕТЬМАНАТ В УКРАЇНІ

Період творення української держави в огні й хаосі революції не був легкий. Центральна Рада, Уряд Української Народної Республіки, не була в силі навести в країні порядок та закріпити свою владу. Проти творення української держави зі всіх сторін діяли ворожі сили, серед яких в першу чергу були російські єдиноділимці всіх мастей, а за ними йшли «добрі» сусіди — полякий та румуни. «Союзники» німці, помагаючи Центральній Раді в війні проти більшовиків, мали на меті свої власні інтереси. Україна була їм потрібна не як дійсно самостійна держава, а радше як господарська колоніяльна одиниця, яка служила б їм базою в їхніх імперіялістичних плянах «дрангу нах Остен». Заключенням Берестейського Договору Німеччина вірила, що таку господарську базу вона собі здобула. Але дуже скоро в тому розчарувалась, коли прийшло до фактичного здійснювання умов Берестейського Договору.

Центральній Раді не було під силу виконати всі умови договору, а зокрема цієї точки, що відносилась до обов'язку постачати Центральній Державі зерном. Центральна Рада змогла тільки в дуже мінімальній кількості таке зерно вислати до Німеччини й Австрії.

Німеччина, не задоволена таким станом річей, шукала якоїсь розв'язки.

В тому часі на політичну арену висунулася мало відома в українському політичному житті особа, якою був генерал російської царської армії, нащадок старинного козацького роду та гетьмана Івана Скоропадського, генерал Павло Скоропад-

ський. Він не без підмоги німецької армії, вчинив переворот і, усунувши Центральну Раду, проголосив себе Гетьманом всієї України. І так створилася нова монархічна форма української держави.¹⁰⁰

Гетьман Скоропадський спирався головню на великих землевласниках та заможних селянах. Він, обнявши владу, в першу чергу видав декрет, яким привертав землю заможним хліборобам та великим землевласникам, яку Центральна Рада була розділила між малоземельне селянство. І цей декрет гетьмана викликав велике незадоволення серед широких селянських мас. Тут і там почались заворушення, які Гетьман, при допомозі німецьких військових частин, жорстоко придушував. Неспокої одначе не припинялись.

Коли ж 15-го листопада 1918 р. Гетьман Павло Скоропадський проголосив федерацію України з Росією, виникло проти Гетьмана повстання, на чолі якого стояла п'ятичленна Директорія з Винниченком як головою і Петлюрою, як отаманом збройних сил. Після втечі Скоропадського до Німеччини, було привернено існування Української Народної Республіки.

Але і положення Директорії було також досить тяжке. Її урядування в Києві не тривало довго, бо вже в лютому 1919 р. більшовики вдруге зайняли Київ. Та і положення більшовиків в тому часі не було ще надто певним; з різних сторін ішли спроби та намагання повалити цей ненависний режим.

З півночі, з Мурманська й Архангельська, пробували інтервенції Аліанти, в Сибіру діяв білогвардійський генерал Колчак спільно з чехословацьким легіоном, що просувався в сторону Владивостоку. З Балтійських провінцій, при допомозі німців, наступав ген. Юденич, зі сходу Донські Козаки, а з півдня генерали Корнілов, Алексєєв та Денікін.

Всередині Росії дальше діяла проти Леніна сильна опозиція, яка атакувала його зліва і справа, вимагаючи війни проти німців. Не помогла виміна амбасадорами між Москвою і Берліном.

Йоффе, російський амбасадор в Берліні, цілком свобідно й відкрито вів широку більшовицьку пропаганду. В Москві ж в той сам час до німецького амбасадора Мірбаха-Гарфа біль-

¹⁰⁰ Ібідем.

шовицькі чинники ставилися з великою ненавистю. На його приїзд до Москви на його привітання неявилося Ленін, але в своїйому заступстві вислав голову Центрального Виконавчого Комітету, Свердлова.

Німці не припиняли своїх воєнних дій. Чічерін, Комісар Закордонних Справ Росії, зложив 27-го квітня 1919 р. протест перед німцями проти дальшого просування німецької армії на півночі і українсько-німецьких з'єднань в центральну Росію. На півдні українські війська зайняли Крим та Чорноморську флоту.

Не зважаючи на таке тяжке положення та тиску на Леніна внутрішніх опозиційних сил, які домагалися зрвання всяких зносин з німцями, Ленін дальше обстоював та продовжував свою політику потурання німцям, бо він потребував і часу і сил для зміцнення положення для рятуння більшовицької революції.

Обороняючи перед опозицією своє становище супроти німців, яке він займав в такому некорисному положенні для більшовиків, він говорив: «Коли не можна в якомусь часі ставити спротиву, який приносив би користі й успіхи, треба примінювати тактику вижидання і повільного нагромадження сил для пізнішого рішального удару».¹⁰¹

По боці Німеччини, німецькі тверезні керівні політики бачили й здавали собі справу з цього, що скріплення більшовизму може стати для них у найближчому майбутньому загрозою і зв'язати їхні сили, яких вони хотіли вжити до наступу на західньому фронті.

У висліді довгих міркувань і, враховуючи в цьому часі існуючі обставини, німці рішили змінити свої пляни на східньому російсько-більшовицькому фронті. Вони вирішили зліквідувати більшовиків і привернути в Росії конституційну монархію, виповівши перед тим Берестейський Договір.

Протибільшовицькі російські елементи погоджувалися на такий плян, але обставини дуже скоро мінялися і вже не було спроможности перевести такий плян в діло.

В Росії панував великий хаос та безугавна пропаганда

¹⁰¹ Bunyan, *The Bolshevik Revolution 1917-1918*, (Stanford: Stanford University Press, 1934), p. 808. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, (London: Macmillan, 1956), p. 333.

опозиції проти політики Леніна. Серед таких обставин скликаний був на день 24-го липня 1918 р. П'ятий Всеросійський Конгрес Советів, на якому і тут вийшов знову переможцем Ленін.

Протинімецька акція лівих комуністів не мала успіху. Навіть після вбивства німецького амбасадора Мірбаха, не наступив відкритий розрив Берліну з Москвою. Ленін зі Свердловим зложили в німецькій амбасаді з приводу вбивства Мірбаха співчуття, щоби запобігти німецькій реакції, якої Ленін сподівався, а яка могла знищити більшовизм в Росії разом з Леніном.

Однак німці не були вже в силі зареагувати рішуче проти більшовиків з приводу вбивства їхнього амбасадора з огляду на загальний дуже некорисний для німців стан на воєнних фронтах, а також з огляду на тяжке положення в Німеччині та в Союзних Державах.

На місце вбитого Мірбаха Німеччина призначила до Москви нового амбасадора, яким став Карло Гельфферих. Для охорони й безпеки нового амбасадора підвищено число персоналу при амбасаді. Але й новий амбасадор довго в Москві не втримався. Дня 7-го серпня 1918 р. його викликано до Спа на нараду, звідки він вже до Москви не вернувся, бо весь персонал німецької амбасадати перенісся до Петрограду.

Чотири місяці після ратифікації Берестейського Договору, дня 27-го серпня 1918 р. було переведено в Бересті додаткові розмови з більшовиками і у висліді цих розмов, підписано нову додаткову умову. На її підставі більшовики, між іншим, зобов'язалися заплатити Німеччині шість більйонів марок продуктами, цінними паперами та золотом. Крім цього більшовики зрікалися всіх претенсій до Естонії та Лівонії (Лотви), зобов'язалися за заплатою відступити Німеччині 22% продукції нафти в Баку, визнати незалежність Грузії та виперти з Мурманська війська Аліантів.

Німці зі свого боку прийняли на себе обов'язок вплинути на Україну і Грузію, щоб обі ці країни зобов'язалися продати Росії одну третю видобутої залізної руди, манганцю та інших сирівців.

Тепер, у цих додаткових переговорах, обидві сторони, тобто Німеччина й Росія, були собі взаємно більше поступливі, як в Берестейських мирових переговорах. Причиною цієї

взаємної поступливості було те, що як Німеччина, так і Росія були сильно послаблені тяжким положенням як на зовні, так і в середині своїх країн. Але кожне послаблення Німеччини давало можливість більшовикам зміцнити своє внутрішнє положення, а це наслідком цього, що чимраз більше німецьких армійських збройних сил відходило зі сходу на західний фронт. В наслідок цього перекидання, армії Гофмана на сході маліли.

Використовуючи такий фактичний стан на фронті й незавидне положення Німеччини в нутрі країни, більшовики поступово й односторонньо звільнялися зі своїх зобов'язань, прийнятих на себе Берестейським Договором. Зривали цей Договір частинами. Першим вони зірвали договір з Туреччиною, проголосивши його дня 30-го червня 1918 р. неважним.

Своєю комуністичною пропагандою вони деморалізували, підривали міць і спаяність та карність німецького народу. Йоффе, більшовицький амбасадор в Берліні, привіз туди зі собою понад триста осіб персоналу. Він, із своїм величезним штабом людей, всю свою увагу спрямував на більшовицьку пропаганду серед німецького населення. Цим він допомагав в зростанні на силі й впливах німецької комуністичної партії.

Його більшовицька пропаганда увінчалася повним успіхом. В Берліні вибухла комуністична революція на чолі з Карлом Лібкнехтом, який, дня 9-го листопада 1918 р. зі сходів імператорської палати проголосив Німеччину Советською Республікою.

Німецький уряд поробив відповідні протизаходи. В першу чергу уряд наказав Йоффе залишити Німеччину з цілим його персоналом. Відозвами до німецького народу старався упокоїти розворушені більшовицькою агітацією народні маси. Але, незважаючи на ці запобіжливі кроки німецького уряду, заворушення та хаос, зокрема в Берліні та більших містах не припинялися.

Більшовики раділи з приводу революційних заворушень в Німеччині. Зв'язавши таким чином руки німецькому урядові революцією в Берліні, яку вони викликали своєю більшовицькою пропагандою та агітацією, в себе вдома вони міцніли та росли на силах. Вони в першу чергу вичистили з опозиційних елементів свою комуністичну партію, а зокрема вони відсу-

нули на бік від впливів в партії меншовиків і правих соціалістів-революціонерів.

Користаючи з повного хаосу в Німеччині, Свердлов, на Шостому Конгресі Партії Більшовиків, дня 9-го листопада 1918 р., проголосив декрет Ради Народних Комісарів, яким Берестейський Договір був анульований. Конгрес Партії Більшовиків без ніякого спротиву якихнебудь членів партії, декрет цей затвердив.

Перемога Аліянтів була вже очевидна. День прогри Німеччини скорим кроком наближався. Розпачливі заходи та щирі намагання Німеччини перед Аліянтами заключити з ними мир на основі 14-ти точок Вілсона були даремні.

Німеччина мусіла підписати акт повної і беззастережної капітуляції.

ВИСНОВКИ

ВАЖЛИВІСТЬ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНЬОГО ПРАВА

Співжиття в окремих суспільствах є майже немислиме без унормування співжиття між одиницями й групами цього ж суспільства нормами та законами, підставою яких є і право природне, (моральне право), і право звичаєве, і право позитивне, бо його схвалює для себе саме це суспільство за згодою всіх його членів і цими схваленими собою законними нормами члени даного суспільства в стосунках між собою спілкуються.

Не може бути інакше і у взаєминах між собою міжнародних спільнот.

Вже старинні римляни говорили: «Убі юс ібі соціетас», бо й є очевидним, що без права і законів не можуть існувати упорядковані спільноти.

Не було майже в історії народів, починаючи вже від старинних часів, щоби якась спільнота-нація, організована опісля в політичну одиницю-державу, могла існувати і всесторонньо розвиватися ізольовано від інших націй-держав, а зокрема від своїх найближчих сусідів.

Для співжиття між народами, для взаємних стосунків, творилися міжнародні норми, на основі яких ці народи зі собою зносилися.

Вони, ці міжнародні норми, подібно як і в приватнім праві, спиралися і творилися на базі натурального права (Гротіюс), яке з упливом часу ставало в міжнародніх стосунках правом звичаєвим, та права муніципального (позитивного), тобто права, що його ухвалювала кожна окрема держава для свого суспільства, і міжнароднього права, що його, після взаємного узгодження на міжнародніх форумах, збірноти держав ухвалювали та приймали і рівночасно зобов'язувалися те право перестерігати в своїх взаєминах згідно з прийнятою засадою «пакта сунт серванда».

Отже, в міжнародньому праві джерелом сили, яка зобов'язувала в міжнародніх договорах, було право звичаєве «пакта сунт серванда».

З часом погляди на міжнародне право мінялися, визначення і поняття міжнароднього права удосконалювалося.

У двадцятому сторіччі переважив погляд, що тільки погоджені між державами й ними прийняті норми є підставою міжнароднього права.

Модерне міжнародне право є отже правом узгоджуваним, тобто в стосуванні норм міжнароднього права потрібна згода пактуючих між собою сторін.

На основі модерного міжнароднього права для важности міжнародніх договорів мусять існувати наступні умовини:

1. Пактуючі сторони мусять мати законну здібність заключати договори,
2. Свою згоду на заключування договорів-контрактів вони мусять дати легально,
3. Мусить існувати об'єкт договору-контракту,
4. Ціль для заключення договору-контракту мусить бути законна.

У своїй статті про Берестейський Договір, Амос Гершеу (Герші), в журналі «Америкен Джурнал оф Інтернешинал Ло» з жовтня 1918 р. 12: 815-820, подає такі норми міжнароднього права, на основі яких міжнародній договір є важний:

1. Мусить існувати здібність договорюватися,
2. Договірні сторони мусять мати повні уповноваження від своїх урядів. Вони не можуть діяти понад свої упов-

новаження, бо тоді їхнє правительство не є таким договором зв'язане,

3. Договір мусить бути в згоді або щонайменше не в прямому порушенні правил, принципів і звичаїв міжнародного права,
4. Мусить існувати свободна згода в контракуючих сторін та їхніх урядів.¹⁰²

На основі повищого, твердить автор статті, Берестейський Договір з Росією міг бути проголошений неважним, бо був підписаний під мілітарним тиском, що зредукував більшовицький уряд до стану економічної і політичної імпотенції. Крім цього переговори вели люди, які не мали свободи діяння, як репрезентанти держав, за яких вони себе подавали.

Берестейський Договір між Центральними Державами і Центральною Радою Української Народної Республіки можна уважати неважним на тих самих основах. Крім цього, продовжує автор статті, тайні клявзулі Договору про включення Холмщини до України були порушенням принципів права про самовизначення народів.

У випадку заключення Берестейського Договору Центральними Державами з Росією можна б дискутувати та мати деякий сумнів щодо його важности, беручи до уваги наступні два моменти: а) Більшовицький уряд, що створився в час більшовицької революції, прийшов до влади при допомозі фізичної сили, усунувши попередній легальний уряд, б) Розігнав російську конституанту, що мала на меті створити новий легальний уряд, в) був підписаний під мілітарним тиском.

У відповідь на перші два закиди треба ствердити, що в історії народів було багато випадків, в яких уряди творилися революційною дорогою і договори заключувані такими урядами, були визнавані важними, були респектовані і контрагентами виконувані. У третьому випадку можна б поставити собі абсурдне питання, а саме, чи може існувати збройна боротьба тобто війна без мілітарного тиску?

Майже завжди у війні, яка не кінчається повною поразкою противника, а тільки компромісовим замиренням, одна з

¹⁰² American Journal of International Law, October 1918, 12: 815-820.

воюючих сторін є слабшою. Ця слабша сторона, щоб не дати себе цілковито знищити у такій війні, старається, замість підписати цілковиту капітуляцію, заключити з противником якийсь мир.

У нашому випадку, ця власне слабша сторона, Росія, це й зробила в Бересті Литовському. На основі повищого можна твердити, що договір цей, заключений згідно з приписами міжнародного права, був важним. Немає сумніву, що, якщо б Німеччина вийшла була в цій війні переможцем, ніхто, правдоподібно, не підносив би закиду його неважності. Зрештою, в історії народів, договорів складених у подібних обставинах і умовах можна знайти чимало.

Добрим прикладом на повище твердження може бути Версальський Договір з 28-го червня 1919 р., заключений між Аліянтами і Німеччиною після програної війни Центральних Держав, і наступні договори між Аліянтами і другими членами Центральних Держав, а саме з Австрією 10-го вересня 1919 р. в Сейнт Жермейн, з Болгарією 27-го листопада 1919 р. в Ньюїл, з Мадярщиною 4-го червня 1920 р. в Тріанон, і з Туреччиною 20-го серпня 1920 р. в Севр.

Хоч в цих договорах переможені не мали майже ніякого голосу, багато критиків щодо їх важности з точки зору міжнародного права не було, за винятком, очевидно, «покривджених» держав, які війну програли і мусіли ці договори підписати.

Якщо йдеться про Берестейський Договір заключений між Центральними Державами й Україною, то й останній закид щодо важности Берестейського Договору Центральних Держав з Росією, що він був заключений під мілітарним тиском, — відпадає. Супроти України, в часі закінчування Берестейського Договору, з боку Центральних Держав не було ніякого мілітарного тиску. Навпаки, в нашому випадку можна говорити про тиск, вправді не мілітарний а економічний, України на Центральні Держави. Українська делегація, використовуючи тяжке харчове положення Центральних Держав, ставила, вправді справедливі, вимоги (Холмщина), а на які Центральні Держави погодилися власне під цим тиском.

Українські делегати мали цілковиту й повну законну здібність вести переговори. Вони одержали від свого Уряду повні уповноваження ці переговори вести. Вони, українські

делегати, ніколи не переступили своїх уповноважень. Вони не порушили ані принципів, ані звичаїв, ні норм міжнароднього права.

Після розвалу, в наслідок світової війни та березневої революції, російської імперії, поневолені царською Росією народи, один за другим, користаючи з права самовизначення народів, проголошували й творили свої, незалежні від Росії, держави.

Між цими народами одним з перших був нарід український, що дня 22-го січня 1918 р. проголосив свою державу — Українську Народну Республіку — на чолі з Центральною Радою та її Урядом, Генеральним Секретаріатом, з всіма атрибутами Державної Влади. Тим самим, українські делегати, висланники того Українського Уряду, мали всі права й уповноваження брати участь в Берестейських переговорах, договір заключити та його підписати.

В історії міжнародніх стосунків та заключуванні міжнародніх договорів можна знайти чимало випадків, де революційні уряди заключали міжнародні договори, які були респектовані та виконувані.

Як приклад на перше твердження можна навести договір, заключений 16-го березня 1959 р. урядом Советського Союзу з урядом Ірану, на чолі якого стояв генерал Кассем, який у часі підписання цього договору мав великі труднощі в утримуванні повної контролі в своїй країні.¹⁰³

В історії заключування міжнародніх договорів є багато прикладів, на основі яких можна твердити й доказати, що закид неважності Берестейського Договору не має ніякої правної підстави. Такими прикладами є наступні договори: 1) Договір між Чіле і Перу з 1835 р., 2) Договір між ЗСА і Перу з 1847 р., 3) Договір Перу з Еквадор з 1861 р., 4) Французько-Чілійська Угода з 1907 р., 5) Договір Великобританії з Коста Ріко з 1925 р., 6) Рішення постійного Суду Міжнародньої Справедливости з 1933 р. в справі Східньої Гренландії, 7) справа Кауфмана з 1941 р., тощо.¹⁰⁴

У всіх цих, тут наведених, випадках та в багатьох інших

¹⁰³ Blix, *Treaty-Making Power*, (London: Stevens & Sons Ltd. New York; Frederick A. Praeger, 1960), p. 133.

¹⁰⁴ *Ibidem* pp. 34, 56, 119, 125-126, 131.

можна знайти певні елементи і на них спирати закиди їхньої неважності. Одначе всі вони були визнані важними і діяли між партнерами згідно з домовленим їхнім змістом.

Іншого закиду Герші, що включення тайним договором польських (сік) земель Підляшшя і Холмщини до України було порушенням права про самовизначення народів, не можна взагалі брати до уваги, бо цей його закид вказує на те, що Герші зовсім не був ознайомлений з етнографічними даними цих теренів. Зрештою автор при кінці своєї статті і сам стверджує, що така диспозиція польською (сік) територією не є справді порушенням міжнародного права, але «це було насилля над принципами права про самовизначення».¹⁰⁵

Захисникам неподільности Росії, отже противникам самостійности України й всіх інших поневолених Росією народів, тяжко буде викреслити з анналів всесвітньої історії ці історичні факти, які заіснували після упадку царської Росії, а саме, що майже всі поневолені Росією народи, а зокрема такі як Україна, Білорусь, Фінляндія, Дон, Балтійські та Кавказькі народи, користаючи в 1917-ому році з революції в Росії, проголосили свої самостійні держави й тим виявили свою незаперечну волю, поперту збройною боротьбою, відділилися від Росії та стали зовсім від неї незалежними.

Народи ці, ставши самостійними, мали повне право входити в зносини з іншими, зокрема сусідніми державами та унормовувати з ними співжиття заключуванням міжнародніх договорів.

Таким саме договором і був Договір Берестейський, заключений між відновленою українською Державою — Українською Народною Республікою і Центральними Державами в Бересті Литовському дня 9-го лютого 1918 р.

Дарма, що наслідком змінених воєнних обставин, діяння цих договорів було короткотривале і їх здійснювання було тільки в початковій стадії, для історії вони залишаться назавжди як історичні документи практичного здійснювання ідей права самовизначення народів — творення самостійних, ні від кого незалежних держав.

Хвилево, після упадку царської Росії, право самовизна-

¹⁰⁵ American Journal of International Law, October 1918, 12: 815-820.

чення народів на її теренах потерпіло частинну поразку. Одначе здійснювання ідей свободи народів і людей вже не можна буде припинити. Скорше чи пізніше ідеї ці здійсняться у всіх закутинах нашої землі.

Різна доля в різних обставинах стрічає міжнародні договори. Наш Берестейський Договір в цьому випадку не є винятком. Звичайно, ці що виграють війну, якщо переконаються, що заключені ними договори для них некорисні, вони стараються під різними претенсіями ці договори уневажнити, а переможені не мають сили ці договори обороняти, хоч для них ці договори є корисні.

Хоч український нарід тимчасово програв свою боротьбу за втримання української держави й тим самим не міг оборонити рішень Берестейського Договору, факту його заключення не можна буде ніколи викреслити з анналів всесвітньої історії.

Берестейський Договір це незаперечний і незнищимий документ і свідок відновлення української незалежної держави з рівночасним її визнанням де факто й де юре багатьма державами.

КІНЦЕВА ДОЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО МИРУ

Першою була Австрія, яка вже 4-го липня 1918 р. анулювала частину Мирового Берестейського Договору, в якій Австро-Угорщина й Українська Народна Республіка уклали таємний договір, що відносився до Східньої Галичини й Буковини. Цим таємним додатковим договором Австрія зобов'язалася, найпізніше до 31-го липня 1918 р. з'єднати в один суцільний коронний край ті частини Східньої Галичини й Буковини, в яких переважало українське населення. Ануляцію цього таємного договору Австрія виправдувала тим, що, мовляв, Україна не доставила Австрії такої кількості збіжжя, до якої вона в Берестейському Договорі зобов'язалася. В дійсності ж зробив це австрійський уряд під сильним тиском поляків.

Німеччина договором з більшовиками в Рапалльо 1922 р. оголосила Берестейський Договір недійсним.

Сам розпад Австро-Угорської монархії вчинив договір з нею недійсним.

Туреччина, договором з УССР 1922 р., також скасувала Берестейський Договір.

ГОЛОСИ ТОГОЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ ПРО БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ДОГОВІР

Hershey, Amos S., "Legal Status of the Brest-Litovsk and Bucharest Treaties in the light of recent disclosures and of International Law," "American Journal of International Law," 12 (October, 1918), 815-820.

Амос С. Герші, автор статті в цьому журналі про Берестейський Договір, вичисляє приписи міжнародного права, на основі яких міжнародній договір стає важним.

Щоби договір, згідно з приписами міжнародного права був важним, треба додержуватись наступних умовин:

1. Мусить існувати здібність договорюватися. Договірні сторони мусять посідати конечно потрібні права й уповноваження.

2. Договірні сторони мусять мати повні уповноваження від своїх урядів. Вони не можуть діяти понад свої уповноваження, бо тоді їхнє правительство не є таким договором зв'язане.

3. Договір мусить бути в згоді з правилами, принципами і звичаями міжнародного права або щонайменше не заключати договору з прямим їх порушенням.

4. Мусить бути свобідна згода контрактуючих сторін та їх представників на ведення переговорів та приймання умов.

На основі повищого, автор статті твердить, що Берестейський Договір з Росією може бути проголошений неважним, бо був підписаний під мілітарним тиском, який зредукував більшовицький уряд до стану економічної і політичної імпотенції. Крім цього переговори вели особи, які не мали свободи діяння як репрезентанти держав, за яких вони себе по-

давали. Берестейський Договір між Центральними Державами й Центральною Радою Української Народної Республіки можна уважати неважним на таких самих чи подібних основах.

Йдучи ще даліше можна твердити, що згідно з додатковими тайними клявузями Договору з 9-го січня 1918 р., польські (сік) території Холмщина й Підляшшя з близько мільйоновим населенням, головно польським, (сік) були передані Україні без згоди населення чи також польської держави, так бомбастично проголошеної Німеччиною і Австрією в листопаді 1918 р. В дійсності ж цей договір створював і санкціонував до певної міри новий поділ Польщі. Висловлюючись більш об'єктивно, не можна з певністю твердити, що така диспозиція польською (сік) територією становила порушення міжнароднього права, але це було пряме насилля над принципами самовизначення, на основі яких, як твердила і Німеччина і Україна, вони діяли. Одначе, тут з певністю можна твердити, що таке потягнення порушує права національностей, покладених в основу міжнародніх стосунків, стверджених також Деклярацією Президента Вілсона, і також позбавляє підлегле населення права й свободи висловитися за прилученням чи проти прилучення до якоїсь держави.

Fenwick, Charles G., "The Russian Peace Treaties and the Ukrainian and Finnish Peace Treaties," *American Political Science Review*, 12, No. 4 (November, 1918), 706-713:

На пропозицію більшовицьких делегатів про самовизначення з дня 22-го грудня 1917 р., 25-го грудня 1917 р. граф Чернін погодився на цей принцип, а також на мир без анексій і контрибуцій з застереженням, що й Аліянти погодяться на ці принципи. Більшовики мали здемобілізувати армію, а німці евакувати російські території за винятком тих, населення яких вже виявило своє бажання бути незалежними, (де пізніше мав би відбутися плебісцит). Але німці на те (відбути плебісцит) не погодилися залишити територій Польщі, Литви, Курляндії, і частини Лівонії та Естонії, а не хотіли цього зробити тому, що Аліянти не погодилися прийняти принципів, які лягли в основу Берестейського Миру.

Дня 10-го лютого 1918 р. Троцький не погодився формально підписати договір, але проголосив війну між Росією і Центральними Державами закінченою. Одначе, дещо пізніше, під натиском мілітарних дій німецької армії, більшовики дня 3-го березня 1918 р. мир підписали і до 14-ти днів Всесоюзний Конгрес Советів договір цей ратифікував.

Теперішні умови миру були ще дальше йдучі й тяжчі від пропонованих Росії Центральними Державами 28-го грудня 1917 р., бо на основі цих нових пропозицій Росія мала негайно евакувати ці частини території України, Естонії, Лівонії і Фінляндії, що їх тоді окупувала російська армія; крім цього Росія мала евакувати Анатолійські провінції Туреччини та округи Еривану, Карсу й Батуму. Естонія і Лівонія мали бути передані під опіку німецької поліції до часу, доки відносини на цих територіях не будуть упорядковані власними національними силами цих країн.

Курляндія, Литва й Польща не мали довше оставатись під пануванням Росії, а доля їх мала бути вирішена згідно з волею їхнього населення.

Україна, яка проголосила свою незалежність і заключила договір з Центральними Державами, мала бути визнана Росією.

Щодо права самовизначення Курляндії, Литви й Польщі — Кюльман відкрито заявив, що волю населення в цих країнах повинен радше виявити голос репрезентантів населення чим плебісцит.

Англія, Франція і Італія дня 16-го березня 1918 р. склали заяву, в якій подали до відома, що вони не визнають де юре права за більшовицьким урядом заключати міжнародні договори, і тому відкидають цей договір, а крім цього ще й тому, що договір цей був підписаний під мілітарним тиском.

З приводу підписання цього договору, Вілсон вислав дня 11-го березня 1918 р. на руки Конгресу Советів співчуття американського народу народові російському.

Зараз після вибуху російської революції Україна проголосила свою автономію, не виявляючи бажання цілковито зривати з Росією. Одначе, коли більшовики зажадали уступлення Центральної Ради, мовляв, вона не репрезентує волі пролетаріату, Україна цьому рішуче спротивилася.

Україна, як агрикультурна країна, протривилася творенню

советського правительства і тому 20-го листопада 1917 р. проголосила свою незалежну державу під назвою Українська Народна Республіка.

Нова держава, Українська Народня Республіка, дня 27-го грудня 1917 р. вислала свою спеціальну місію до Берестя Литовського з наміром вести окремі переговори з Центральними Державами ім'ям власної держави, Української Народної Республіки.

Впродовж двох тижнів в місяці січні 1918 р. українська делегація брала участь в загальних мирних переговорах до часу wypowiedження Україні Петроградським Советом війни 28-го січня 1918 р. Цей воєнний акт Росії проти Української Народної Республіки дав німцям сприятливу нагоду визнати Україну незалежною державою і прийняти її як окремого незалежного партнера в мирних переговорах.

Мирні переговори між Україною і Центральними Державами не тривали довго, бо вже 9-го лютого 1918 р. Мирний Договір між Україною і Центральними Державами був заключений і підписаний.

"The Ukrainian Peace and the Bolsheviks," *New Stateman*, X, No. 234 (February 16, 1918), 464-465:

Українська Центральна Рада заключила мир з Центральними Державами, бо вона не почувала себе довше безпечною у своїй власній країні. Програма, яку Рада переводила в життя, була і національна і соціальна. З національного боку вона обстоювала доктрину цієї групи української інтелігенції, яка уважає південну вітку російської нації (сік) за окрему від великоросів національність. Провідникам Ради найважливішою є справа національна і за цю справу, якщо зайде потреба, вони пожертвують всім іншим. Зате для широких мас українського селянства тільки соціальна сторінка програми була тою важливою справою, яка їх турбувала, а справою цею було питання земельне. У них не було бажання відокремити Україну від Росії. Але вони, очевидно, були за провінційну автономію та незалежне законодавство, що зрештою є природнім і справедливим, бож існують великі різниці між північчю і півднем. Для українських націоналістів біжучий

час мав вирішальне значення, бо події наступних кількох місяців можуть стати рішальними на майбутні віки в тому, чи на півдні Росії виросте вкінці цілком окрема від великоросів національність. В цьому розумінні обі відповіді є можливі на вгорі поставлене питання, бо з огляду на те, що українське селянство є в своїй більшості неграмотне, його можна формувати як глину. (сік)

Більшовицька теорія ані не стверджує ані не заперечує існування окремої від росіян нації. Вона залишає за всіма націями й групами цілковиту свободу визначити свою власну долю. (сік). Далше автор статті твердить, що і російський і український селянин почуває себе одною спільнотою. (сік). Більшовиків непокоїть тільки Центральна Рада. Конфлікт між ними не є конфліктом між двома народами, ані не лежить він у противоріччі інтересів між буржуазією і пролетаріатом, а різниця ця має своє коріння у способі думання націоналіста і соціаліста. Громадянську війну внутрі України не можна навіть назвати клясовою війною. Для своїх націоналістичних цілей Центральна Рада прийняла як найдалше йдучі соціалістичні напрями.

У продовженні своєї статті автор розвиває свої думки ось так: Тому, що фабрики й великі посілости були в руках і росіян і поляків, українські націоналісти ідентифікували себе з найрадикальнішими соціалістами. Рада тому й розділила землю між селян без викупу. Отже не соціальне питання ділило більшовиків з Радою, а радше одностайна природа селянського руху всієї Росії завдала удару українському сепаратизмові.

Тому, отже, Рада мусіла спертися на Німеччину, хоч вона й була підпорою консерватизму.

Отже тільки в інтересі Центральних Держав було вбивати клина між північною і південною Росією... придавити революцію в Росії... та користати з багатств України...

Але й Рада мала на меті певні користі з заключення миру з Центральними Державами, а саме:

1. Центральна Рада була свідомо того, що нарід хоче миру, а тому, коли вона дасть йому цей мир, здобуде собі велику прихильність серед нього.

2. Коли ж Рада впала б, а Росія продовжувала б війну, мусіла б її продовжувати й Україна. Тому Рада була готова,

на випадок конечної потреби, покликати на допомогу Центральні Держави; клявзулі договору задоволяли також національно-територіяльні вимоги українців відносно теренів, які були перед тим під Росією.

Впродовж останніх двох років польські імперіялісти підносили зовсім необосновані претенсії на Волинь і Східню Холмщину, тобто території заселені майже цілковито українцями, отже території чисто українські. Зате поляки тепер втратили ще більше, бо те, чого вони бажали від других попало й на них, бо Україна має отримати не тільки Західню Холмщину, але й частину округи Білої, яка заселена переважно поляками, отже характером польська.

Але німцям тут про те й ходило, щоб розсварити Україну з Польщею. З тою самою метою дарують Польщі частину Білорусі.

Окрема клявзуля договору між Україною і Австро-Угорщиною постановляла, що Східня Галичина, Буковина й північно-східня Угорщина остануть при Австро-Угорщині під умовою, що з тих територій буде створений окремий Коронний Край під протекторатом Габсбургів.

"Brest-Litovsk and After," *New Statesman*, X, No. 255, (February 23, 1918), 489-490:

Зміст цієї статті майже не різниться від писань сьгоднішніх прогресистів. Автор статті твердить, що ціллю Троцького в Бересті було поширити більшовицьку революцію на західні краї й те, твердить стаття, було б йому вдалося, якщо б Німеччина не стала була на перешкоді.

Берестейським миром Німеччина задержала більшовицьку революцію, яка була б поширилася на Фінляндію, Литву, Лівонію, Естонію, Україну, Польщу, Чехословаччину й Німеччину. Очевидно, автор статті боліє з того приводу, що поширення більшовизму Троцькому не вдалося.

Автор статті щиро вірив, що Троцький, проголошуючи в Бересті свої тези миру, а саме мир без анексій і контрибуцій, був би дійсно поступив згідно з цими тезами. Троцький, твердить стаття, не хотів ніякого підбою інших країн та народів, бо більшовики вже на початку революції дали не-

залежність націям, що до 1914-го року були під російським пануванням... (сік) Але й сьогодні, після шістдесяти літ більшовицької практики, загарбування чим раз більше незалежних країн, такі наївні політики на Заході не переводяться. Може останнє загарбання Афганістану переконає Захід, а зокрема наївних «знавців» суті більшовизму та московського імперіялізму, що вони помилково спостерігають російський більшовизм.

“The German Scheme in Eastern Europe,” *New Statesman*, X, No. 257 (March 9, 1918), 536:

У цій статті її автор пише, що він бачить і хоче розкрити плани Німеччини на Сході Європи, які вона собі намітила перевести в чин.

В першу чергу метою німців є поділ Білорусі. В часі переговорів в Бересті Литовському німці визначили граничні лінії згідно зі своїми тогочасними фронтовими лініями.

На півночі розділовою лінією мав бути Мунд Савнд, на суші границя мала йти Двиною, залишаючи однак Ригу з околицею під Німеччиною, а Двинськ з околицею під Росією. З Двинська границя простягалася на південь від Баранович. Лише на схід від Берестя Литовського, у Прип'ятських болотах, вони годилися евакувати кілька тисяч квадратних миль з окупованої ними території. І навіть це, обурюється автор статті, не було призначене Росії, але Україні, з якою було заключено окремий договір.

Новостворена Литва мала багато більше території з-поза меж своєї країни. Ковно, Сувалки, Вильна і північні скравки теренів з більшістю білоруського населення з Гродном і Слоніном включно, мали складатися на Литву. На південному сході Литва мала граничити з Україною.

Південна частина Гроденської губернії мала припасти Польщі. Таким чином Білорусь мала бути поділена на чотири частини, а саме: переважаюча частина мала залишитися при Росії, а окуповані німцями терени мали припасти Литві, Польщі й Україні.

В такому поділі Білорусі німці мали три наступні цілі:

1. Стратегічні — контролювати головні залізничні вузли на схід.
2. Включаючи білорусинів до Литви, Польщі й України, німці задовільняли агресивні націоналізми цих трьох народів. Всі вони будуть старатися денационалізувати білорусинів і в цей спосіб будуть втягнуті в сталу ворожнечу з Росією.
3. Та найважливішим для них в цілому пляні було те, що Литва й Україна будуть мати спільну границю і в цій констеляції вони матимуть Литву під своєю гегемонією. В Україні будуть підтримувати такий уряд, що цілковито буде спиратись на підмозі Центральних Держав. Якщо б Україна не граничила з Литвою, вплив тоді на неї мала б в першу чергу Австро-Угорщина. У такий, тут виложений їхній концепції, впливи німців сягатимуть від Риги до Одеси, від Балтійського по Чорне Море.

Тому, що українці мають територіяльні претенсії супроти Австрії в Галичині й Буковині, а супроти мадярів у північно-східній Мадящині, більш природним союзником Центральної Ради будуть німці. Маючи контролю над Литвою і Україною, німці цілковито оточують в Центральній Європі своїх союзників. Вони будуть наставляти Австрію, Польщу, Литву, Україну, Румунію, Болгарію і Туреччину одну проти другої і в той спосіб ними керувати та їх використовувати. Німеччина так викроє держави, щоб у кожній з них були національні меншини, які вона буде наставляти проти цих держав, в яких ці меншини живуть, а рівночасно буде ставати в обороні цих же меншин. У всіх цих країнах Німеччина буде поирати консерватистів, які в цих державах є чужої національності, як наприклад поляки в Україні, проти інтересів селянства, а рівночасно наставляти селян проти консерватистів-поміщиків, щоб в цей спосіб держати поляків під контролею.

Mackay, B. L., "Litauisch-Brest und die Aufgaben der modernen Staatskunst," Deutsche Rundschau, 175, (April, 1918), 1-14:

У цій статті автор коментує Берестейський мир і разом з тим до деякої міри критикує політику Великобританії.

В тому ж самому журналі автор подає характеристику

російського народу за автором Стевен-ом Грагам-ом в його творі «Чейнджінг Рашша». В цьому творі він описує найбільш від'ємні національні риси характеру російського народу.

Pierre, André, "An Eye Witness at Brest-Litovsk," The Living Age, 308 (February 12, 1921), 378-386:

Подане тут, це французьке резюме з російського памфлету, що його написав соціал-революціонер, який брав участь в грудні 1917 р. в переговорах в Бересті Литовському між Німецьким Імперіальним Урядом і більшовиками.

Російсько-більшовицька делегація залишила Петроград 1-го грудня 1917 р. Делегація була підготовлена в великому поспіху, інструкції були передані вже в вагоні. Повний зміст інструкцій знали тільки три більшовики, що їх вони отримали від Ради Народніх Комісарів.

До Двинська мало приїхати по делегацію чотири авта, але приїхало тільки одне й тому частина делегатів мусіла йти пішки. Переходячи бойові лінії російського фронту, делегація бачила сотки виснажених вояків, які всім своїм єством прагнули миру. Минувши російські окопи, делегація переступила німецьку бойову лінію, де була вивішена біла хоругов. Після перевірки документів і кількості осіб, делегація продовжувала по дорож поїздом, спеціально присланим з Берестя.

На станції привітав делегатів командант міста з групою офіцерів. Звідси повезено їх автом до фортеці, де делегація була зобов'язана перебувати. Коли ж хто з делегатів хотів оглянути місто, міг це робити в товаристві спеціально до цього призначених офіцерів.

Переговори про перемир'я почалися вечером після приїзду російської делегації без формальних церемоній, а тільки звичайним прийняттям, яке вже був приготував князь Леопольд Баварський. Привітальну промову виголосив Леопольд по німецьки, а Йоффе відповів по російськи.

Формальна сесія почалася 3-го грудня 1917 р. Російська делегація дещо припізналася і увійшла до залі нарад тоді, коли німецька делегація була вже там присутня. Після появи ген. Гофмана й виміни привітань, делегати зайняли місця при столах.

Російська делегація з Йоффе на чолі, Каменсьом та іншими членами зайняли праву сторону кімнати. Напроти Йоффе сів ген. Гофман, опісля офіцер фльоти Горн, адъютант ген. Гофмана Брюнкен, за ними турецький делегат Зеккі Паша, болгарський підполковник Ганчєф і австрійський делегат з чехом підполковником.

Після перевірки вірчих грамот, Гофман запропонував російській делегації, щоби вона перша висловила свої міркування і погляди на тему перемиря.

Так почалися довгі дебати, що їх автор статті називає двобоєм, бо, твердить він, що це був радше акт продовження війни чим замір заключити мир. Йоффе, прийнявши пропозицію Гофмана, почав своє слово: «Послання нашої делегації до Берестя, це був радше акт війни а не миру, це була революційна концепція Росії. І це була одинока ціль, яку було прийнято, і тільки ця мета виправдувала подорож до Берестя. При цьому всьому наша делегація сподівалася і вірила, що з цього двобою вона вийде переможцем».¹

Йоффе у продовженні свого слова склав наступну декларацію, в якій заявився за заключенням в як найкоротшому часі загального, без анексій і контрибуцій, миру, з загварантованням кожній нації права самій визначити своє власне політичне призначення. У цій декларації він дальше пропонував, щоб і інші, нерепрезентовані в Бересті воюючі сторони, запросити до Берестя на переговори, щоб і вони взяли участь в дискусіях над заключенням перемиря. Тут Гофман, перервавши досить довгі тиради російської делегації, запитався їх, чи вони уповноважені говорити про перемиря також ім'ям других союзників-аліантів. Крім цього, додав Гофман, що вони, німецькі репрезентанти, як вояки, політичними справами не займаються, але загального миру бажують і з тою метою вони тут і є, а представників Аліантів тут немає. Коли пересправи продовжувалися, Гофман почав підозрівати, що їхня балаканина скриває в собі якийсь маневр або звичайні хитрощі дипломатичної тактики, а тому він не міг ніяк запобігти ані її в якийсь спосіб розкрити.

Коли в певному моменті в часі взаємних розмов та дебатів болгарський представник Ганчєф запропонував, що-

¹ Living Age, 308: February 12, 1921.

би для заощадження часу прочитати німецькі умовини перемиря, Гофман накинувся на нього за такий примітивізм у ставленні так важної справи.

Другий день нарад почався 4-го грудня 1917 р. читанням російських пропозицій перемиря, між якими була включена точка про вимогу евакуації Мун Савнду, хоч більшовики були майже певні, що німці на те не погодяться.

По вислуханні російських пропозицій делегати Центральних Держав були дуже сильно здивовані, а то й обурені. Гофман, вислухавши Росіян, у відповідь склав таку заяву: «ім'ям Верховного Командування я почуваюся до обов'язку висловити наше велике здивування з предложених тут умовин перемиря. Про такі умови перемиря можна було б подумати тільки тоді, коли німецькі і їх союзників армії були розгромлені, а тим часом положення є зовсім протилежне і цей момент я уважаю конечним тут підкреслити. Тепер я пропоную продовжувати засідання для потрібного розглянення російських пропозицій».²

Росіяни вимагали шестимісячного перемиря, німці ж висловлювалися за як найкоротшим часом перемиря. Вкінці обі сторони погодилися, що перемиря триватиме 28 днів і що воно має початися в полудень 17-го грудня 1917 р. з тою клявзулею, що його кожна сторона може виповісти в реченці 7-ох днів, повідомивши перед тим свій замір виповідження противну сторону.

Вимогу росіян не перекидати німецькі армії зі Сходу на Захід та згоду Німецького Головного Командування на т. зв. братання та поширювання більшовицької пропаганди серед німецького вояцтва, німці рішуче відкинули.

П'ятий день засідань в цілому був присвячений формальним справам підписуванням та виміни документів про заключення перемиря.

Pierre, Andre, "Christmas in Brest-Litovsk," *The Living Age*, 316 (February 10, 1923), 327-333:

Автор цієї статті подає характеристику делегацій різних держав. Про члена російської делегації Петровського, проф.

² *The Living Age*, 308: 378-386, February 12, 1921.

історії московського університету, висловлюється додатньо, при чому твердить, що він був великим прихильним незалежності України ще до революції 1917 р.

Про українського делегата Любинського він між іншим каже, що він держиться здалека від москалів, виглядає як молодий студент, наївний та надутий своєю важністю. Першою річчю про яку з кимнебудь говорить це те, що він був вибраний міністром війни України. Він, звичайно, першим являється на обіди, при тому явно обминає москалів.

В іншому місці статті автор переповідає розмову німця з українським делегатом, в якій німець вияснює українському делегатові про те, хто поклав ідейні основи під російську революцію. Він твердив, що в своїй основі російська революція була німецьким досягненням, бо без Карла Маркса вона ніколи не відбулася б, а Карл Маркс був німцем.

Щоб допомогти збентеженому українцеві, до розмови приєднався австрійський делегат і запитав його, чи він читав твори Маркса. На це запитання молодий український делегат відповів: «а вже ж що читав, це для мене образа думати, що я не читав Маркса». У відповідь на це австрійський делегат сказав: «по мойому, це ніяка образа, бо я наприклад ніколи Маркса не читав».³

³ The Living Age, 316: 327-333, February 10, 1923.

ДОДАТОК I

DER FRIEDE IM OSTEN

Noten, Manifeste, Botschaften, Reden, Erklärungen, Verhandlungsprotokolle und Friedensverträge mit der Ukraine, Russland und Rumänien mit Einleitung und Anmerkungen von J. Kröppel, Wien 1918, Verlag der Tag VIII, Alserstrasse 55:

ВИНЯТКИ: КРЕППЕЛЬ ПРО МИР З УКРАЇНОЮ

Вступ до Мирового Договору: Тому, що український народ впродовж теперішньої Світової Війни проголосив свою незалежність і висловив бажання повернути мир між Українською Народною Республікою і державами, що знаходяться тепер у війні з Росією, уряди цих держав, а саме: уряди Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини постановили заключити з Українською Народною Республікою мирний договір. Це буде з їхнього боку першим кроком до тривалого й чесного світового миру, який не лише припинить страхіття війни, але також доведе до повернення приязних стосунків між цими народами на політичному, правному, господарському й духовому полях. Для цієї саме цілі, тобто для переведення мирових переговорів, зібралися в Бересті Литовському уповноважені цих держав, а саме: за Німеччину Державний Секретар Закордонних Справ — фон Кюльман, за Австро-Угорщину Міністр Закордонних Справ — фон Чернін, за Болгарію Президент Міністрів — Др. Василь Радеславов, посол Андрея Тошев і Др. Теодор Анастасов, за Туреччину Великий Везір Талаат Паша, генерал кавалерії Ахмет Іззет Паша, за Українську Народну Республіку члени

Центральної Ради — Александер Севрюк, Микола Любинський і Микола Левитський.

МАНІФЕСТ ЦІСАРЯ КАРЛА «ДО МОЇХ НАРОДІВ»

Завдяки ласкавій Божій допомозі ми заключили мир з Україною. Наша переможна зброя і наша мирна політика, яку ведемо з невтомною витривалістю, принесла перші овочі нашої оборонної боротьби за наше існування. Разом, в спілці з моїми народами, що зазнали тяжких ударів долі в житті, вірю в те, що після першого, для нас так радісного заключеного миру, ми скоро досягнемо загальний мир для всього страдального людства. Після заключення мирного договору з Україною та під його впливом, ми з великою симпатією обсервуємо цей працьовитий молодий нарід, в серцях якого, дарма, що спочатку він знаходився між нашими опонентами, тепер діятиме шляхетне почуття любови ближнього. Нарід цей показав свою рішучість і в численних боях виявив свою хоробрість. Цими своїми чинами він виявив перед цілим світом кращі сторінки свого характеру та свого національного Я. В цей спосіб він перший виключив себе з табору наших ворогів.

Поєднання стремління цього народу з нашою силою для досягнення в як найкоротшому часі тепер вже спільної нам великої мети, я від першої хвилини, як тільки вступив на престіл моїх благородних предків, з'єднався спільно з моїми народами рішучою постановою виграти накинену нам війну та досягнути чесний мир. Тепер, коли зроблено для цієї цілі перший крок, я ще більше й ще ближче бажаю бути з вами з'єднаним.

Подивляючись з повним признанням надлюдську витривалість і незрівняну жертвенність моїх геройських військових з'єднань, як також і тих, що і в дома поносять кожного дня не менші жертви, я певний в наш успіх, сміло гляджу в наше вже близьке щасливе майбутнє.

Всемогучий Боже, благослови нас і на дальше силою і витривалістю в тому, щоби ми, не лише для нас і наших союзників, але також для всего людства досягнули кінцевого миру.⁴

⁴ Von Kreppel, *Der Friede Im Osten*, (Wien: 1918), p. 203.

СЛОВО ЧЕРНІНА ПРО МИР

Берестейський мир має важливе значення у двох аспектах. Передусім він значно наблизив нас до загального миру. Ніч переломана, починає дніти, на горизонті з'являється проміння рожевого ранку — першого миру. Це, що сталося в Бересті, це не кінець, а радше початок світового миру. У світі існують не тільки політичні заразливі недуги, буває також політичне виздоровлення. Також і цей мир може поділати заразливо. Але це покаже найближче майбутнє.

Переведені в Бересті домовлення мають також велике значення і під оглядом господарським. У Бересті заіснував мир хлібний у противенстві до такого миру, що його називаємо голодовим. Очевидно, що існують ще транспортні труднощі, але вже пороблено всі старання, щоб їх покращати. Якщо ж ці умовини не будуть кращати з дня на день, вони напевно будуть кращати з місяця на місяць. Їх поліпшення вже не можна припинити.

Що ж торкається воєннополонених, то ми масмо цілковите запевнення, що всі вони є вільні. Ми вже поробили всі старання і будемо продовжувати робити все те, що тільки в людській спроможності, щоби вони як найскорше повернулися до своїх домів, як тільки дозволять на це умовини.

Не сміємо забувати, що Росія знаходиться ще в судорогах громадянської війни і саме це спричинює проволікання, але ми сподіємося і з цією трудностю справитися. Якщо коли-небудь можна говорити про впевненість, то саме в цьому випадку вона існує. Нам треба ще деякий час перетривати, а, я рішуче переконаний, довгожданий мир прийде.⁵

ПРОМОВА ПРЕМ'ЄРМІНІСТРА ДР-А ФОН ЗАЙДЛЕРА ПРО МИР З УКРАЇНОЮ В РАЙХСТАГУ

11.2.1918

У своїй промові Зайдлер на вступі стверджує, що згідно з 9-ю статтею Мирowego Договору всі його постанови творять неподільну цілість. Зокрема він підкреслює постанови про

⁵ Ібід. стр. 204.

Центральної Ради — Александер Севрюк, Микола Любинський і Микола Левитський.

МАНІФЕСТ ЦІСАРЯ КАРЛА «ДО МОЇХ НАРОДІВ»

Завдяки ласкавій Божій допомозі ми заключили мир з Україною. Наша переможна зброя і наша мирна політика, яку ведемо з невтомною витривалістю, принесла перші овочі нашої оборонної боротьби за наше існування. Разом, в спілці з моїми народами, що зазнали тяжких ударів долі в житті, вірю в те, що після першого, для нас так радісного заключеного миру, ми скоро досягнемо загальний мир для всього страдального людства. Після заключення мирового договору з Україною та під його впливом, ми з великою симпатією обсервуємо цей працьовитий молодий нарід, в серцях якого, дарма, що спочатку він знаходився між нашими опонентами, тепер діятиме шляхетне почуття любови ближнього. Нарід цей показав свою рішучість і в численних боях виявив свою хоробрість. Цими своїми чинами він виявив перед цілим світом кращі сторінки свого характеру та свого національного Я. В цей спосіб він перший виключив себе з табору наших ворогів.

Поєднання стремління цього народу з нашою силою для досягнення в як найкоротшому часі тепер вже спільної нам великої мети, я від першої хвилини, як тільки вступив на престіл моїх благородних предків, з'єднався спільно з моїми народами рішучою постановою виграти накинену нам війну та досягнути чесний мир. Тепер, коли зроблено для цієї цілі перший крок, я ще більше й ще ближче бажаю бути з вами з'єднаним.

Подивляючись з повним признанням надлюдську витривалість і незрівняну жертвенність моїх геройських військових з'єднань, як також і тих, що і в дома поносять кожного дня не менші жертви, я певний в наш успіх, сміло гляджу в наше вже близьке щасливе майбутнє.

Всемогучий Боже, благослови нас і на дальше силою і витривалістю в тому, щоби ми, не лише для нас і наших союзників, але також для всего людства досягнули кінцевого миру.⁴

⁴ Von Kreppel, *Der Friede Im Osten*, (Wien: 1918), p. 203.

СЛОВО ЧЕРНІНА ПРО МИР

Берестейський мир має важливе значення у двох аспектах. Передусім він значно наблизив нас до загального миру. Ніч переломана, починає дніти, на горизонті з'являється проміння рожевого ранку — першого миру. Це, що сталося в Бересті, це не кінець, а радше початок світового миру. У світі існують не тільки політичні заразливі недуги, буває також політичне виздоровлення. Також і цей мир може поділати заразливо. Але це покаже найближче майбутнє.

Переведені в Бересті домовлення мають також велике значення і під оглядом господарським. У Бересті заіснував мир хлібний у противенстві до такого миру, що його називаємо голодовим. Очевидно, що існують ще транспортні труднощі, але вже пороблено всі старання, щоб їх покращати. Якщо ж ці умовини не будуть кращати з дня на день, вони напевно будуть кращати з місяця на місяць. Їх поліпшення вже не можна припинити.

Що ж торкається воєннополонених, то ми маємо цілковите запевнення, що всі вони є вільні. Ми вже поробили всі старання і будемо продовжувати робити все те, що тільки в людській спроможності, щоби вони як найскорше повернулися до своїх домів, як тільки дозволять на це умовини.

Не сміємо забувати, що Росія знаходиться ще в судорогах громадянської війни і саме це спричинює проволікання, але ми сподіємося і з цією трудностю справитися. Якщо коли-небудь можна говорити про впевненість, то саме в цьому випадку вона існує. Нам треба ще деякий час перетривати, а, я рішуче переконаний, довгожданий мир прийде.⁵

ПРОМОВА ПРЕМ'ЄРМІНІСТРА ДР-А ФОН ЗАЙДЛЕРА ПРО МИР З УКРАЇНОЮ В РАЙХСТАГУ

11.2.1918

У своїй промові Зайдлер на вступі стверджує, що згідно з 9-ю статтею Мирowego Договору всі його постанови творять неподільну цілість. Зокрема він підкреслює постанови про

⁵ Ібід. стр. 204.

відступлення Німеччині надвишок харчових продуктів. Далше говорить про холмську клявзулю, в якій вирішено, що Холмщина буде належати до України. Питання кордонів цієї провінції між Україною і Польщею вирішить мішана Комісія, члени якої складатимуться з представників Німеччини, Австрії, України і Польщі. Інша розв'язка цього питання може погребти справу миру.

Підставою мирних переговорів була засада самовизначення народів, яку й прийняли Центральні Держави.

Ми признали право на самовизначення литовцям, Курляндії, полякам. Не можна знайти ні логічної ні моральної підстави, на основі якої можна б відмовити такого права українцям, а таке ж право було вже визнане й за іншими народами Росії.

Панове з Польського Ключу не можуть заперечити цього факту, що велика частина Холмської Губернії заселена українською людністю і що також ця нація має право на те, щоб її вислухати.⁶

ДЕЩО З ПРОМОВИ КЮЛЬМАНА В ГОЛОВНІЙ КОМІСІЇ РАЙХСТАГУ ПРО РОСІЮ І УКРАЇНУ

19-го лютого 1918 р.

Поведінка російської делегації, а зокрема Троцького, не має прецеденсу в історії дипломатичних стосунків, стверджує Кюльман.

З писань Радека і зі становища Троцького видно, які цілі мали більшовики, приступаючи до мирних переговорів в Бересті. Троцький не прийшов до Берестя з поважними замірами заключити мир...

Якщо йдеться про Україну то наша готовість на мир принесла мир з Україною. В Україні національна ідея стала вже твердою ногою і українська свідомість національної єдності виявилась у піднесеному і гарному образі державно-творчої дії. Українська державницька ідея залишиться сталим і діючим фактором в Росії. На майбутнє, ця обставина, що Центральні Держави першими поставились прихильно до

⁶ Ібід. стр. 214.

українського питання і заключили з Україною мир, матиме тривалу вартість. Бо хто вважає доцільним плекати зі Сходом приятні стосунки, мусить з радістю повитати порозуміння з Україною, як перший в тому напрямі крок.

При усталенні границь нового державного простору виявились труднощі відносно Холмської Губернії. Україна з найбільшою рішучістю поставила свої вимоги до Холмщини як умову *sine qua non*. З цього приводу постала навіть небезпека зірвання мирових переговорів. Хоч поляки були невдоволені і почувались покривдженими признанням Холмщини Україні, ми не могли відповісти на вимоги українців зірванням з ними мирових переговорів. Немає зрештою найменших причин до занепокоєння. Становище поляків у цій справі можна було згори передбачити.⁷

⁷ Ібід.

ДОДАТОК II

КОМУНІКАТ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

2-го січня 1918-го року

«В останньому часі преса є переповнена повинню фальшивих вісток про стосунки між українцями й більшовиками. Для ясности треба ствердити, що Український Уряд не має нічого спільного з російським реакційним струмом фальшивих поголосок. Український Уряд щиро стремить до того, щоби таки заключити мирний договір і з цієї причини Україна не хоче також піддатися намовам Антанти продовжувати війну. А тепер, тому, що єдина Росія, яка розпочала війну вже не існує, Українське Правління протестує проти того, щоби більшовицький уряд центральної Росії провадив мирові переговори на власний рахунок».⁸

НОТА УКРАЇНСЬКОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ

25-го грудня 1917 р.

Універсалом Центральної Ради від 20-го листопада 1917-го року Україна стала самостійною державою. Українська Демократична Республіка стремить до створення федеративної республіки, яка обіймала б всі краї колишньої Росії. Однак, як довго не існує федеративний уряд і як довго закордонне представництво федеративного й українського урядів не є унормоване, Українська Республіка, зі своїм закон-

⁸ Ібід. стр. 72-75.

ним урядом, Генеральним Секретаріатом, вступає на шлях самостійних міжнародних стосунків.

Відносно мирних переговорів в Бересті Литовському заявляє наступне: «Ми переконані, що теперішня війна є найбільшим нещастям для всіх країн. Тому ми, від дня проголошення Української Республіки, стараємося з найбільшою запопадливістю вести політику миру. У вище згаданому Універсалі була ясно стверджена потреба негайного миру. І саме тому Центральна Рада без всяких вагань приєдналася до рішення про заключення перемиря.

У зв'язку з цим було вислано представників Секретаріату на південно-західній і румунській фронт, який тепер як український, стоїть під Верховним Командуванням Уряду Української Демократичної Республіки.

Генеральний Секретаріат ім'ям Центральної Ради повідомив Аліянтів про мирні переговори і також про те, що представники Українського Уряду будуть своєчасно вислані до Берестя на переговори про перемиря.

Представники Ради Народніх Комісарів, не порозумівши ся з Українським Урядом, заключили вже раніше перемиря. Тому, ще й тепер, Український Генеральний Секретаріат заявляє ім'ям Української Демократичної Республіки наступне:

1. Уся демократія української держави зміряє до загального світового миру між усіми державами, які тепер ведуть війну.
2. Мир повинен усім, навіть найменшим народам, заповнити в кожній державі право на свободне національне самовизначення.
3. Щоби уможливити відповідне уформування долі цих народів, уряди держав, в границях яких ці народи знаходяться, повинні дати відповідні гарантії.
4. Насильна інкорпорація або передача поодиноких країв без згоди його населення є недопустима.
5. З точки погляду працюючих клас усіх країв усякі воєнні контрибуції є виключені.
6. Малі краї і народи, що в наслідок війни потерпіли шкоду, одержують матеріальну допомогу, на основі випрацьованих на Конгресах принципів.
7. Українська Демократична Республіка має тепер свій власний фронт і у міжнародніх справах буде заступлена

самостійно своїм власним урядом, який буде охороняти інтереси українського народу. Уряд цей, на рівні з урядами всіх інших народів, має брати участь у всіх мирних переговорах, конференціях і конгресах.

Влада Ради Народних Комісарів не простягається на всю Росію, а зокрема цій владі не підлягає Українська Демократична Республіка. Тому й мир, що його Росія заміряє заключити зі своїми ворогами, лише тоді буде в'язати Українську Республіку, коли умови цього миру будуть прийняті й підписані Правлінням Української Республіки.

8. Заклучити мир ім'ям цілої Росії може тільки такий уряд, який буде створений всіми республіками й державно зорганізованими територіями. Якщо б у найближчому часі не було можливим такий уряд створити, тоді з'єдинені уряди всіх таких республік і територій могли б заключити мир. Український Генеральний Секретаріат залишається вірним основним засадам загального демократичного миру. З його боку є навіть намагання прискіпити заключення такого миру, а тому він вважає конечним, щоб його представники брали участь в мирних переговорах в Бересті Литовському. Разом з тим Генеральний Секретаріат бажає, щоб справа миру була винесена на міжнародню конференцію, на яку Український Уряд закликає всі тепер воюючі потуги.⁹

Нота ця підписана Генеральним Секретарем Володимиром Винниченком і Секретарем для Міжнародніх Справ.

На цю ноту Українське Правління одержало від Урядів Центральних Держав таку телеграфічну відповідь:

«Нота Генерального Секретаріату Української Демократичної Республіки до всіх воюючих і неутральних держав вказує на те, що заходить необхідна конечність, щоби представники Української Демократичної Республіки брали участь в мирових переговорах в Бересті Литовському.

Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина й Болгарія вважають потрібним заявити, що вони готові вітати представників Української Демократичної Республіки, як учасників мирових переговорів в Бересті Литовському. Рівночасно вони

⁹ Ібід.

заявляють, що вони повітали б українських представників вже також і на самих переговорах про перемир'я».

Берестя Литовське, 26-го грудня 1917 р.

Підписи:

Уповноважені делегати Центральних Держав:

Фон Кюльман за Німеччину,
граф Чернін за Австро-Угорщину,
Попов за Болгарію,
Носсімі за Туреччину.¹⁰

ПОСТАНОВА УКРАЇНСЬКОГО ВИКОННОГО КОМІТЕТУ

3-го січня 1918-го року

Українська Рада визнає конечним негайно приступити до перемир'я і про це своє рішення повідомляє Аліантів.

Застановляючись над справами миру, а в тім і про те, щоби ці справи міг заступити один центральний соціалістичний орган федеративної влади, і що спроби створення такої влади дотепер не вдавались, і що в теперішніх умовах таку владу можна б створити у випадку, коли мир дійсно заіснує, а також і те, що ще й інші питання могли б справу миру проволікти, а навіть цій справі пошкодити, Українська Рада постановляє приєднатися до дійсно активного здійснювання справи миру.

Цим Рада сповняє давно висловлену волю та рішення українського народу в користь негайного миру, якому на дорозі його здійснювання ставить перепони Тимчасовий Російський Уряд.

Тому, на основі вище сказаного, Рада постановляє:

1. Вислати на фронт представників Генерального Секретаріату для переведення переговорів про перемир'я.
2. Негайно, ім'ям Української Республіки, звернутися до союзних і ворожих держав з пропозицією почати мирні переговори і про цю постанову повідомити неутральні держави.

¹⁰ Ібід.

3. Рівночасно повідомити про це Раду Народніх Комісарів та інші правительства російських республік, щоби зискати їхню співпрацю.

4. У зв'язку з цим Рада негайно приступає до випрацювання конкретної мирної програми.

Українська Рада закликає всі народи Росії взяти активну участь у мирних переговорах.

ПРОГРАМА МИРУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Берестя Литовське 10-го січня 1918

В цьому дні першим зголосився до слова голова української делегації, Секретар Торгівлі й Промислу, Всеволод Голубович і промовив такими словами:

«Вичерпані й змучені війною народи тужать за миром. У цій тузі за миром, представники демократії Росії, незважаючи на атаки одної частини російського суспільства й преси, сміло переступили окопи воюючих сторін з метою добитись миру не залізом і кров'ю на боєвих полях, але дорогою приязних розмов та взаємних погоджень між народами, досягнути в цілому світі бажаний загальний мир.

Після того, коли мирні переговори почалися і стали відомими принципи миру, ви, достойні панове, поступили слушно, зарядивши на десять днів перерву, щоби таким чином дати можливість приступити до мирних переговорів тим державам, що дотепер ще не беруть участі в цих мирових переговорах.

Наша Держава, Українська Народна Республіка, якої нарід стало змагав до миру, перша відозвалася на ваш заклик.

Тому, що Українська Центральна Рада Третім Універсалом від 20-го листопада 1917 р. визначила наш державний статус, Українська Народна Республіка відновляє у теперішню хвилину своє міжнародне буття, яке вона була втратила більше як 250 років тому назад. І тепер, на основі права, яке їй у повній ширині на цьому українському просторі справедливо належить, вступає в міжнародні стосунки.

На основі тут сказаного, Генеральний Секретаріят, Уряд Української Народної Республіки, уважає справедливим зайняти у цих теперішніх переговорах самостійне становище й

разом з тим має честь пропонувати урядам тут заступлених держав наступну заяву:

Генеральний Секретаріат, Правління Української Народної Республіки, цим подає до відома всім воюючим і нейтральним державам наступне:

Третім Універсалом Центральної Ради від 20-го листопада 1917 року була проклямована Українська Народна Республіка і цим державним актом був визначений її державний статус.

Змагаючи до створення федеративного союзу всіх поставлених в даному моменті на території колишньої російської імперії, республік, Українська Народна Республіка через свій уряд, Генеральний Секретаріат, нав'язує самостійно міжнародні питання про заступництво між Українською Народною Республікою з одного боку і Союзним Урядом майбутнього Союзу Держав на терені колишньої Росії з другого боку.

Тому Генеральний Секретаріат вважає необхідним тепер подати до відома всім державам і народам світу про становище Української Народної Республіки відносно мирних переговорів, які цими днями почалися в Бересті Литовському між представниками Ради Народніх Комісарів з одного боку і урядами воюючих проти Росії держав з другого боку.

Уважаємо, що теперішня війна для всіх народів і держав, а зокрема для працюючих клас кожної держави означає найтяжче лихо, а тому вважає, що всі воюючі сторони повинні відмовитись від дальших плянів війни і негайно почати мирні переговори.

Українська Центральна Рада, Парлямент Української Народної Республіки, уважала необхідним, зараз після проголошення незалежності Української Народної Республіки, провадити активно-сприятливу політику в справі миру.

Українська Центральна Рада уважала також конечним змагати до заключення перемиря зараз після того, як вона в своєму Третьому Універсалі проголосила потребу негайного закінчення війни.

Маючи на увазі потребу закінчення війни, Генеральний Секретаріат вислав своїх представників на південно-західній і румунській фронті, які тепер були вже об'єднані в один український фронт під керівництвом Української Народної Республіки.

Одночасно з цим, Українська Центральна Рада уповажнила Генеральний Секретаріат повідомити про ці свої потягнення Союзні Держави, що й своєчасно було зроблено.

Тому, коли Рада Народних Комісарів у порозумінні з урядами воюючих проти Росії держав, взяла в свої руки справи перемиря на всіх фронтах Росії, Генеральний Секретаріат, сповняючи рішення Центральної Ради, вислав своїх представників до Берестя Литовського, щоби слідкувати й бути поінформованим про зміст переговорів про перемиря, а зокрема тої його частини, що торкалася виключно українського фронту.

Тому, використовуючи свою присутність на нарадах, Генеральний Секретаріат уважав конечним внести до протоколів про перемиря заміти про це, що представники Ради Народних Комісарів, незважаючи на те, що вони були повідомлені про приїзд представників Української Народної Республіки з наміром брати участь у переговорах про перемиря, заключили були загальне перемиря без якогонебудь порозуміння з Українською Народною Республікою.

Тепер, тому що Рада Народних Комісарів, згідно з останньою точкою умовин загального перемиря, починає в Бересті Литовському переговори про заключення миру з урядами Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини, Генеральний Секретаріат, ім'ям Української Народної Республіки складає наступну заяву:

1. Уся демократія української держави змагає до закінчення війни в усьому світі, до миру між усіма тепер воюючими державами, одним словом змагає до заключення загального миру.
2. Мир заключений між усіма партнерами мусить бути демократичний і кожному, навіть найменшому народові, мусить бути запевнене, нічим не ограничене право на національне самовизначення.
3. Щоби уможливити поодиноким народам дійсну свободу себевияву, треба для цього створити відповідні гарантії.
4. Тому є недопустима яканебудь анексія тобто якенебудь насильне включення або передача якоїнебудь частини території другій державі без порозуміння з населенням даної території.
5. Також якенебудь відшкодування, в якій би це не було формі, є недопустиме зі становища працюючих кляс.
6. Малим державам і народам, які в наслідок війни по-

терпіли й зазнали великих шкід та воєнних спустошень, конечно, згідно з правилами, які треба опрацювати на мирних переговорах і конгресах, дати їм матеріальну допомогу.

7. Українська Народна Республіка, що тепер сама на своїй території завідує фронтом і в міжнародніх стосунках виступає самостійно, і заступлена власним урядом, якому підлягають всі справи українських народних інтересів, має, на рівні з рештою держав, мати можливість брати участь у всіх мирних переговорах, конференціях і конгресах.
8. Влада Народних Комісарів не простягається тепер на цілу колишню російську імперію і тим самим тепер їй не підлягає Україна. А тому мир, який може прийти в висліді переговорів з воюючими проти Росії державами, міг би тільки тоді в'язати Українську Народну Республіку, якщо б умови цього миру прийняв і підписав Уряд Української Народної Республіки.
9. Заключити мир ім'ям цілої Росії може тільки такий уряд, який визнають всі республіки й державно зорганізовані території. Коли ж у найближчому часі такого уряду не можливо було б створити, то мир такий можуть заключити тільки окремі уряди поодиноких республік і територій. Генеральний Секретаріат, придержуючись непохитно принципу загального демократичного миру, при чому змагає до можливо як найскорішого заключення такого загального миру й високо цінить усі спроби, які могли б наблизити його здійснення. Тому Генеральний Секретаріат вважає необхідним мати на конференції в Бересті своє власне представництво і при цьому він рівночасно надіється, що вкінці таки прийде до вирішення всіх питань, зв'язаних з загальним миром, на одному міжнародньому конгресі, до здійснення якого закликає Уряд Української Народної Республіки уряди всіх воюючих держав.

Президент Генерального Секретаріату:
Володимир Винниченко
Державний Секретар для Міжнародніх Справ:
Александр Шульгин.

ВІДПОВІДЬ КЮЛЬМАНА НА ЗАЯВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ

На цю заяву, складену українською делегацією, президент конференції, Державний Секретар для Закордонних Справ Німеччини Кюльман, дав наступну відповідь:

«Мої панове, з живим зацікавленням ми вислухали промови й роздумувань про мир президента української делегації, в яких ясно виложено їх зміст та інтерпретацію.

Я пропоную, щоб українську ноту, як важний історичний документ, включити до актів Конгресу.

Представники Союзних Держав застерігають собі право зайняти в цих справах своє становище щодо подробиць усіх міркувань, висловлених тут українською делегацією.

Щоби Союзні Держави могли в цих справах зайняти своє становище, треба для роз'яснення поставити декілька питань.

Дотепер було обговорювано з представниками Петербурського Уряду всі справи, які торкалися російських територій. Тому тепер треба президенту Петербурського Уряду поставити питання, чи він і його делегація і надалі заміряють у своїй дипломатичній місії заступати тут справи цілої Росії.

На це питання Троцький склав таку заяву:

На інформацію, проголошену в ноті Генерального Секретаря Української Народної Республіки, російська делегація зі свого боку заявляє, що вона в основному цілковито погоджується із заявою української делегації про визнання за кожною нацією права на самовизначення аж до повного відокремлення і тому не бачить ніяких перешкод по боці української делегації брати участь у мирних переговорах.

Над цим питанням, яке значення має ця заява та як її інтерпретувати, розвинулася довша дискусія, яку вкінці зведено до конкретного питання, чи українська делегація являє собою тільки підвідділ російської делегації, а чи українську делегацію в дипломатичних стосунках треба трактувати як окреме представництво незалежної держави.

На це питання Троцький відповів, що він вважає цю справу вже вирішеною, бож українська делегація вже тут виступає як самостійна, що представництво України вже було росій-

ською делегацію визнане і що жадна сторона не внесла ніякої іншої пропозиції.

Державний Секретар Голубович, голова української делегації, подякував російській делегації за її заяву, а теж за форму, в якій вона була висказана. При цьому, для ясности, Голубович додав, що визнанням права за українською делегацію на самостійне діяння в мирних переговорах вирішено, що українська делегація і російська являють собою дві окремі, самостійні делегації з тої самої сторони. На основі цього українська делегація буде діяти в мирних переговорах зовсім незалежно від російської.¹¹

¹¹ Ibid.

ДОДАТОК III

МИРОВИЙ ДОГОВІР

МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ З ОДНОЇ,
А НІМЕЧЧИНОЮ, АВСТРО-УГОРЩИНОЮ, БОЛГАРІЄЮ
І ТУРЕЧЧИНОЮ З ДРУГОЇ СТОРОНИ¹²

Тому, що український народ в протягу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виявив бажання повернути мирний стан між Українською Народною Республікою і державами, що знаходяться у війні з Росією, правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини постановили заключити мирний договір з правительством Української Народної Республіки; вони хотять цим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового миру, який не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має довести до повернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому. В тій цілі до нав'язання мирових переговорів в Бересті Литовському зібралися повновласники вище означених правительств, а саме:

За Правительство Української Народної Республіки

члени Української Центральної Ради:

Пан Александер Севрюк,

Пан Микола Любинський,

і Пан Микола Левітський;

¹² Кедрин, Берестейський мир 1918-1928, (Львів-Київ: «Червона Калина», 1928).

За Цісарсько-Німецьке Правительство:

Державний Секретар Заграничного Уряду, Цісарський
Дійсний Тайний Радник пан Ріхард фон Кюльман;

За ц. і к. Спільне Австрійсько-Угорське Правительство:

Міністер Цісарського і Королівського Дому і Справ
Заграничних Його Ц. і К. Апостольського Величеста Тайний
Радник Отокар граф Чернін фон і цу Худеніц;

За Королівсько-Болгарське Правительство:

Президент Міністрів Пан Др. Василь Радославов,
Посол Пан Андрій Тошев,
Посол Пан Іван Стоянович,
Військовий Повновласник пан Полковник Петро Ганчев,
Пан Др. Теодор Анастасов;

За Цісарсько-Османське Правительство:

Й. В. Великий Везір Талаат Паша,
Міністер Справ Заграничних Агмет Нессіні Бей,
Й. В. Ібрагім Іаккі Паша,
Генерал Кавалерії Агмет Іцсет Паша

і по предложенні своїх повновастей, які признано добре і належно виставленими, згодилися на слідуєчі постанови:

Спосіб переведення опорожнення і передача опорожнених областей означуть повновласники заінтересованих сторін.

СТАТТЯ IV

Дипломатичні і Консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, почнуться зараз по ратифікації мирного договору. Для можливого найбільшого допущення консулів обох сторін застерігаються окремі умови.

СТАТТЯ V

Сторони, які заключають договір, зрікаються взаємно їх військових коштів, себто державних видатків на ведення війни, як також звороту їх військових шкід, то є тих шкід, які повстали для них і їх горожан у військових областях через військові зарядження з виключенням всіх реквізицій, зроблених у ворожому краю.

СТАТТЯ VI

Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені додому, хіба би вони хотіли за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишитися в її областях або удатися до іншого краю.

Питання, що з тим стоять у зв'язку, полагоджуються в окремих договорах, передбачених в VIII статті.

СТАТТЯ VII

Сторони, які заключають договір, прийшли в справі господарських зносин до слідуєчої згоди:

I

Сторони, які заключають договір, зобов'язуються взаємно нав'язати негайно господарські зносини й устроїти обміну товарів на підставі слідуєчих постанов:

До 31-го липня біжучого року треба буде переводити взаємну обміну залишків найважніших сільськогосподарських і промислових виробів для покриття біжучих потреб згідно з такими постановами:

а) Кількість та рід витворів, котрих обміну передбачено в попередньому уступі, означить по обох сторонах комісія, яка складається з однакової кількості членів з обох сторін і збирається негайно після підпису мирового договору.

б) Ціни товарів при згаданій обміні витворів означає по взаємній згоді комісія, котра складається з рівної кількості представників обох сторін.

в) Розрахунок відбувається в золоті на такій основі: 1000 німецьких державних марок в золоті рівна 462-ом карбованцям в золоті Української Народної Республіки, а також рівна 462-ом рублям в золоті бувшого російського царства (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла), або 1000 австрійських і угорських корон в золоті рівних 393-ом карбованцям 78 грошам в золоті Української Народної Республіки, рівних 393-ом 78 копійкам в золоті бувшого російського царства (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла).

г) Обміна товарів, котрі мають бути усталені комісією, яка передбачена в уступі а), відбувається через державні або державою контрольовані комісії, відбувається дорогою вільного обороту на підставі тимчасового торговельного договору, котрий передбачується в слідуєчій II числі.

II

Оскільки в числі I не передбачено нічого іншого, то в основу господарських зносин між сторонами, котрі заключають договір, тимчасово до заключення остаточного торговельного договору, але у всякому разі не менше як на протязі шість місяців після заключення миру між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і тепер стоячими з ними в стані війни європейськими державами, Сполученими Державами Північної Америки та Японії з другої сторони, повинні бути положені такі постанови:

A

Для господарських зносин з Українською Народною Республікою і Німеччиною ті умови, які зложені в нижче згаданих постановах російсько-німецького договору про торговлю і мореплаводство з року 1894-1904, а саме:

Стаття 1-6, 7 включно тарифи А і Б, 8-10, 12, 13-19, далі в постановах в кінцевому протоколі перша часть до статті 1, уступ 1 і 3, до статті 1 і 12 уступ 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9 до статті 3, до статті 5 уступ 1 і 2, до статті 5, 6, 9 і 10, до статті 6, 7 і 11, до статті -9, до ст. 6 і 7, до ст. 5, 6, 7, 9, до ст. 12 уступ 1, 2, 3, 5, далі в кінцевому протоколі в четвертій частині 3, 6, 7, 126, 13, 14, 15, 16, 17, 18 (з застереженням відповідних змін в організації властей) 19, 20, 21, 23.

При сьому стає згода відносно слідуючих точок:

1) Загальна російська митова тарифа з 13/26 січня 1903 р. остає в силі.

2) Стаття 5 одержує слідуючий уклад:

«Сторони, що заключають мир, обов'язуються обосторонньо не перепиняти взаїмних зносин ніякими заборонами відносно привозу, вивозу або перевозу і дозволяти свобідний перевіз.

Виїмки дозволяються лише для таких виробів, котрі на області одної зі сторін, що заключають договір, були або будуть предметом державного монополю, як також для деяких виробів, відносно котрих зі зглядів на здоров'я, ветеринарну поліцію і публичну безпечність або з інших політичних і господарських причин можна би видати надзвичайні зарядження заборони, особливо в зв'язку з повоенним перехідним часом».

3) Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полекшень, котрі друга сторона запоручує або запоручить якій-небудь другій державі на підставі існуючого, або майбутнього мирового об'єднання, яке є наприклад між Німеччиною і Великим Князівством Люксембург, або в малому пограничному обороті, в межах 15-ти кілометрової смуги.

4) Стаття 10-та одержує слідуючий уклад:

Всякого роду товари, котрі перевозяться через область одної з обидвох сторін, мають бути вільні від усякого перевозового мита, незалежно від того, чи перевозяться їх прямо, чи в дорозі виладовується.

5) Замість статті 12 а має бути слідуюча постанова:

а) Відносно взаїмного захисту прав первотворів на твори літератури, штуки та фотографії в зносінах між Українською Народною Республікою і Німеччиною набирають сили постанови договору, який заключили Німеччина і Росія 15/28 лютого 1913-го року.

б) Відносно взаїмного захисту знаків на товарах мають бути міродайні також на будучність постанови з 11/23 липня 1873 року.

6) Постанова кінцевого протоколу до 19-ої статті одержує слідуючий уклад:

«Сторони, що заключають договір, по змозі підпомагатимуть собі взаїмно в справі залізничних тарифів, особливо через наладжування безпосередніх тарифів. В тій цілі обидві сторони, що заключають договір, є готові, як мога скоріше взаїмно ввійти в переговори».

7) § четвертої часті кінцевого протоколу одержує слідуючий уклад:

«Обидві сторони погодилися, щоби митові уряди обох держав були відчинені в кожен день року, з виключенням днів недільних та тих, які законами означені як свята».

В

Для господарських відносин між Українською Народною Республікою і Австро-Угорщиною набирають сили ті умови, котрі зазначені в наступаючих постановах російсько-австрійсько-угорського договору про торгівлю та мореплавство з 15-го лютого 1906-го року, а саме:

Стаття 1, 2, 5 з тарифою А і В включно, стаття 6, 7, 9-13,

стаття 14 уступ 2 і 3, стаття 15, стаття 24, далі в постановах кінцевого протоколу до статті 1 і 12 уступи 1, 2, 4, 5 і 6, до статті 2, до статті 2, 3 і 5, до статті 2 і 5, до статті 2, 4, 5, 7 і 8, до статті 2, 5, 6 і 7, до статті 17, як також до статті 22 уступ 1 і 3.

При сім стає згода щодо слідуєчих точок:

1) Загальна російська митова тарифа з 13/26 січня 1903 р. остає в дальшій силі.

2) Стаття 4 одержує слідуєчий уклад:

Сторони, які заклєчують договір, обов'язуються не пере-
пиняти взаїмних зносин між своїми областями ніякими за-
боронами для ввозу, вивозу й перевозу.

Виймки від того дозволяється лише:

а) для тютюну, соли, пороху та всяких інших взривних матеріялів, як також для других товарів, котрі би колинебудь для области одної зі сторін, що заклєчують договір, були предметом державного монополю;

б) відносно воєнних потреб при надзвичайних обставинах;

в) з огляду на публичну безпечність, на санітарні та вете-
ринарно-поліційні відносини;

г) для деяких виробів, для котрих із інших важних полі-
тичних і господарських причин оказалось би потрібним прий-
няти надзвичайні заходи заборони, особливо в зв'язку по-
воєнним перехідним часом.

3) Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полек-
шень, котрі друга сторона признає або признаватиме якій-
небудь другій державі на підставі існуючого або майбутнього
мирового об'єднання, яке є наприклад між Австро-Угорщи-
ною і Князівством Ліхтенштайн або в малому пограничному
обороті в межах 15-ти кільометрової пограничної смуги.

4) Стаття 8-а одержує слідуєчий уклад:

«Всякого роду товари, які перевозяться через области од-
ної зі сторін, котрі заклєчують договір, мають бути взаїмно
вільні від усякого перевозового мита незалежно від того, чи
первозиться їх прямо, чи в дорозі виладовується, склада-
ється в склади і знов наладовується».

5) Постанова кінцевого протоколу до 21-ої статті одержує
слідуєчий уклад:

«Сторони, котрі заклєчують договір, по зможі підпомага-
тимуть собі взаїмно в справі залізничних тарифів, особливо

через налаштування тарифів. В тій цілі, обидві сторони, котрі підписують договір, є готові як мога скоріше взаїмно ввійти в переговори».

С

Що торкається господарських зносин між Українською Народною Республікою і Туреччиною, то треба їх упорядкувати до заключення остаточного торговельного договору по праву найбільше упорядкованого народу.

Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полегшень, котрі друга сторона признає або признаватиме якійнебудь другій державі на підставі існуючого або майбутнього мирового об'єднання або в малому пограничному обороті в межах 15-ти кілометрової пограничної смуги.

Д

Що торкається господарських зносин між Українською Народною Республікою і Болгарією, то обидві сторони до заключення нового торговельного договору взаїмно заporучують собі таке поступування, яке примінюється до найбільше упорядкованого народу.

Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полегшень, котрі друга сторона признає або признаватиме другій державі на підставі існуючого або майбутнього мирового об'єднання або в малому пограничному обороті.

III

Сила тривання передбаченого в II числі сього договору для господарських зносин між Українською Народною Республікою з одної сторони і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з другої сторони може бути продовжена по взаїмній згоді сторін.

Якби реченці, передбачені в першій уступі II-го числа мали наступити перед 30-го червня 1919 р. то кожний зі сторін, котра заключає договір, вільно виповісти на 6 місяців, рахуючи від 30-го червня 1919 р. ті постанови, що містяться у вище поміченому числі.

IV A

Українська Народна Республіка не матиме ніяких претенсій до тих полегшень, які Німеччина признає Австро-Угор-

щині, або другому краєві, котрий стоїть з нею в митовій зв'язі і граничить з Німеччиною безпосередньо або посередньо через якийнебудь другий край, котрий знаходиться з нею, або Австро-Угорщиною в митовій зв'язі, або які Німеччина признає своїм власним колоніям, заграничним посіlostям і областям, котрі є під її охороною, або краям, які стоять з ними в митовій зв'язі.

Німеччина не матиме ніяких претенсій до тих полегшень, які Українська Народна Республіка признає якомусь другому краєві, який стоїть з нею в митовій зв'язі і граничить з нею безпосередньо або посередньо через якийнебудь другий край, що знаходиться з нею в митовій зв'язі, або які вона признає колоніям, заграничним посіlostям і областям, що стоять під охороною одного з країв, які є з нею в митній зв'язі.

IV Б

В господарських зносинах між обнятими договором митовими полосами обох держав, Української Народної Республіки з одної і Австрійсько-Угорської Монархії з другої сторони, Українська Народна Республіка не матиме ніякої претенсії до тих полегшень, які Австро-Угорщина признає Німеччині або якомунебудь другому краєві, котрий знаходиться в митовій зв'язі і граничить з Австро-Угорщиною безпосередньо або посередньо через інший край, що є в митовій зв'язі з нею або Німеччиною. Колонії, заграничні посіlostи і області, котрі знаходяться під охороною, стоять під тим зглядом нарівні з матірним краєм.

Австро-Угорщина не матиме ніякої претенсії до тих полегшень, які Українська Народна Республіка признає якомунебудь другому краєві, що є з нею в митовій зв'язі, або колоніям, заграничним посіlostям, і стоячим під охороною областям тих країв, які з нею митово зв'язані.

V А

Оскільки в неутральних державах знаходяться товари, які походять з України або Німеччини, а на котрих лежить заборона безпосереднього чи посереднього вивозу до областей другої сторони, котра заключає договір, то такі обмеження довільного орудування повинні бути знесені зглядом сторін, котрі заключають договір.

Тому обидві сторони, що заключають договір, обов'язуються негайно повідомити правительства держав неутральних про знесення вище згаданих обмежень довільного орудування.

V B

Оскільки в неутральних державах знаходяться товари, котрі походять з України, або Австро-Угорщини, а на котрих лежить заборона безпосереднього чи посереднього вивозу до областей другої сторони, котра заключає договір, то такі обмеження довільного орудування повинні бути знесені зглядом сторін, що заключають договір.

Тому обидві сторони, що заключають договір, обов'язуються негайно повідомити правительства неутральних держав про знесення вище згаданих обмежень довільного орудування.

Стаття VIII

Привернення публичних і приватних правних зносин, виміна воєнних полонених і цивільних інтернованих, справа амнесії, як також справа поступовання з торговельними кораблями, що попали у власть противника, управильниться з Українською Народною Республікою в поодиноких договорах, котрі становлять щодо суті складову часть нинішнього мирового договору і по змозі рівночасно з ним вступають в силу.

Стаття IX

Умови, прийняті в сьому мировому договорі, творять неподільну цілість.

Стаття X

При толкованні сього договору для зносин між Україною і Німеччиною є міродайний український і німецький текст, для зносин між Україною і Австро-Угорщиною український, німецький і угорський текст, для зносин між Україною і Болгарією український і болгарський текст, а для зносин між Україною і Туреччиною український і турецький текст.

Кінцеві постанови

Нинішній мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні грамоти мають бути обміняні як мога скоріше у Відні.

Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, оскільки в ньому нічого іншого не постановлено.

На доказ того повновласники оцей договір підписали і свої печатки приложили.

Зладжено в п'яти первописах в Берестю Литовським 9-го Лютого 1918 р.

Ол. Севрюк вр.

Р. Ф. Кюльман вр.

Микола Любинський вр.

М. Левитський вр.

Як представник Найвищої Німецької Військової Управи:

Гофман вр.

генерал-майор і шеф Центрального Штабу
Головнокомандуючого Східного фронту.

Червін вр.

Д-р Радославов вр.

А. Тошев вр.

Ів. Стоянович вр.

Полковник Ганчев вр.

Д-р Т. Анастасов вр.

Талат вр.

І. Гаккі вр.

Агмет Нессіні вр.

А. Іццет вр.

ДОДАТОК IV

ТАЙНИЙ ДОГОВІР ПРО ГАЛИЧИНУ ТА БУКОВИНУ

ТАЙНИЙ ДОГОВІР МІЖ АВСТРО-УГОРЩИНОЮ І УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В СПРАВІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ

При підписанню заключеного миру між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і Українською Народною Республікою з другої, ц. і к. міністр закордонних справ граф Чернін, як уповажнений Австро-Угорщини з одного боку і... як уповажнений Української Народної Республіки з другого боку кладуть вагу на те, щоби встановити, що слідує:

З перебігу ведених переговорів представники Австро-Угорщини і Української Народної Республіки набрали переконання, що обидві великодержави є керовані волею жити між собою в тісній дружбі і оживлених зносинах.

Признаючи, що ті зносини будуть скріплені, якщо меншости, що живуть в обох цих державах, відносно яких друга сторона є заінтересована, будуть мати цілковите забезпечення для свого свобідного національного й культурного розвитку, ц. і к. міністр закордонних справ із вдовolenням приймає до відомости, що Українська Народна Республіка вже утворила закони, які забезпечують право живучих на Україні частин польського і німецького народу, а також права жидівського населення.

І навпаки, уповажнені Української Народної Республіки приймають до відома, що австрійський уряд рішився на основі намірів, проголошених Його Цісарською і Королівською

Апостольською Величністю при Його вступі до правління і в Його престольній промові, поробити заходи, які, розбудовуючи далі існуючі інституції, мають дати тій частині українського народу, яка мешкає в Австрії, дальше забезпечення для її національного і культурного розвитку.

Для досягнення тієї цілі австрійський уряд пропонує обом палатам Державної Ради проєкт закону, силою якого ті частини Східної Галичини, де переважає українське населення, будуть відділені від королівства Галичини і злучені з Буковиною в один суцільний коронний край. Цей намір австрійський уряд має здійснити найпізніше до 31-го липня б. р. Австрійський уряд буде всіма засобами, які дає йому конституція, змагати до того, щоби цей законопроєкт одержав силу закону.

При цьому існує порозуміння про те, що ця заява творить з мирним договором неподільну цілість, і що важність цієї заяви вигасне, якщо не буде виповнена яканебудь постанова мирного договору. Цей документ і його зміст мають лишитися тайними.¹³

ТАЄМНІ СТАТТІ ДОГОВОРУ ПІДПИСАНОГО З УКРАЇНОЮ

Стокгольм, 16-го лютого. Точні інформації одержані тут з Житомира виявляють, що існують таємні статті, підписані австро-німцями й українцями у той сам час, коли був заключений офіційний договір. Статті відносяться до делікатних питань, яких делегати не бажають розголошувати. По обидвох боках в офіційному договорі є слабкі сторінки. З одного боку Австро-Угорщина вирікається всякої анексії української території, а з другого боку виглядає, що українці рішили не вмішуватися у внутрішні справи Австрії, а зокрема щодо справи, яка торкається Східної Галичини.

Ця взаємна безкорисливість є лише, як можна собі уявити читаючи додаткові і таємні статті, фасадом. Статті ці стверджують:

1. Україна не має зацікавлення в Бесарабії.
2. Україна урочисто зрікається угорських територій, замешкалих українцями.

¹³ Ібідем.

3. Україна передасть Австро-Угорщині 300 квадратних кілометрів території в районі Хотина.

4. Австро-Угорщина зобов'язується визначити границі Галичини в той спосіб, щоби цілковито відділити Східну Галичину від району Кракова.¹⁴

МАНІФЕСТ ІМПЕРАТОРА АВСТРІЇ ДО МОЙОГО НАРОДУ!

За Божою поміччю ми заключили мир з Україною. Наші переможні армії і мирна політика, яку ми провадили з великим запалом, принесла перший успіх. В об'єднанні з моїм народом маю надію, що після заключення цього так радісного для нас миру, настане для всього страдаючого людства загальний мир.

Ми з симпатією глядимо на цей молодий український нарід, який був першим, що показав свою любов до свого ближнього. Їхня відвага, показана на багатьох воєнних полях і їхня невичерпана енергія дали їм можливість своїми подвигами виявити перед цілим світом свої внутрішні вартості. Вони були першими, що відокремилися від наших ворогів і свої прагнення з'єднали з нашими силами, щоби як мога найскоріше дійти до нашої спільної мети.

З хвилиною коли я вступив на престіл моїх предків, я, з'єднаний з моїм народом, маю тверду постанову продовжувати накинену нам війну, доки ми не доб'ємось чесного миру. Сьогодні, наші надії починають здійснюватись, почуття єдності може тільки зростати на силі.

Сповнений подиву і вдячності за надлюдську витривалість і духа жертви моїх героїчних армій, я з вірою очікую кращого майбутнього.

Хай Всевишній наділить нас силою і витривалістю, які є конечні для осягнення загального миру не лише для нас і наших вірних союзників, але й для всього людства.¹⁵

¹⁴ Ібід.

¹⁵ Ібід.

БІБЛІОГРАФІЯ

КНИЖКИ

- Берхин, Иллия Борысович. *Историческая битва за мир*. Москва: Знание, 1976.
- Чубарьян, Олександр Арсенович. 1964. *Брестский мир*. Москва: изд. «Наука».
- Чубарьян, Олександр Арсенович. 1963. *Брестский мир*. Москва: издво-політ-лит-ры.
- Деникин, Антон Иванович. 1933. *Брест-Литовск*.
- Дорошенко, Дмитро. 1923. *Огляд української історіографії*. Прага: Український Університет в Празі.
- Гутманн, Анатолий А. 1921. *Большевизм и Германия*.
- Грушевський, Михайло. 1917-1967. *Ілюстрована історія України*. Нью Йорк: Видавництво Чарторийських.
- Йоффе, А. А. 1927. *Брест-Литовск — Воспоминания*. Москва: Литературно-художественный и общественно-политический журнал, второе издание.
- Кедрин, Иван. 1928. *Берестейський мир 1918-1928*. Львів-Київ: Кооперативна Накладня «Червона Калина».
- Ковалевський, Михайло. 1960. *При джерелах боротьби*. Інсбрук: накладом Марії Ковалевської.
- Левин, Д. *Октябрьская революция и Брестский мир*. Москва: Ранион, 1930.
- Майоров, Семен Михайлович. 1959. *Борьба Советской России за выход из империалистической войны*. Москва: Госизд-во Полит. литературы.

- Мирные переговоры в Брест-Литовске с 22/9 Децбря 1917 г. по 3 Марта (18 фєрала) 1918 г. Том I.
- Мірчук, Петро. 1967. *Українська державність 1917-1920*. Філадельфія.
- Мстиславский, Сергей Дмитриевич. 1918. *Брестские переговоры (из дневника)*: 2 изд. С. Петербург: Скифы.
- Никольников, Георгий Львович. 1968. *Выдающая победа ленинской стратегии и тактики. Брестский мир от заключения до разрыва*. Москва: «Мысль».
- Сокольников, Григорий Яковлевич. 1920. *Брестский мир*.
- Сорин, Владимир Гордеевич. 1936. Ленин в дни Береста.
- Волковичер, И. 1928. *Брестский мир*. Москва, Ленинград: Государственное издательство.
- Золотарев, А. *Из історії Центральної Ради*. Харків: 1922.
- Жук, Андрій. *Мирові переговори в Бересті. Державні межі України*. V: Вісник політики, літератури і життя. V(I) рік ч. 186, 20 січня 1918.
- Abramovitch, Raphael R. 1962. *The Soviet Revolution 1917-1939*. New York: The International Universities Press.
- Adams, Arthur E. 1963. *Bolsheviks in the Ukraine: the second campaign, 1918-1919*. New Haven: The Yale University Press.
- Allen, William Edward. 1940-1941. *The Ukraine: a history*. Cambridge, University Press.
- Baumgard, Winfried. 1966. *Deutsche Ostpolitik 1918*. Wien u. Munchen: R. Oldenburg Verlag.
- Beyer, Hans. 1956. *Die Mittelmachte und die Ukraine*. Munchen: (Jahrbucher fur Geschichte Osteuropas Heft 2) Isar Verlag.
- Blix, Hans. 1960. *Treaty-Making Power*. London: Stevens & Sons Ltd., New York: Frederick A. Praeger.
- Bihl, Wolfditer. 1970. *Oesterreich-Ungarn und die Friedensschlusse von Brest-Litovsk*. Wien; Bohlen.
- Borschak, Elie. 1929. *La paix ukraienne de Brest-Litovsk*. Paris: Felix Alcan.

- Brest-Litovsk. Peace Conference 1917-1918. *Brest-Litovskaia Konferentsiia*, 1923.
- Brest-Litovsk. Peace Conference 1917-1918. *Mirnyi Dogovor mezhdu Rossiei, 1918*.
- Brest-Litovsk. Peace Conference 1917-1918. Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference*. Wilmington, Del.: Scholarly Resources, 1974.
- Bruns, Viktor. 1918. *Sondervertretung deutscher Bundestatten bei den Friedensverhandlungen*. Tübingen: Mohr.
- Bunyan, James and H. H. Fisher. 1934. *The Bolshevik Revolution 1917-1918*. Stanford, Cal.: The Stanford University Press.
- Carr, Edward Hallet. 1951-1953. *The Bolshevik Revolution 1917-1923*. 3 vol. New York: The Macmillan Co.
- Carr, E. H. 1969. *The October Revolution before and after*. New York: The Alfred A. Knopf.
- Central Powers (1914-1921) *Treaties, etc. Treaty of Peace signed at Brest-Litovsk between the Central Powers and the Ukrainian Peoples Republic, together with the supplementary Treaty thereto*. London: H. M. Stationary Office printed by Harrison and Sons, 1918.
- Chamberlin, William Henry. 1935. *The Russian Revolution 1917-1921*. 2 vol. New York: The Macmillan Co.
- Doroshenko, Dmitro. 1939. *History of the Ukraine*. Edmonton, Alberta, Canada: The Institute Press.
- Drahn, Ernst. 1920. *Brest-Litovsk*. Berlin: Der malik Verlag.
- Fedyshyn, Oleh. 1971. *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution 1917-1918*. New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press.
- Foreign Relations. *Brest-Litovsk*. V. I. p. 336.
- Germany. Nationalversammlung. 1919-1920. Untersuchungsausschuss über die Weltkriegs Verantwortlichkeit. Der Friede von Brest-Litovsk. Werner Hahlves. Düsseldorf: Droste, 1971.
- Germany, Treaties, etc. 1888-1918. *Der Friedensvertrag mit Russland vom 3 März 1918*. Berlin: R. V. Decker, 1918.

- Germany, Treaties 1918... *Treaty of Peace signed at Brest-Litovsk between the Central Powers and the Ukrainian Peoples Republic, together with the supplementary Treaty hereto*. London: H. M. Stationary Office 1918. Great Britain Foreign Office. Miscelaneous, 1918, nr. 18.
- Gratz, Gusztav. *Die Aussere Wirtschaftspolitik Oesterreich-Ungarn*. Wien: Holder-Pichler-Ternsky A. G. 1925.
- Gratz, Gusztav. 1928. *The Economic Policy of Austria-Hungary during the War*. New Haven: Yale University Press.
- Grumbach, Salomon. *Brest-Litovsk*. Lausanne Paris: Payot, CIE 1918.
- Grushevski, Mikhail Sergeevich. 1941. *A History of Ukraine*. Ed. O. J. Frederikson. New Haven: The Yale University Press. London: H. Milford, The Oxford University Press.
- Hartman, Frederick H. Ed. 1951. *Basic Documents of International Relations*. New York, Toronto, London: McGraw-Hill.
- Historisch-politische Blatter fur das Katholische Deutschland. *Ein bayerischer Delegierte bei den Friedensverhaltungen in Brest-Litovsk*. Munchen: 1918. Bd. 161.
- Husluck, E. L. *Foreign Affairs 1917-1937*. New York: The Macmillan Co. Cambridge: England at the University Press. 1918.
- Israel, Tres. L. Ed. 1967. *Major Peace Treaties of Modern History 1648-1967 with an introduction essay by Arnold Toynbee*. New York: Chelsea House Publishers.
- John, Volkwart. 1937. *Brest-Litovsk*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Kock, Heinrich. 1937. *Die Friedensverhandlugen von Brest-Litovsk im Spiegel der Wiener Presse...* Hamburg: 1937.
- Kroger, Theodor. 1937. *Brest-Litovsk*. Berlin: Ullstein.
- Magnes, Judah Leon. 1919. *Russia and Germany at Brest-Litovsk*, a documentary history of the Peace Negotiation. New York: The Rand School of Social Science.
- Manning, Clarence Augustus, 1947. *The History of the Ukraine*. New York: The Philosophical Library.

- Manning C. A. 1953. *Twentieth Century Ukraine*. New York: Bookman Association.
- Matos, Ochoa, Sersie. 1972. *Tractado De Paz De Brest-Litovsk*. Caracas: Instituto de Investigaciones Economicas.
- Nahajewsky, Isidore. 1962. *History of Ukraine*. Philadelphia: The Publishing House of the Providence Association of Ukrainian Catholics in America.
- Nissel, Henri Albert. 1940. *Le triomphe des Bolsheviks 1917-1918*. Paris: Plon.
- Pidhainy, Oleh Semenovych. 1968. *The Formation of the Ukrainian Republic*. Toronto: The New Review Books.
- Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference*. Washington: D. C. GPO. 1918.
- Reshetar, John Stephen. 1952. *The Ukrainian Revolution 1917-1920, a study of nationalism*. Princeton, N. J.: The Princeton University Press.
- Sabatier, Guy. 1947. *Traite De Brest-Litovsk 1918*. Paris: R. Lefevvre.
- Seymour, Charles. 1928. *The Intimate Papers of Colonel House*. Boston and New York: Houghton Mifflin Co.
- Stillich, Oskar. 1924. *Deutschland als Sieger*. Leipzig: E. Oldenburg.
- Sullivant, Robert S. 1962. *Soviet Politics and the Ukraine 1917-1957*. New York and London: Columbia University Press.
- Texts of the Russian "Peace" 1918*. Washington: GPO.
- Texts of the Ukrainian "Peace" 1918*. Washington: GPO.
- Texts of the Ukrainian Peace*. 1974. Wilmington, Del.: Scholarly Resources.
- Toscano, Mario. 1968. *History of Treaties and International Politics*. Baltimore: The John Hopkins Press.
- Trotskii, Lev. 1918. (*Istoriia Oktiabrskoi Revolutsii-French*). *De la Revolution d' Octobre A La Paix De Brest-Litovsk*. Geneva: Edition de la Revue "Demain."

- Trotsky, Leon. 1919. *Fra November revolutionen til Brest-Litovsk freden. 1919*. Kbenhavn: Europisk forlag.
- Trotsky, Leon. 1919. *From October to Brest-Litovsk*. New York: The Socialist Publication Society.
- The Ukraine* (Handbook) Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office No. 52. London: published by H. M. Stationary Office, 1920.
- Volkvart, John. 1937. *Brest-Litovsk. Verhandlungen und Friedensvertrage in Osten 1917-1918*. Stuttgart.
- Von Kreppel. 1918. *Der Freide im Osten*. Wien.
- Wheeler-Bennett, John Wheeler, Sir. 1956. *Brest-Litovsk*. London: Macmillan.
- Wheeler-Bennett, John Wheeler. 1938. *Brest-Litovsk the Forgotten Peace, March 1918*. London: Macmillan and Co.
- Wojstowski, S. W. *Traktat Brzeski a Polska*. Londyn: Polska Fundacja Kulturalna. 1964.

PERIODICALS

- Agency in International Law. *American Journal of International Law* 34(4); 638-660, O. 1940.
- Anarchy and Peace. *Speculum* 120: 174-175, F. 16, 1918.
- Bolshevik Negotiations with Germany. *Speculum* 120: 55-56, Ja. 19, 1918.
- Brest-Litovsk and after. *New Statemen.* 10: 489-490, F. 23 '18.
- Brest-Litovsk, Treaty of, March 3, 1918. Lesson of Brest-Litovsk. Pragmaticus. *Slavonic Review* 15: 328-343, Ja. '37.
- Brest-Litovsk, Treaty of, March 3, 1918. T. L. Snell. *Mississippi Valley Historical Review* 38: 184-214, S '51.
- Brest-Litovsk, Treaty of, March 3, 1918. Brest-Litovsk a study in Soviet Diplomacy. S. D. Bailey. *History Today* 6: 511-521, Ag '56. Discussion 6: 825, 829 O. '56.
- Brest History.* *Independent and Weekly Review* 96: 416-417, D. 28, '18.
- Case of the Ukraine. *Nation* 108: 635-636, Ap. 19, 1919.
- Causes of the World War First. Soward. Bibliography. *Queen Quarterly* 36: 597-617, O. '29.
- Christmas in Brest-Litovsk. *Living Age* 316: 327-333, F. 10, '23.
- Confusion in Ukrainia. *Independent* 97:9, Ja. 4, 1919.
- Echoes from the Ukraine. K. M. Blakey. *Forthneightly Review* 111: 760-763, My 1919.
- Errors in the ordinary versions of the treaty of Brest-Litovsk. A.

- I. Andrews. *American Journal of International Law* 13: 313-317, Ap. '19.
- Eye Witness at Brest-Litovsk. A. Pierre. *Living Age*. 308: 378-386, F. 12, '21.
- Future of Ukraine. W. Czerniawski. *Living Age* 299: 733-735, D 21, 1918.
- German Scheme in Eastern Europe. *New Statesman* 10: 536, Mr. 9, 1918.
- Germany and Russia. *Speculum* 120: 5-6, Ja. 5, 1918.
- Legal Status of the Brest-Litovsk and Bucharest Treaties in the Light of Recent Disclosures and International Law. A. S. Hershey. *American Journal of International Law* 12: 815-820, O. '18.
- The lessons of Brest-Litovsk, *Slavonic and East European Review*, Pragmaticus. London: v. 15, 1934.
- Litauisch Brest and die Aufgaben der Modernen Staatskunst. B. L. von Macckay. *Deutsche Rundschau*. 175: 1-14, Ap. '18.
- Model for Versailles, Brest-Litovsk Treaty. *Freeman* 8: 101-102, O. 10, '23.
- Russian Peace Treaties. *American Political Science Review* 12: 706-711, N. 18, '18.
- Situation in the Ukraine. H. G. Alsberg. *Nation* 109: 569-570, N. '19.
- Ukraine's Fight for Freedom. K. Vishevich. *Current History Magazine New York Times* 11 pt. 1: 123-126, October, 1919.
- Ukrainian and Finnish Peace Treaties. *American Political Science Review* 12: 713-723, N. '18.
- Ukrainian Peace and the Bolsheviks. *New Statesman* 10: 464-465, F. 16, '18.
- What happened in the Ukraine. E. E. Slosson. *Independent* 98: 169-171, My 3, '19.
- Year in the Ukraine. R. d'Aux. *Living Age* 299: 513-520, 599-608, D 7, '18.

NEW YORK TIMES INDEX. JAN.-MAR., 1918:

EUROPEAN WAR: — PEACE AND MEDIATION: — RUSSIAN
SEPARATE PEACE: — UKRAINE
(continued) —

to ascertain Germany's intention toward Little Russia; Germany is willing to recognize Rada on conditions that Ukraine supply foodstuffs to Germany and recognize German economic interests in Ukraine, Jan. 6, I., 4: 1, 2; Holubowych, delegate at Brest-Litovsk, announces that republic has decided to adopt an independent attitude and hands peace note to powers represented, Jan. 12, 1: 7, 8; independence recognized by Central Powers' delegates, Jan. 13, I., 1: 8; announcement of settlement concerning future political relations with Central Powers following private meeting with Ukrainian delegates at Brest-Litovsk, Jan. 19, 6: 1; further discussion of exchange of commodities with Germany intrusted to special commission at Brest-Litovsk, Jan. 20, I., 9: 2; Rada of Kharkov, controlled by Bolsheviki and rival of Rada of Kiev, appoints 3 delegates to Brest-Litovsk, Jan. 22, 5: 3; Austrians act carefully with delegates at Brest-Litovsk, Jan. 24, 3: 1; Austria offers to cede Cholmtchina in exchange for grain and foodstuffs, Jan. 25, 1: 4; Ukrainian delegation under Bolshevist control arrives at Brest-Litovsk and declares that it is alone entitled to speak in name of Ukraine, Jan. 26, 3: 4, 5; Revolutionary Rada says that representatives at Brest-Litovsk agree with Bolshevist envoys and repudiates action of rival Rada's envoys, Jan. 28, 2: 3; J. Goricar discusses separate peace with Teutonic Empires, Jan. 28, 12: 7; Trotzky announces that representatives of Ukrainian Bolsheviki will participate in peace parley which reopens at Brest-Litovsk, Feb. 1, 2: 7; anti-Bolshevist envoys at

Brest-Litovsk claim sole right to recognition, Feb. 4, 3: 1; Kuehlmann and Czernin return to Berlin and take part in conference regarding situation that has arisen by reason of Trotzky's attitude to the Ukraine; German press expresses dissatisfaction over turn of events, Feb. 5, 1: 6; Austrians expect peace, Feb. 8, 6: 4; treaty signed at Brest-Litovsk, Feb. 10, I., 1: 1; editorial, Feb. 10, II., 4: 2; rejoicing in Berlin and Vienna, Feb. 11, 1: 1; some of the peace terms; press comment, Feb. 11, 2: 2; Russia surrenders, editorial; letter from Dr. F. Bohn, Feb. 12, 10: 3, 7; text of terms, Feb. 13, 3: 3; Poles oppose Austrian Govt. because of cession of province of Cholm; German Emperor says first peace is small beginning, in answer to congratulatory telegram of P. Helnecken, Feb. 13, 1: 2, 4; England declines to recognize treaty: Austrian and German press comment, Feb. 13, 3: 3; Vienna decked with flags, Feb. 14, 2: 4; Austrian Emperor issues manifesto; Trotzky denounced deal with Central Powers at Brest-Litovsk, Feb. 15, 1: 6, 7; Count Sobanski says peace affects interests of Poland, Feb. 15, 2: 8; Poles in Cracow close theatre and display black flags because of violation of national unity; leaders of Austrian Poles inform Govt. that Polish Club opposes Govt. because of cession of Cholm; Germany will support Ukraine by force of arms and propaganda, Feb. 16, 1: 3, 8; Vorwaerts denounces policy regarding Poland, Feb. 16, 2: 3; Poland threatens revolt against Central Powers; general strike in Warsaw, where newspapers appear with black borders; native troops offer to fight for patriotic cause; German press expresses anger over attitude, Feb. 17, I., 1: 7; The black flags of Cracow, editorial, Feb. 17, II., 2: 4; German Army headquarters staff announces expiration of armistice, Feb. 18, 1: 2; Germans begin invasion of Russia, Feb. 19, 1: 8; Dr. von Kuehlmann speaks at opening session of the Reichstag on peace and urges ratification of commercial treaty; England will not recognize any peace in the East that disposes of Poland without her assent; agreement signed between Austro-Hungarian Govt. and Ukraine Rada by which province of Cholm will not revert to Ukraine, Feb. 21, 1: 6-S; A. Groeber and H. Seyda, in the Reichstag, protest cession of Cholm; Dr. von Seydler defends original treaty with Ukraine in speech in Reichstag and announces subsequent treaty appointing a commission to define frontiers of Cholm and Ukraine; declares that grain must be furnished to the Teutons or concessions will be forfeited; M. Harden discusses Ger-

man policy, Feb. 21, 2: 4, 5; Slav members of Austrian Reichsrath protest against peace; national protest in Lemberg against cession of Cholm; Poles demand that Ukrainian frontier shall be fixed at the River Bug and that Count Czernin shall be dismissed as Austrian Foreign Minister, Feb. 22, 1: 5; treaty debated in the Reichstag; Poles denounced for opposition, Feb. 22, 2: 1; Main Committee of the Reichstag adopts treaty, Feb. 23, 1: 6; the new Rada envoys issue proclamation to people asking them to resist the enemy and destroy all munitions and supplies, Mar. 6, 1: 7; German Emperor addresses people of Hamburg, Mar. 12, 1: 4; Russia and Ukraine hold peace conference at Kiev, Mar. 16, 1: 8; full text of German Emperor's address to people of Hamburg, Mar. 17, III., 16: 6; resolution condemning treaty adopted by meeting of Poles under auspices of Polish Committee of National Defense, Mar. 25, 6: 5; Ukrainian Assembly of Soviets agrees to recognize Rada's peace on condition that the Central Powers do not interfere in internal affairs and remove troops, Mar. 28, 6: 5.

The New York Times Index, Jan.-Mar., 1918

2. UKRAINE — CENTRAL POWERS

THE TREATY OF PEACE BETWEEN UKRAINE AND THE CENTRAL POWERS.¹ SIGNED AT BREST-LITOVSK, 9 FEBRUARY, 1918.

[*Translation*]

Whereas the Ukrainian People has, in the course of the present world war, declared its independence, and has expressed the desire to establish a state of peace between the Ukrainian People's Republic and the Powers at present at war with Russia, the Governments of Germany, Austria-Hungary, Bulgaria and Tur-

¹ Ratifications exchanged between Bulgaria and Ukraine, 15 July 1918, at Vienna. (*Deutscher Reichsranzeiger*, 17, July, 1918); between Germany and Ukraine, 24 July, 1918, at Vienna, (*Neue Freie Presse*, 25, 1918, morning edition); between Turkey and Ukraine, 23 August, 1918, (*Daily Review of the Foreign Press*, , August, 1918, p. 192).

key have resolved to conclude a Treaty of Peace with the Government of the Ukrainian People's Republic; they wish in this way to take the first step towards a lasting world peace, honorable for all parties, which shall not only put an end to the horrors of the war, but shall also conduce to the restoration of friendly relations between the peoples in the political, legal, economic, and intellectual spheres.

To this end the Plenipotentiaries of the above-mentioned Governments, viz:

For the Imperial German Government: Imperial Actual Privy Councillor Richard von Kuhlmann, Secretary of State for Foreign Affairs;

For the Imperial and Royal Joint Austro-Hungarian Government: His Imperial and Royal Apostolic Majesty's Privy Councillor Ottokar Count Czernin von und zu Chudnitz, Minister of the Imperial and Royal House and Minister for Foreign Affairs;

For the Royal Bulgarian Government: Dr. Vassil Radoslavoff, President of the Council of Ministers; the Envoy M. Ivan Stoyanovich; the Military Plenipotentiary, Colonel Peter Gantshev, and Dr. Theodor Anastassoff;

For the Imperial Ottoman Government: His Highness the Grand Vizier, Talant Pasha; Ahmet Nessimi Bey, Minister for Foreign Affairs; His Highness Ibrahim Hakki Pasha, and General of Cavalry Ahmet Izzet Pasha;

For the Government of the Ukrainian People's Republic: M. Alexander Sevryuk, M. Mykola Lubynski, and M. Mykola Levytski, members of the Ukrainian Central Rada; have met at Brest-Litovsk, and having presented their full powers, which were found to be in due and proper form, have agreed upon the following points:

ARTICLE I

Germany, Austria-Hungary, Bulgaria, and Turkey on the one hand, and the Ukrainian People's Republic on the other hand, declare that the state of war between them is at an end. The contracting parties are resolved henceforth to live in peace and amity with one another.

ARTICLE II

1. As between Austria-Hungary on the one hand, and the Ukrainian People's Republic on the other hand, in so far as these

two Powers border upon one another, the frontiers which existed between the Austro-Hungarian Monarchy and Russia prior to the outbreak of the present war will be preserved.

2. Further north, the frontier of the Ukrainian People's Republic, starting at Tarnograd, will in general follow the line Bilgorny, Szczebrzeszyn, Krasnostav, Pugashov, Radzin, Miedzyzheche, Sarnaki, Melnik, Vysokie-Litovsk, Kameniec-Litovsk, Prujany, and Vydonovsk Lake. This frontier will be delimited in detail by a mixed commission, according to the ethnographical conditions and after taking the wishes of the inhabitants into consideration.

3. In the event of the Ukrainian People's Republic having boundaries coterminous with those of another of the Powers of the Quadruple Alliance, special agreements are reserved in respect thereto.

ARTICLE III

The evacuation of the occupied territories shall begin immediately after the ratification of the present Treaty of Peace.

The manner of carrying out the evacuation and the transfer of the evacuated territories shall be determined by the Plenipotentiaries of the interested parties.

ARTICLE IV

Diplomatic and consular relations between the contracting parties shall commence immediately after the ratification of the Treaty of Peace.

In respect to the admission of consuls on the widest scale possible on both sides special agreements are reserved.

ARTICLE V

The contracting parties mutually renounce repayment of their war costs, that is to say, their State expenditure for the prosecution of the war, as well as payment for war damages, that is to say, damages sustained by them and their nationals in the war areas through military measures, including all requisitions made in enemy territory.

ARTICLE VI

Prisoners of war of both parties shall be released to their homeland in so far as they do not desire, with the approval of

the State in whose territory they shall be, to remain within its territories or to proceed to another country. Questions connected with this will be dealt within the separate treaties provided for in Article VIII.

ARTICLE VII

It has been agreed as follows with regard to economic relations between the contracting parties:

I

The contracting parties mutually undertake to enter into economic relations without delay and to organise the exchange of goods on the basis of the following stipulations:

Until 31 July of the current year a reciprocal exchange of the surplus of their more important agricultural and industrial products, for the purpose of meeting current requirements, is to be effected according to the following provisions:

(a.) The quantities and classes of products to be exchanged in accordance with the preceding paragraph shall be settled on both sides by a commission composed of an equal number of representatives of both parties, which shall sit immediately after the Treaty of Peace has been signed.

(b.) The prices of products to be exchanged as specified above shall be regulated on the basis of mutual agreement by a commission composed of an equal number of representatives of both parties.

(c.) Calculations shall be made in gold on the following basis: 1,000 German Imperial gold Marks shall be equivalent to 462 gold Roubles of the former Russian Empire (1 Rouble — 1/15 Imperial), or 1,000 Austrian and Hungarian gold Kronen shall be equivalent to 393 Karbowanjec 76 Grosh gold of the Ukrainian People's Republic, or to 393 Roubles 78 Copecks in gold of the former Russian Empire (1 Rouble — 1/14 imperial).

(d.) The exchange of the goods to be determined by the commission mentioned under (a) shall take place through the existing Government central offices or through central offices controlled by the Government.

The exchange of such products as are not determined by the above-mentioned commissions shall be effected on a basis of free trading, arranged for in accordance with the conditions of the

provisional commercial treaty, which is provided for in the following Section II.

II

In so far as is not otherwise provided for under Section I hereof, economic relations between the contracting parties shall be carried on provisionally in accordance with the stipulations specified below until the conclusion of the final Commercial Treaty, but in any event until a period of at least six months shall have elapsed between Germany, Austria-Hungary, Bulgaria, and Turkey on the one hand, and the European States at present at war with them, the United States of America and Japan on the other hand:

A

For economic relations between the German Empire and the Ukrainian People's Republic, the conditions laid down in the following provisions of the Germano-Russian Commercial and Maritime Treaty of 1894/1904,² that is to say:

Articles 1-6 and 7 (including) Tariffs "a" and "b"), 8-10, 12, 13-19; further, among the stipulations of the final Protocol (Part I), paragraphs 1 and 3 of addendum to Article 1; paragraphs 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9 of addenda to Articles 1 and 12; addendum to Article 3; paragraphs 1 and 2 of addendum to Article 5; addenda to Articles 5, 6, 7, 9, and 10; addenda to Articles 6, 7, and 11; to Articles 6-9; to Articles 6 and 7; paragraphs 1, 2, 3, 5 of addendum to Article 12; further, in the final Protocol (Part IV), §§ 3, 6, 7, 12, 12b, 13, 14, 15, 16, 17, 18 (with the reservations required by the corresponding alteration in official organizations), 19, 20, 21, and 23.

An agreement has been arrived at upon the following points:

1. The General Russian Customs Tariff of 13/26 January, 1903,³ shall continue in force.

2. Article 5 shall read as follows:

"The contracting parties bind themselves not to hinder

² 86 *British and Foreign State Papers*, pp. 442, 449, 482; 97 *British and Foreign State Papers*, p. 1040; *se infra*, pp. 87 ff.

³ *New General Customs Tariffs for the European Frontiers of Russia*, *British Parliamentary Papers*, (1913) Cd. 1525.

reciprocal trade by any kind of import, export, or transit prohibitions, and to allow free transit.

“Exceptions may only be made in the case of products which are actually, or which may become, a State monopoly in the territory of one of the contracting parties; as well as in the case of certain products for which exceptional prohibitory measures might be issued, in view of health conditions, veterinary police, and public safety, or on other important political and economic grounds, especially in connection with the transition period following the war.”

3. Neither party shall lay claim to the preferential treatment which the other party has granted, or shall grant, to any other State, arising out of a present or future Customs Union (as, for instance, the one in force between the German Empire and the Grand Duchy of Luxembourg), or arising in connection with petty frontier intercourse extending to a boundary zone not exceeding 15 kilometers in width.

4. Article 10 shall read as follows:

“There shall be reciprocal freedom from all transit dues for goods of all kinds conveyed through the territory of either of the parties, whether conveyed direct or unloaded, stored, and reloaded during transit.”

5. Article 12 (a) shall be revised as follows:

“(a.) With regard to the reciprocal protection of copyright in works of literature, art, and photography, the provisions of the Treaty concluded between the German Empire and Russia on 28 February, 1913,⁴ shall prevail in the relations between Germany and the Ukrainian People’s Republic.

“(b.) With regard to the reciprocal protection of trademarks, the provisions of the Declaration of 23/11 July 1873,⁵ shall be authoritative in the future.”

6. The provision of the final Protocol to Article 19 shall read as follows:

“The contracting parties shall grant each other the greatest possible support in the matter of railway tariffs, more especially by the establishment of through rates. To this end both

⁴ 107 *British and Foreign State Papers*, p. 871.

⁵ 63 *British and Foreign State Papers*, p. 58.

contracting parties are ready to enter into negotiations with one another at the earliest possible moment.”

7. § 5 of Part 4, of the final Protocol shall read as follows:

“It has been mutually agreed that the customs-houses of both countries shall remain open on every day throughout the year, with the exception of Sundays and legal holidays.

B.

“For economic relations between Austria-Hungary and the Ukrainian People’s Republic, the agreements shall be valid which are set forth in the following provisions of the Austro-Hungarian—Russian Commercial and Maritime Treaty of 15 February, 1906,⁶ being Articles 1, 2, and 5 (including Tariffs ‘a’ and ‘b’); Articles 6, 7, 9-13; Article 14, Paragraphs 2 and 3; Articles 15-24; futher, in the provisions of the final Protocol, paragraphs 1, 2, 4, 5, and 6 of addenda to Articles 1 and 12; addenda to Article 2; to Articles 2, 3, and 5; to Articles 2 and 5; to Articles 2, 4, 5, 7, and 8; to Articles 2, 5, 6, and 7; to Article 17, and likewise to Paragraphs 1 and 3, Article 22.”

An agreement has been arrived at upon the following points:

1. The general Russian Customs Tariff of 13/26 January 1903,⁷ shall remain in force.

2. Article 4 shall read as follows:

“The contracting parties bind themselves not to hinder reciprocal trade between their territories by any kind of import, export, or transit prohibition. The only permissible exceptions shall be:

“(a.) In the case of tobacco, salt, gunpowder, or nay other kind of explosives, and likewise in the case of other articles which may at any time constitute a State monopoly in the territories of either of the contracting parties;

“(b.) With respect to war supplies in exceptional circumstances;

“(c.) For reasons of public safety, public health, and veterinary police;

“(d.) In the case of certain products for which, on other

⁶ 99 *British and Foreign State Papers*, p. 599.

⁷ *New General Customs Tariffs for the European Frontiers of Russia, British Parliamentary Papers, (1905) Cd. 1525.*

important political and economic grounds, exceptional prohibitory measures might be issued, especially in connection with the transition period following the war."

3. Neither party shall lay claim to the preferential treatment which the other party has granted or shall grant to any other state arising out of a present or future Customs Union (as, for instance, the one in force between Austria-Hungary and the Principality of Liechtenstein), or arising in connection with petty frontier intercourse, extending to a boundary zone not exceeding 15 kilometers in width.

4. Article 8 shall read as follows:

"There shall be reciprocal freedom from all transit dues for goods of all kinds conveyed through the territory of either of the contracting parties, whether conveyed direct or unloaded, stored, and reloaded during transit."

5. The provision of the final Protocol to Article 21 shall read as follows:

"The contracting parties shall grant each other the greatest possible support in the matter of railway tariffs, and more especially by the establishment of through rates. To this end both contracting parties are ready to enter into negotiations with one another at the earliest possible moment."

C.

In regard to the economic relations between Bulgaria and the Ukrainian People's Republic, these shall, until such time as a definitive commercial Treaty shall have been concluded, be regulated on the basis of most favored-nation treatment. Neither party shall lay claim to the preferential treatment which the other party has granted or shall grant to any other State arising out of a present or future Customs Union, or arising in connection with petty frontier intercourse, extending to a boundary zone not exceeding 15 kilom. in width.

D.

In regard to economic relations between the Ottoman Empire and the Ukrainian People's Republic, these shall, until such time as a definite commercial Treaty shall have been concluded, be regulated on the basis of most favored-nation treatment. Neither party shall lay claim to the preferential treatment which

the other party has granted or shall grant to any other state arising out of a present or future Customs Union, or arising in connection with petty frontier intercourse.

III.

The period of validity of the provisional stipulations (set forth under Section II hereof) for economic relations between Germany, Austria-Hungary, Bulgaria, and the Ottoman Empire on the one hand, and the Ukrainian People's Republic on the other hand, may be prolonged by mutual agreement.

In the event of the periods specified in the first paragraph of Section II not occurring before 30 June, 1919, each of the two contracting parties shall be entitled, as from 30 June, 1919, to denounce within six months the provisions contained in the above-mentioned section.

IV.

(a.) The Ukrainian People's Republic shall make no claim to the preferential treatment which Germany grants to Austria-Hungary or to any other country bound to her by a Customs Union and directly bordering on Germany, or bordering indirectly through another country bound to her or to Austria-Hungary by a Customs Union, or to the preferential treatment which Germany grants to her own colonies, foreign possessions, and protectorates, or to countries bound to her by a Customs Union.

Germany shall make no claim to the preferential treatment which the Ukrainian People's Republic grants to any other country bound to her by a Customs Union and bordering directly on the Ukraine, or bordering indirectly thereon through any other country bound to her by a Customs Union, or to colonies, foreign possessions, and protectorates of one of the countries bound to her by a Customs Union.

(b.) In economic intercourse between territory covered by the Customs Convention of both States of the Austro-Hungarian Monarchy on the one hand, and the Ukrainian People's Republic on the other hand, the Ukrainian People's Republic shall make no claim to the preferential treatment which Austria-Hungary grants to Germany or to any other country bound to her by a Customs Union and directly bordering on Austria-Hungary, or bordering indirectly thereon through another country which is

bound to her or to Germany by a Customs Union. Colonies, foreign possessions, and protectorates shall in this respect be placed on the same footing as the mother country. Austria-Hungary shall make no claim to the preferential treatment which the Ukrainian People's Republic grants to any other country bound to her by a Customs Union and directly bordering on the Ukraine, or bordering indirectly thereon through another country bound to her by a Customs Union, or to colonies, foreign possessions, and protectorates of one of the countries bound to her by a Customs Union.

V.

(a.) In so far as goods originating in Germany or the Ukraine are stored in neutral States, with the proviso that they shall not be exported, either directly or indirectly, to the territories of the other contracting party, such restrictions regarding their disposal shall be abolished so far as the contracting parties are concerned. The two contracting parties therefore undertake immediately to notify the Governments of the neutral States of the above-mentioned abolition of this restriction.

(b.) In so far as goods originating in Austria-Hungary or the Ukraine are stored in neutral States, with the proviso that they shall not be exported, either directly or indirectly, to the territories of the other contracting party, such restrictions regarding their disposal shall be abolished so far as the contracting parties are concerned. The two contracting parties therefore undertake immediately to notify the Governments of the neutral States of the above-mentioned abolition of this restriction.

ARTICLE VIII.

The establishing of public and private legal relations, the exchange of prisoners of war and interned civilians, the amnesty question, as well as the question of the treatment of merchant shipping in the enemy's hands, shall be settled by means of separate Treaties with the Ukrainian People's Republic, which shall form an essential part of the present Treaty of Peace, and, as far as practicable, come into force simultaneously therewith.

ARTICLE IX.

The agreements come to in this Treaty of Peace shall form an indivisible whole.

ARTICLE X.

For the interpretation of this Treaty, the German and Ukrainian text shall be authoritative for relations between Germany and the Ukraine; the German, Hungarian, and Ukrainian text for relations between Austria-Hungary and the Ukraine; the Bulgarian and Ukrainian text for relations between Bulgaria and the Ukraine; and the Turkish and Ukrainian text for relations between Turkey and the Ukraine.

FINAL PROVISION.

The present Treaty of Peace shall be ratified. The ratifications shall be exchanged in Vienna at the earliest possible moment.

The Treaty of Peace shall come into force on its ratification, in so far as no stipulation to the contrary is contained therein.

In witness whereof the Plenipotentiaries have signed the present Treaty and affixed their seals to it.

Executed in quintuplicate at **Brest-Litovsk** this 9th day of February, 1918.

LEAGUE OF NATIONS' ASSEMBLY DOCUMENT 88:
APPLICATION OF THE UKRAINIAN REPUBLIC FOR
ADMISSION TO THE LEAGUE OF NATIONS,
MEMORANDUM BY THE SECRETARY-GENERAL

ANNEX VIII [DE FACTO RECOGNITION OF THE UKRAINE
BY FRANCE AND ENGLAND IN 1917-1918]

French Legation in Rumania

Republique francaise

Jass, December 29th, 1917

From the French Minister in Rumania
To General Tabouis, French Commissioner in Ukrainaia

Sir,

I have the honour to inform you that the French Government has appointed you as French Commissioner in Ukrainaia.

You will be good enough to inform the Secretary-General of the Department of Foreign Affairs of the Ukrainian Government of your appointment as Commissioner, and to hand him this letter, which accredits you in that capacity.

(Signed) St. Aulaire

Office of the French Commissioner

Republic francaise

December 21, 1917

Kiev, January 3, 1918

From General Tabouis, French Commissioner accredited to the
Ukrainian Government
To the Secretary-General, Department of Foreign Affairs of the
Ukrainian Republic

Sir,

I have the honour to request that you inform the Ukrainian Government that the French Government has appointed me as

Commissioner of the French Republic to the Government of the Ukrainian Republic.

I, therefore, request that you will be good enough to inform me on what day and at what hour I may have the honour of being officially received by the Head of the Government.

I remain, Sir,
Your obedient Servant,
(Signed) Tabouis

French Commissioner's Office

Republique francaise

Kiev, 11/29 January, 1918

From General Tabouis, French Commissioner to the Government of the Ukrainian Republic

To The Secretary-General of the Department of Foreign Affairs of the Ukrainian Republic

Sir,

On December 5/19, at an interview which was attended by M. Vinnichenko, President of the Council, and by the Secretaries of State for Foreign Affairs, Finance, Food, Transport and Justice, I had the honour to present the following request:

[Here follows the text of General Tabouis' *note verbale* of December 5th, that is, of a date anterior to his appointment as French Minister accredited to the Ukrainian Government.]

Since that date France has entered into official relations with Ukraina.

In view of the rapid march of events and to avoid any loss of time, I have the honour to request that you will communicate this reply to me as soon as possible.

(Signed) Tabouis

Office of the British Representative

January, 1918

To His Excellency, the President of the Council of Ministers of
the National Ukrainian Republic

Your Excellency,

I have the honour to inform you that His Britannic Majesty's Government has appointed me by cable as the sole representative at present of Great Britain in Ukraina.

I am directed by my Government to assure you of its goodwill. It will support the Ukrainian Government to the utmost of its ability, in the task which it has undertaken of establishing good government, maintaining order, and resisting the Central Powers, who are enemies of Democracy and Humanity.

As far as I, personally, am concerned, I have the honour to assure Your Excellency of my whole hearted support in the realisation of our common ideal.

(Signed) Picton Bagge

British Representative in Ukraina

Certified True Copy

London, October 19th, 1920

Ndishnitz

ANNEX VI [DE JURE RECOGNITION OF THE UKRAINE
BY THE SOVIET GOVERNMENT, 1917-1918]

Note addressed to the Central Ukrainian Rada by the Council of People's Commissaries relating to the recognition by the latter of the independence of the Democratic Republic of Ukraina, and the ultimatum which it is proposed to send to the Central Rada concerning its counter-revolutionary activities.

Having regard to the fraternal kinship and community of interests of the working classes in their struggle to realise Socialism, and also to the principles constantly proclaimed by the resolutions of the democratic revolutionary organisations — the Soviets — and by the Second General Congress of the Russian Soviets, the Russian Socialists Government — the Council of People's Commissaries again recognises the right of all the nations formerly oppressed by the Czarist regime and by the Russian bourgeoisie, to complete self-determination, even if this involves their separation from Russia.

We, therefore, the Council of Commissaries of the Russian

People, recognise the Democratic Republic of Ukraina, and acknowledge its right to separate from Russia or to enter into negotiations with the Russian Republic with a view to establishing federal or other relations with it.

The Council of Commissaries of the Russian People further recognises without any limits or conditions, and in all respects, the national rights and independence of the Ukrainian Republic.

December, 4th 1917

Council of the People's Commissaries

Published in official organ of the Provisional Government of Workmen and Soldiers, No. 26, December 6th, 1917.

COPY OF THE CREDENTIALS OF M. MANOUILSKY,
RUSSIAN FEDERAL SOVIET REPUBLIC COUNCIL
OF THE PEOPLE'S COMMISSARIES
(MOSCOW, KREMLIN, MAY 2ND 1918. NO. 3020. A.M.)

CREDENTIALS

The Russian Federal Socialist Republic of the Soviets, by a decision of April 17 of this year has appointed Comrade Dmitri Manouilsky as representative of the Republic, and has invested him with powers to carry on the negotiations, which will commence at Kiev on May 22nd, with the representatives of the Ukrainian Government, to conclude peace between the Russian Federal Socialist Republic of the Soviets and the Ukrainian Government, and to sign the minutes of the discussions and the Treaty of Peace.

(Signed) Sviardlov

*President of the Central Executive Committee of the Peasants,
Workmen, Soldiers and Cossacks*

Ulianoff (Lenin)

President of the Council of the People's Commissaries

Karahan

On behalf of the Minister for Foreign Affairs

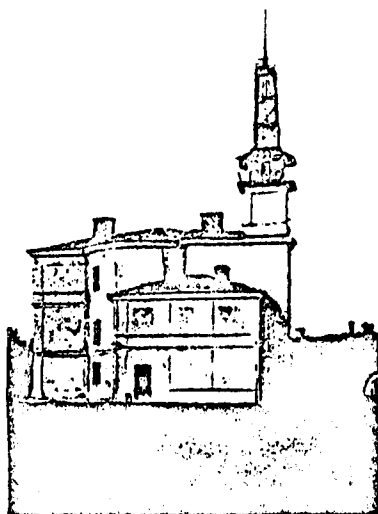
Bontch Brouievitch

Charge d'Affaires of the Council of the People's Commissaries

(Seal of the Council of People's Commissaries.)

Українська делегація та її співробітники
на Мирових переговорах у Бересті.

Будинок, в якому підписано
Берестейський мир 9 лютого
1918 р. (Вид з боку).

Др. Микола Залізник.

Brest-Litowsk, 10.11.1918.

Lieber Herr Zalizniak!

Beiliegend stelle ich Ihnen die Vollmacht mit der Bitte zurück, Herrn Major von Glasow anzutelephonieren, den ich bereits in der Sache verständig habe und der mit Ihnen die weitere Entwicklung der ganzen Angelegenheit besprechen wird.

Beste Grüße

Лист барона Візнера
до д-ра М. Залізняка.

Ген. Гофман
(помер у липні 1927 р.).

Представники Осередніх держав в Бересті Литовському. Вид на залю.

Австро-Угорщина в підписанні
Договору в Лондоні - Відені
9. Січня 1918.

Генерал-полковник. *А. Сербин*

Ал. Шандорі де *Ал. Шандорі*
Генерал-полковник *Модунеску*
Генерал-полковник: *М. Штирпачич*
Генерал-полковник
Генерал-полковник
Генерал-полковник

Генерал-полковник
Генерал-полковник

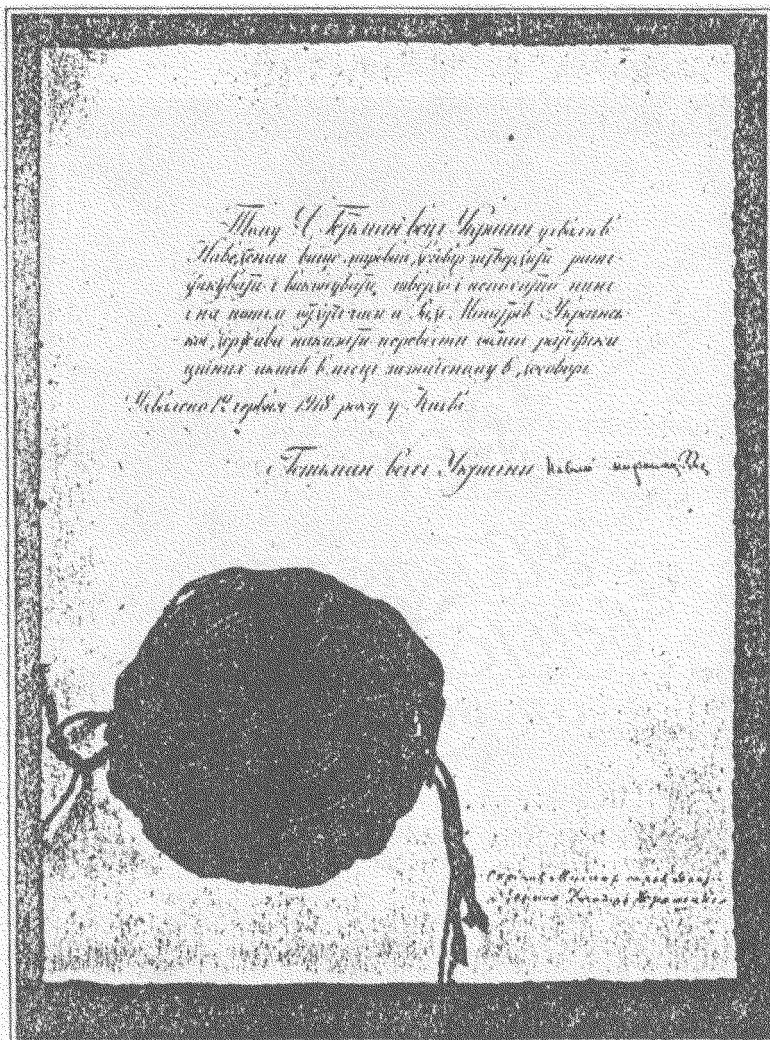
Генерал-полковник
Генерал-полковник
Генерал-полковник
Генерал-полковник
Генерал-полковник

Підписи делегатів України, Німеччини, Австро-Угорщини,
Болгарії й Туреччини під Мировим договором.

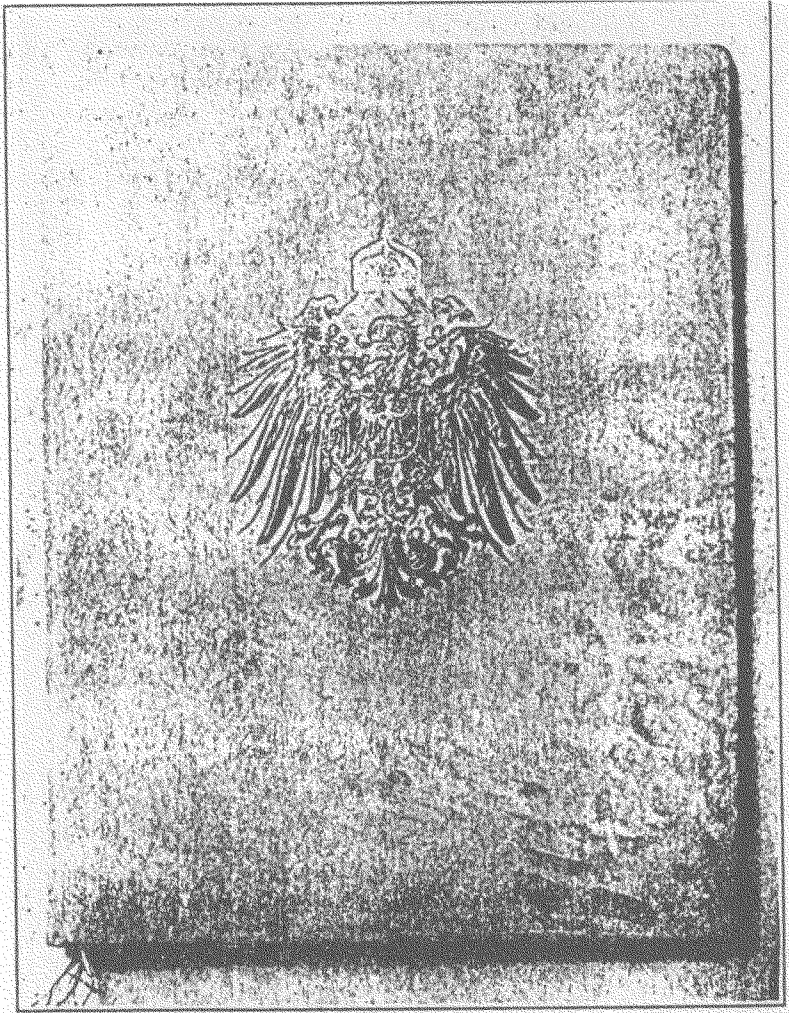
РАТИФІКАЦІЙНІ ГРАМОТИ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ОСЕРЕДНІМИ ДЕРЖАВАМИ

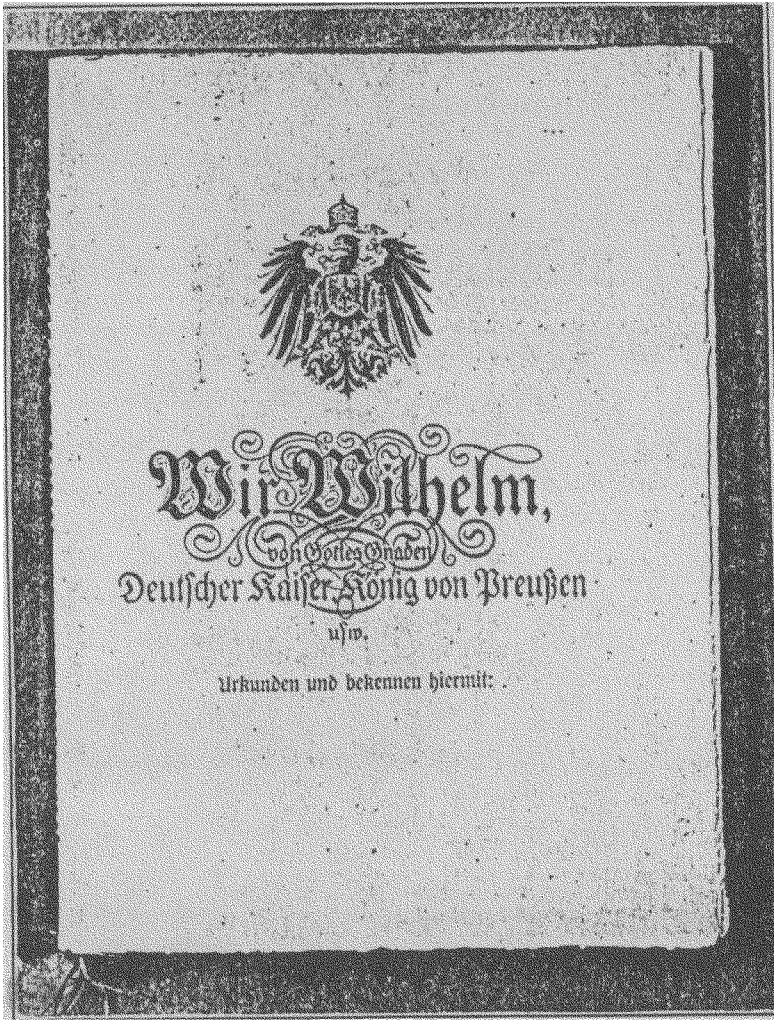
Перша сторінка українського документу.

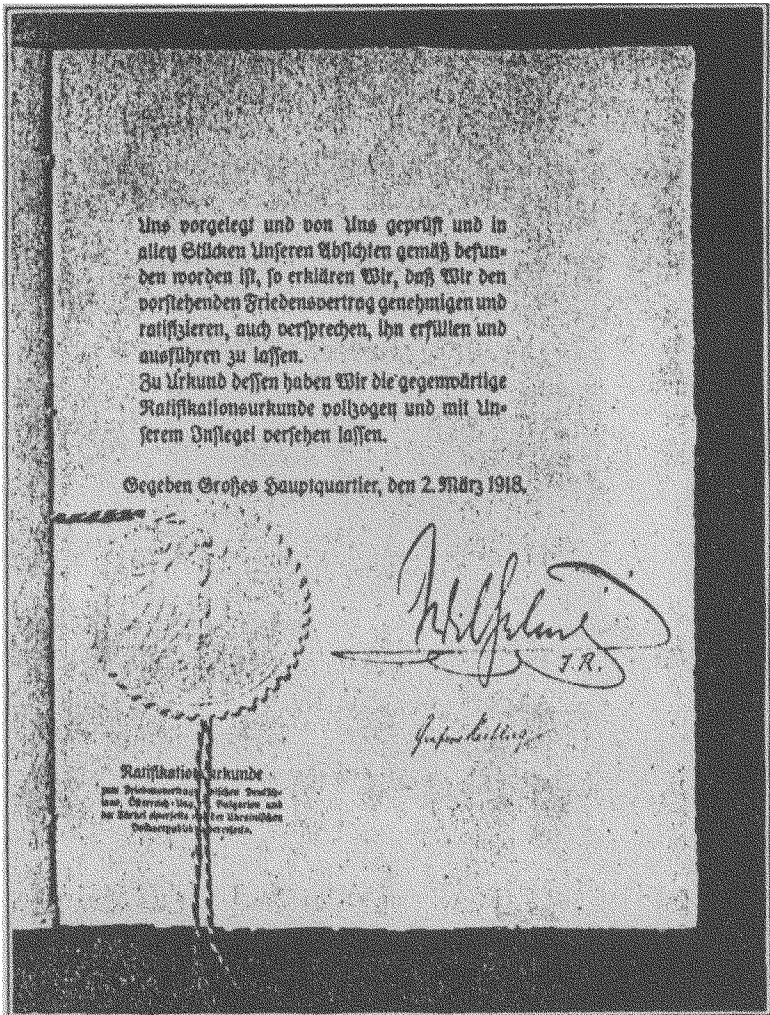
Остання сторінка українського документу з підписом гетьмана Павла Скоропадського і міністра зовнішніх справ Дмитра Дорошенка (внизу). З лівої сторони — державна печатка.

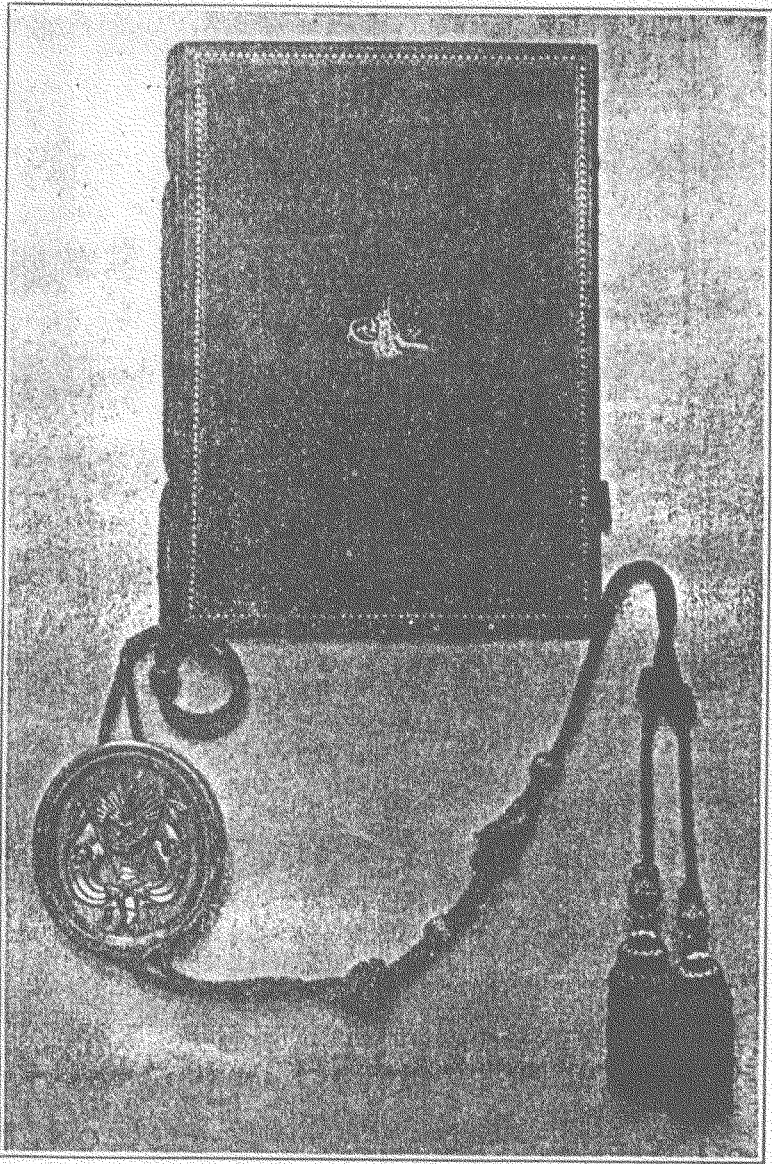
Обкладинка німецького документу.

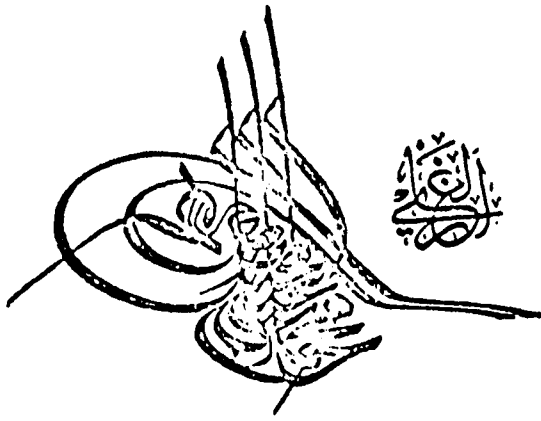
Перша сторінка німецького документу.

Остання сторінка німецького документу з підписом Вільгельма II.

Обкладинка німецького документу.

بِزَكَرِيَّا بْنِ مَوْلَى تَرْكِسْتَانَ وَشَاهِدًا وَذِي نَبِيِّ مَالِكٍ وَبِلَدَانِكَ بِإِذْنِ شَاهِي السُّلْطَانِ

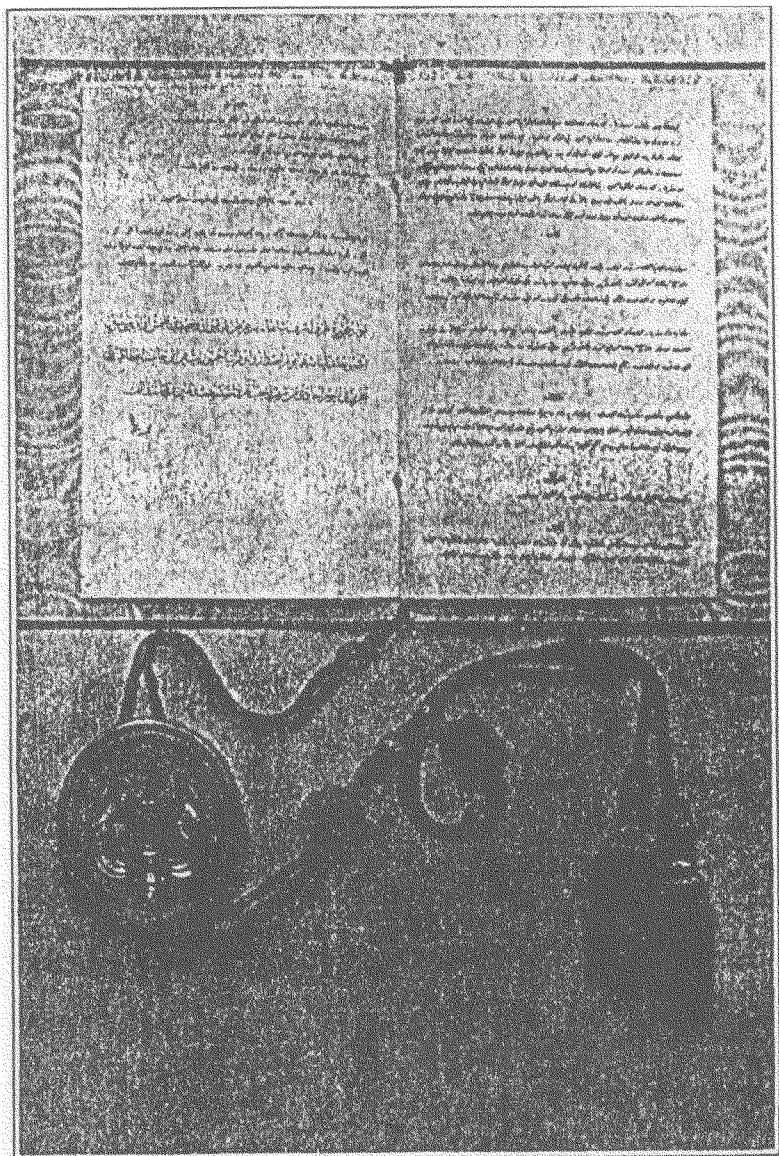
ابْنِ السُّلْطَانِ السُّلْطَانِ الْغَازِي مُحَمَّدِ بْنِ شَاهِ خَانِ ابْنِ السُّلْطَانِ الْغَازِي عَبْدِ الْمُجْتَبَى

خَانِ ابْنِ السُّلْطَانِ الْغَازِي مُحَمَّدِ بْنِ خَانِ ابْنِ السُّلْطَانِ الْغَازِي مُحَمَّدِ بْنِ شَاهِي

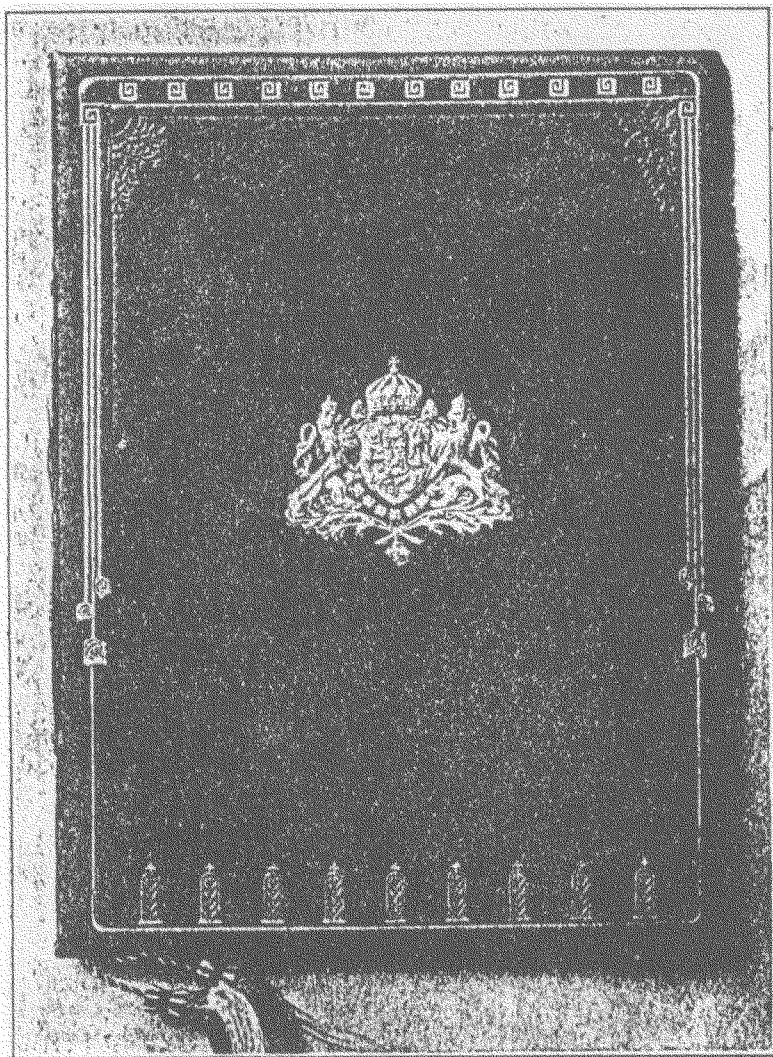
ابْنِ مَوْلَى تَرْكِسْتَانَ وَشَاهِدًا وَذِي نَبِيِّ مَالِكٍ وَبِلَدَانِكَ بِإِذْنِ شَاهِي السُّلْطَانِ

وَالْبَلَاغِ تَرْكِسْتَانَ وَذِي نَبِيِّ مَالِكٍ وَبِلَدَانِكَ بِإِذْنِ شَاهِي السُّلْطَانِ الْغَازِي مُحَمَّدِ بْنِ شَاهِي

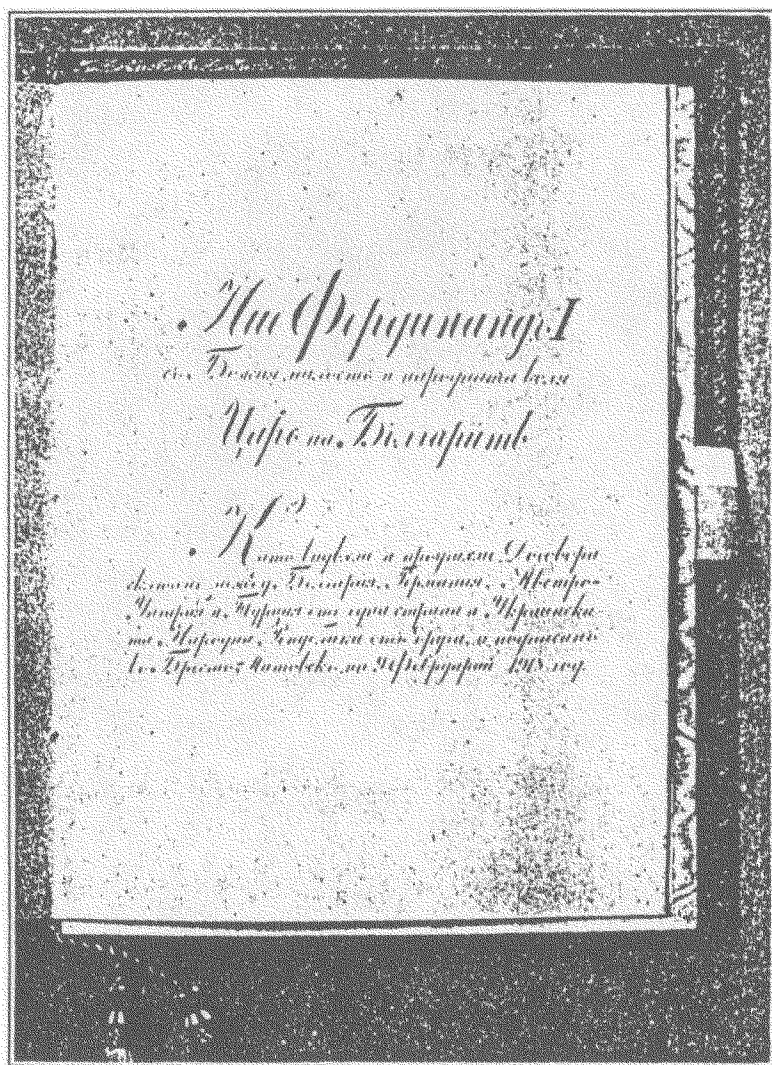
Перша сторінка турецького тексту ратифікаційної грамоти.

Текст турецького документу.

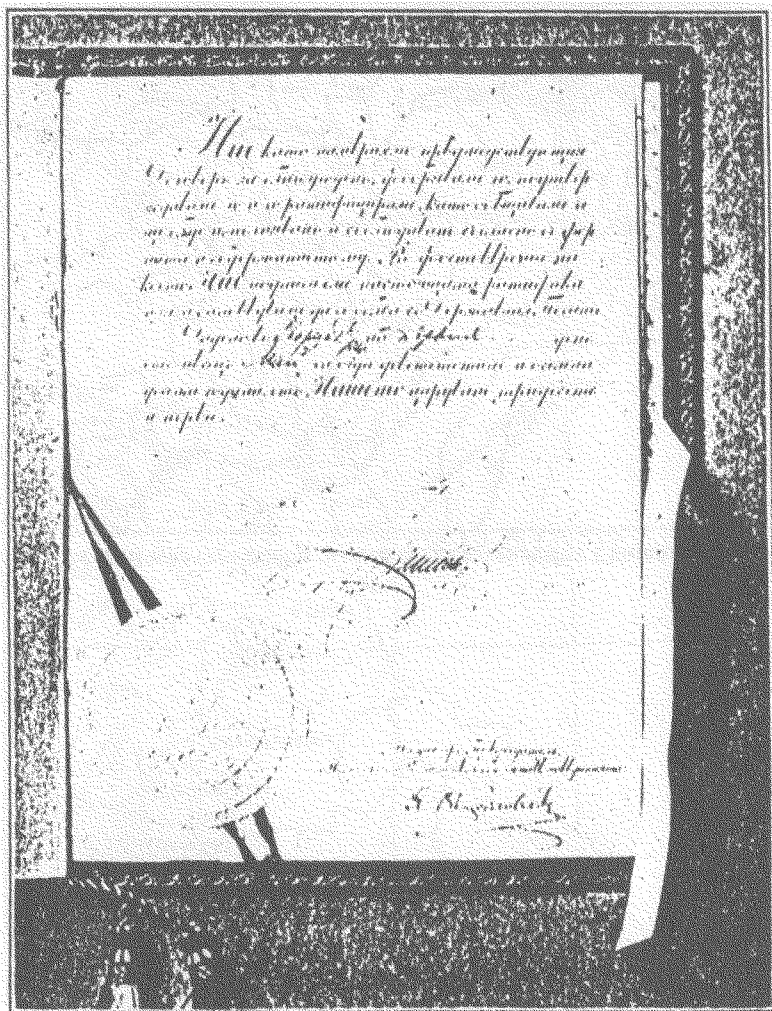
Обкладинка болгарського документу.

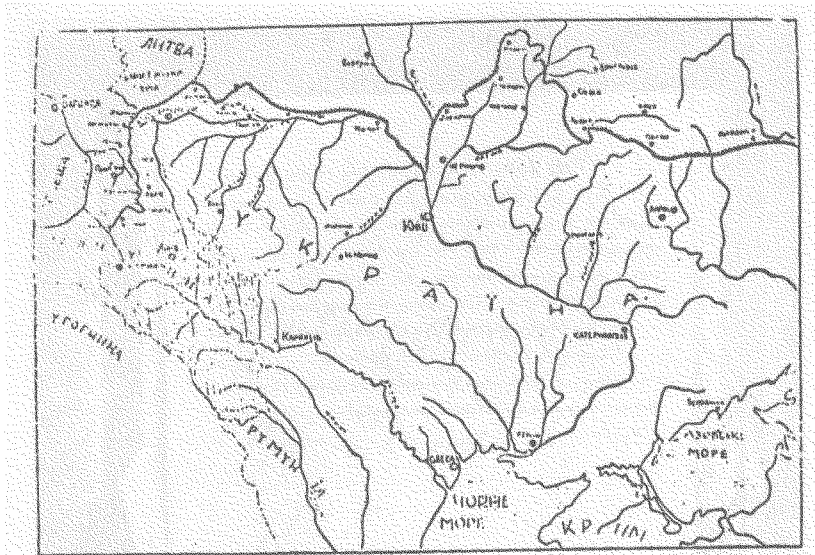
• *Наименование*
Третья часть и половина
Устав на Третья часть

• *Кому выдана и о чем*
Кому выдана Третья часть, Третья часть, Александр
Устав и Третья часть и Третья часть и Третья часть
Третья часть, Третья часть Третья часть, и Третья часть
Третья часть Третья часть Третья часть 1918 год

Перша сторінка болгарського документу.

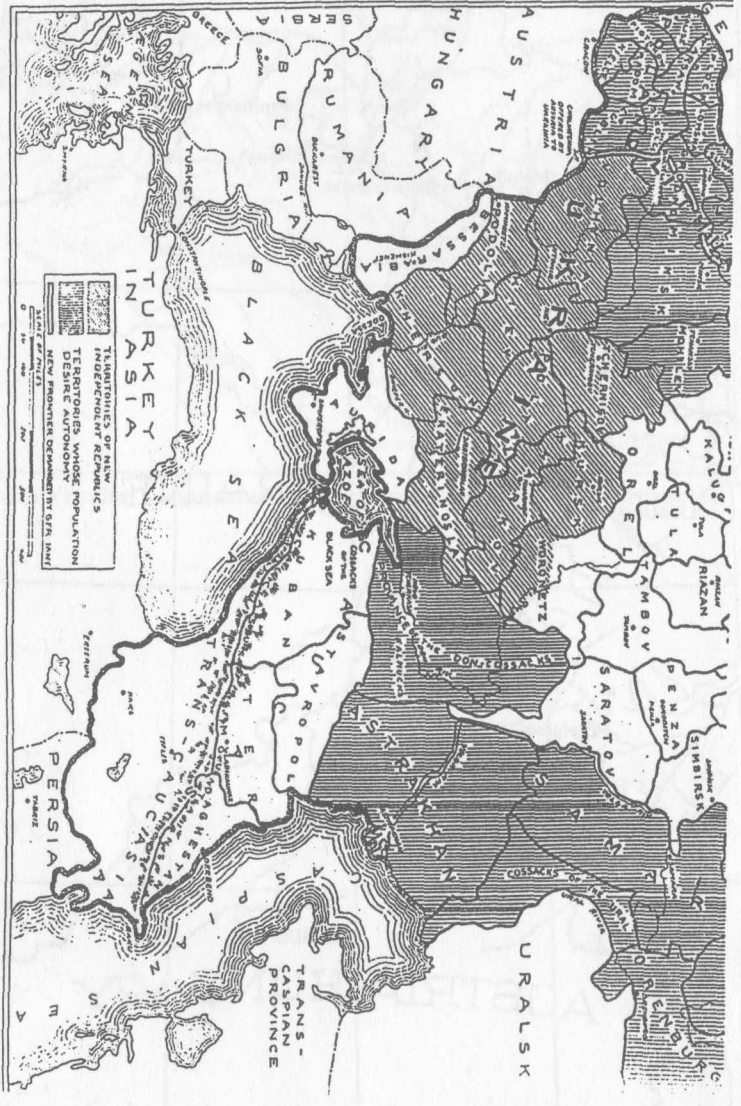
Остання сторінка болгарського документу
з підписом царя Фердинанда.

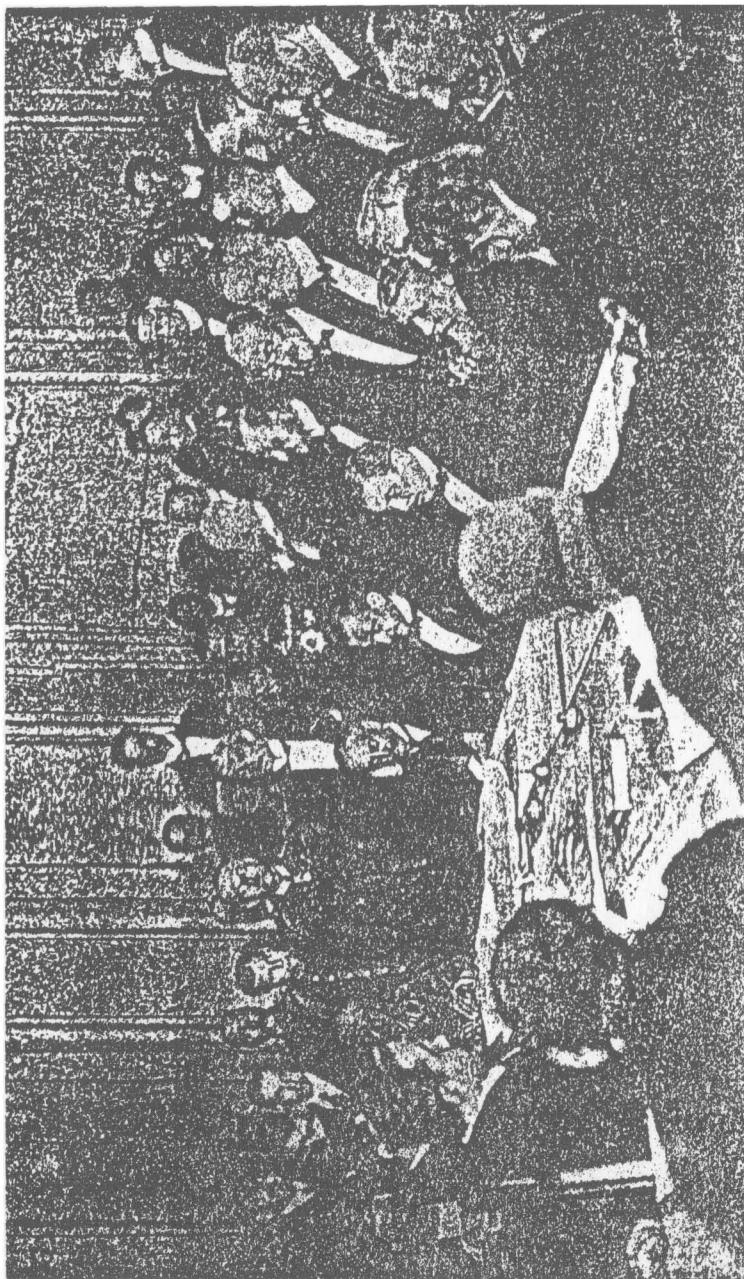
Карта України з кордонами визначеними Берестейським договором.

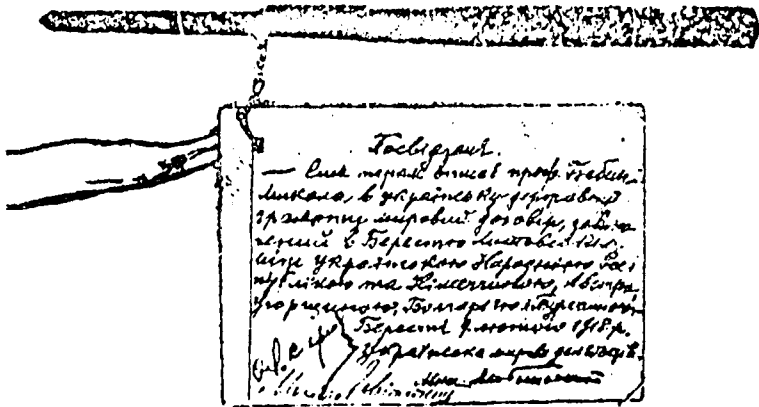
Західний кордон України визначений Берестейським договором.

Карта, яка показує самостійницькі і автономічні тенденції країн Східньої Європи.

Акт підписання українського мирового договору. 1 — Гофман (стоїть в уніформі), 2 — Чернін, 3 — Кюльман.

Перо, яким пор. Микола Бабин вписав текст Мирового договору в державну грамоту 9 лютого 1918 р. з підтвердженням і підписами О. Севрюка, М. Любинського і М. Левитського.

Автор вибачається за погану якість репродукцій фотографій і документів. Нажаль кращих копій не вдалося отримати.

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

Айхгорн, 98, 99
Алексєєв, 101
Альтфатер, 36, 88
Америка, 23, 96
Анастасов, 36, 125
Англія, 11, 21, 44, 96
Ардаган, 90, 91
Архангельськ, 101
Афганістан, 119
Ахмет Паша, 125
Батум, 91
Бельгія, 45
Биценко, 32, 36
Білорусь, 90, 118
Бобинський, 67
Болгарія, 8, 46, 108
Боснія, 11
Брінкман, 36
Бріянд, 24
Будапешт, 65
Буклау, 8, 11
Буковина, 62, 118
Бухарін, 89, 92
Василько, 72
Винниченко, 76, 101
Відень, 53
Візнер, 32, 72
Вільна, 24
Воровський, 24
Вілсон, 26, 30, 91, 105
Вільгельм II, 45

Габсбурги, 62, 94
Гаккі Паша, 36
Галичина, 12, 62
Гельсінські Угоди, 92
Гельфферих, 103
Гінденбург, 35
Голубович 46, 58, 99, 139
Горбачов, 6, 91, 92
Гофман, 26, 28, 32, 36, 46, 50, 51, 56, 62, 81
Грузія, 103
Гродно, 119
Двина, 85
Денікін, 101
Джадсон, 23
Джансон, 29, 91
Дженкінс, 42
Добринін, 92
Дон, 42, 68, 110
Духонін, 24, 25
Дубчек, 70
Європа, 29
Естонія, 38, 44, 90, 118
Житомир, 97, 106
Зайдлер, 82, 127
Залізник, 59, 60
Зейд, 78
Зеккі Паша, 36
Зіновєв, 18
Ібрагім Гаккі Паша, 18
Італія, 125
Йоффе, 26, 27, 32, 36, 37, 41, 43, 44, 46, 81, 89, 104
Кавказ, 39, 68
Калєдін, 42
Камєнев, 18, 26, 36
Камков, 95
Карахан, 36, 89
Карло, 126
Керенський, 16, 18
Київ, 51, 60, 101
Колчак, 101
Константинопіль, 8
Корн, 78
Криленко, 25, 88

Курляндія, 38, 44, 45, 90
Кюльман, 36, 38, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 59, 63, 64, 69, 71,
72, 73, 76, 77, 78, 81
Левитський, 52, 126
Ленін, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 28, 55, 89, 91, 92, 93, 94, 95
Леопольд, 36
Литва, 38, 44, 45, 90, 118
Лібкнехт, 104
Лівонія, 38, 44, 90, 118
Лойд Джордж, 24, 42
Локкарни, 30
Локкарт, 88
Луцьк, 85
Любінський, 36
Любинський, 52, 68, 125, 140
Людендорф, 35
Лянсінг, 42
Львов, 18
Мадярщина, 108, 120
Масарик, 97
Медведев, 66, 68
Менськ, 51
Мірбах, 103
Мумм Фон Шварценштайн, 97
Мун Саунд, 33, 119, 123
Муравйов, 68, 69, 97
Мурманськ, 101
Нассіні, 132
Ніколай II, 15
Ніколай Ніколаєвич, 12
Ньюїл, 108
Одінцов, 24, 25
Павлович, 14
Палаат Паша, 36, 54
Парвус, 24
Пейпус, 89
Персія, 75
Перу, 108
Петровський, 32, 36, 89
Петроград, 16, 17, 19, 27, 33, 103
Підляшшя, 110, 114
Покровський, 3, 32, 36
Польща, 35, 50, 118

Попов, 36, 46, 54
Прибалтика, 85
Прінчич, 11
Пуришкевич, 14
Радек, 67
Радовіц, 80
Радославов, 125
Райхстаг, 96
Рапалло, 111
Распутін, 13
Реднер, 78
Рига, 90
Робинс, 23, 30, 88, 91
Розенберг, 36
Румунія, 45
Сазонов, 13
Садоул, 23, 30, 88
Самійлов, 36, 84
Сараєво, 11
Свердлов, 102, 105
Севр, 108
Севрюк, 52, 68, 72, 82, 126, 140
Сейнт Жермейн, 108
Сербія, 11, 45
Сибір, 68, 96
Скоропадський Павло, 100, 101
Слонін, 119
Сновден, 17
Сокольніков, 26, 89
Стокгольм, 46, 59
Табуї, 42
Талаат Паша, 125
Тарновський, 46
Трепов, 14
Тріянон, 108
Троцький, 23, 24, 25, 27, 29, 33, 34, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 56,
59, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 81
Туреччина, 86
Угорська революція, 70
Угорщина, 118
Україна, 46, 52, 53, 68, 76, 77, 78, 87, 97, 103, 108, 118
Українська Народна Республіка, 48, 49, 71, 72, 73, 86
Універсал Центральної Ради ІІІ, 130

Універсал Центральної Ради IV, 71
Фінляндія, 42, 86, 110
Франсис, 30
Франц Фердинанд, 11
Франція, 11, 12, 21, 42, 46, 69
Харків, 47
Холмщина, 82, 110, 114, 129
Центральна Рада, 42, 46, 52, 62
Червона Гвардія, 68, 86
Чернін, 46, 53, 56, 59, 62, 69, 71, 72, 76, 89
Чехословаччина, 118
Чичерін, 88
Чіле, 109
Чорне Море, 87, 91
Чорногора, 45
Чхайдзе, 17
Шахрай, 47, 67
Штірмер, 3, 14
Шульгин, 137
Юденіч, 101
Юсупов, 14
Японія, 96

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- 179 Українська делегація та її співробітники на Мирових переговорах у Бересті.
Будинок, в якому підписано Берестейський мир 9 лютого 1918 р.
- 180 Др. Микола Залізняк.
Лист барона Візнера до д-ра М. Залізняка.
Ген. Гофман (помер у липні 1927 р.).
- 181 Представники Осередніх держав в Бересті Литовському.
- 182 Підписи делегатів України, Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії й Туреччини під Мировим договором.
- РАТИФІКАЦІЙНА ГРАМОТА БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ОСЕРЕДНІМИ ДЕРЖАВАМИ*
- 183 Перша сторінка українського документу.
- 184 Остання сторінка українського документу з підписом гетьмана Павла Скоропадського і міністра зовнішніх справ Дмитра Дорошенка. З лівої сторони — державна печатка.
- 185 Обкладинка німецького документу.
- 186 Перша сторінка німецького документу.
- 187 Остання сторінка німецького документу з підписом Вільгельма II.
- 188 Обкладинка німецького документу.
- 189 Перша сторінка турецького тексту ратифікаційної грамоти.
- 190 Текст турецького документу.
- 191 Обкладинка болгарського документу.

- 192 Перша сторінка болгарського документу.
- 193 Остання сторінка болгарського документу з підписом царя Фердинанда.
- 194 Карта України з кордонами визначеними Берестейським договором.
- 195 Західній кордон України визначений Берестейським договором.
- 196 Карта, яка показує самостійницькі і автономічні тенденції країн Східньої Європи.
- 197 Акт підписання українського мирного договору. 1 — Гофман, 2 — Чернін, 3 — Кюльман.
- 198 Перо, яким пор. Микола Бабин вписав текст Мирного договору в державну грамоту 9 лютого 1918 р. з підтвердженням і підписами О. Севрюка, М. Любинського і М. Левитського.

ЗМІСТ

- 5 Подяка
- 6 Передмова
- 7 Вступ. Виникнення Першої світової війни та її причини

РОЗДІЛ I

- 11 Початок війни та абдикація Ніколая II

РОЗДІЛ II

- 16 Тимчасовий уряд Керенського

РОЗДІЛ III

- 19 Більшовики на чолі з Леніним перебирають владу. Закордонна політика і тактика Леніна

РОЗДІЛ IV

- 26 Більшовицька делегація в Бересті Литовському. Підписання договору про перемиря

РОЗДІЛ V

- 36 Переговори про заключення мирного договору

РОЗДІЛ VI

- 58 Участь України в мирних переговорах

РОЗДІЛ VII

- 71 Український уряд підписує мировий договір з Центральними державами
- 73 Зміст Берестейського договору

РОЗДІЛ VIII

- 84 Продовження переговорів з Росією та підписання Мирового договору
- 85 Нові німецькі умови миру

РОЗДІЛ IX

- 93 Ратифікація мирового договору
- 97 Напад Муравйова на Україну

РОЗДІЛ X

- 100 Гетьманат на Україні
- 105 Висновки: Важливість Берестейського договору у світлі міжнародного права
- 111 Кінцева доля Берестейського миру
- 113 Голоси тогочасної англомовної преси про Берестейський договір

ДОДАТОК I

- 125 Винятки: Креппель про мир з Україною
- 126 Маніфест цесаря Карла «До моїх народів»
- 127 Слово Черніна про мир
- 127 Промова прем'єрміністра др-а фон Зайдлера про мир з Україною в Райхстагу, 11.2.1918 р.
- 128 Дещо з промови Кюльмана в Головній Комісії Райхстагу про Росію і Україну, 19.2.1918 р.

ДОДАТОК II

- 130 Комунікат Союзу Визволення України, 2 січня 1918 р.
- 130 Нота Українського Генерального Секретаріату, 25 грудня 1917 р.
- 133 Постанова Українського Виконного Комітету, 3 січня 1918 р.
- 134 Програма миру Української Республіки, 10 січня 1918 р.
- 138 Відповідь Кюльмана на заяву української делегації

ДОДАТОК III

- 140 Мировий договір [Повний текст]

ДОДАТОК IV

- 150 Тайний договір про Галичину та Буковину
- 151 Таємні статті договору підписаного з Україною
- 152 Маніфест імператора Австрії до мого народу

- 153 **Бібліографія**
- 161 **New York Times Jan.-Mar. 1918**
- 163 **The Treaty of Peace between Ukraine and Central Powers, signed at Brest-Litovsk, 9 February, 1918**
- 174 **League of Nations' Assembly Document 88: Application of The Ukrainian Republic for Admission to the League of Nations, Memorandum by the Secretary-General**
- 177 **Copy of the Credentials of M. Manuisky**
- 199 **Показчик імен і назв**
- 204 **Список ілюстрацій**